

Іван ЛІБЕР

ПЕРЕМОЖЦІ

Редактор: *Михайло ТРАЙСТА*
Техноредагування: *Ірина МОЙСЕЙ*
Обкладинка: *Ірина МОЙСЕЙ*
Комп'ютерний набір: *Михайло ТРАЙСТА*

Референти: *Володимир АНТОФІЙЧУК*
Іван ГЕРБІЛЬ
Михайло ТРАЙСТА

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LIBER, IVAN

Peremozhti / Ivan Liber. - București : R.C.R. Editorial, 2019
ISBN 978-606-745-047-7

821.16

Наклад фінансований
СОЮЗОМ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ

Іван ЛІБЕР

ПЕРЕМОЖЦІ

(автобіографічна повість)

Видавництво RCR EDITORIAL

Бухарест - 2019

ОДНА ПІСНЯ НА ДВІ ДОЛІ

*Марамориш, рідний краю, тебе покидаю.
Чи повернусь, чи не вернусь я ще то не знаю?
Гори мої, полонини, Мараморошський краю,
Чи будете бановати, що вас залишаю?
Чи будете бановати, як і я баную,
Що в далеку чужиноньку зараз повандрую.*

Юрій Павліш

Скільки разів чую пісню «Марамориш», стільки разів перед моїми очима постають дві видатні особистості української культури Румунії – композитор Іван Лібер та поет Юрій Павліш (мені пощастило дружити з обома).

Юрій Павліш, який написав слова пісні, – «син фата-моргани, бранець доріг, улюбленець зір, покровитель наївності, сторож блудів, ратай снів, картяр, що грає лише на слова й мрії, могіканин з могікан...», правда, я міг описати його й своїми словами, але не так уміло, як це робить Степан Ткачук у «Слові про побратимів». Юрій Павліш народився в Банаті, а «легінив», викладав у школі і творив на Мараморощині, у селі Русь Поляна (Поляни).

«Іван Лібер є сином історичної Мараморощини, але чудотворний Банат його усиновив назавжди, а він залишився йому довік відданим і вірним, та якому тільки

честь і славу приносить...» – це теж Степан Ткачук писав, у тому самому «Слові про побратимів».

Ось як склалися долі цих двох творців: Іван Лібер прокинув кладку між Мараморощиною і Банатом, а Юрій Павліш – між Банатом і Мараморощиною, а та кладка – чарівна, це кладка пісні й поезії, якою пізніше пройнуть багато поколінь.

Іван Лібер пропонує читачам повість «Переможці». Ця книга, на думку Володимира Антофійчука, належить до жанру автобіографічної прози, у якій вдало поєднано два стилі – художній та документальний. Треба підкреслити, що таких творів в українській літературі Румунії вкрай обмаль.

За жанром повість відцентрова, тобто події в ній розгортаються довкола головного героя – Івана Лібера; за художньою структурою – це екстенсивна епічна повість, сюжет якої розвивається як ланцюг послідовно описаних подій, об'єднаних мотивами любові до навчання, до творчої праці (до музики у випадку Івана); на шляху героїв стоять перешкоди, чекають випробування, і кожен з них здійснює свій вибір. Події розвиваються напружено й динамічно, голос наратора в цьому жанровому різновиді звучить на першому плані, а відтак, у художній структурі виконує головну роль – зосередження уваги на характерах, змалювання почуттів і пристрастей персонажів.

Важливою є документальна роль повісті, книги-документа про заснування Сигітського українського ліцею та Сигітської педагогічної школи, про які дотепер, окрім клузького університетського професора Івана Семенюка, не писав ніхто.

Справжній початок української школи у Румунії пов'язаний із заснуванням Українського ліцею 1945 року в Сигеті. Після того, як 1944 року Четвертий Український Фронт визволив Мараморощину з-під хортиської Угорщини,

Україна стала для мараморошців живою реальністю, яка відкрила нові перспективи для розвитку українців цього краю.

«Українські воїни відкрили для себе ту історичну правду, що тут (на лівому боці Тиси) проживають українці, — пише Іван Семенюк у своїй праці «Повернення до рідної української мови», — Як наслідок швидко з'являються братерські стосунки між селянами та воїнами...»

Так пояснюється те унікальне явище, яке відбулося тоді в українських селах Мараморощини, а саме велике число представників молодого покоління просять зачислити їх до лав Радянської армії, разом з якою воюють аж до кінця війни.

«— Марі', ци син ти пішов, чи ще ні? — запитала Василина Дубуска.

— Хоть ня не звідай, — сердито й сумно відповіла Марія Рижійова.

— Кілько я йому говорила та плакала, та обоє ми його просили, аби не йшов, бо ще й вісімнадцять років не має, лиш через місяць сповнить, та не хоче слухати ніяк. То ще молоде, там іще розум слабий. То знає, що таке фронт? То знає ся гадкувати, аби го не убило? Його лиш кортить стріляти. Цілі ночі не сплю та ся журю.

— Я тя звідаю, бо й мого так кортить, що не можна го сперти. Учув, що пішов один та другий, та й його кортить туди йти, — із сльозами в очах сказала Василина Дубуска.

— Я не можу зрозуміти, де їхній розум? Вони не йдуть туди панувати, ані спати, а битися з ворогом...»

Цей контакт з українцями був поштовхом для усвідомлення приналежності українців Мараморощини до великої української сім'ї. З ініціативи групи українських патріотів (адвоката Івана Одовічука, Миколи Лазарчука з Луга над Тисою, Василя Мойсюка з Кричунова та інших) виникає

ідея заснування в Сігеті Українського ліцею, очевидно, підтримана радянською воєнною адміністрацією.

Заснування Українського ліцею в Сігеті було великою історичною подією для українців Мараморощини й для всіх українців Румунії.

Олекса Бевка у «Літописі сіл Мараморощини» цитує слова чернівецького журналіста Д. Квітки, який відвідав Мараморощину 1934 року: *«В Кричунові з нами говорили особним марамороським діалектом... Сьогодні на Мараморощині зі свічкою в руках не знайдеш української книжки... Тому вони читають дуже тяжко українське писемне слово, бо не розуміють мови... Коло кожної української греко-католицької церкви є й професійна школа. В школі священник або даскил можуть учити дітей українського письма... „Українська школа” мусить засвітити наше світло».*

Іван Семенюк вважає, що це були «слова пророка», бо справді, українське світло почало світити на Мараморощині через 10 років (1945) після пророцьких слів чернівецького журналіста.

Український ліцей діяв, так би мовити, напівзаконно, тільки шкільна реформа, яка відбулася 1948 року, узаконила існування Сігетського українського ліцею. Починаючи від цього року, Міністерство освіти Румунії почало підтримувати Сігетський український ліцей та українські школи на Мараморощині.

В перші роки ліцей має дуже мале число учнів і функціонує в неймовірно важких умовах: без підручників та відповідних учителів.

Паралельно з розвитком ліцею розвиваються сільські українські школи, і через брак учителів на початку 1950/1951 навчального року, учні ліцею діляться на дві частини — починає діяти Українська педагогічна школа. Перші українські учителі направляються в українські села

Мараморощини та в інші регіони Румунії, де компактно живуть українці.

Окрім ліцею та педучилища, у Сігеті, починаючи від 1950 року, існує дворічний курс для вихователів та учителів.

Перераховуючи видатних представників української інтелігенції, випускників Сігетського українського ліцею та Сігетського українського педучилища, Іван Семенюк пише: *«Із поміж випускників Сігетського педучилища вийшов і один музиколог та композитор Іван Лібер, однісінський, який успадкував талановитого композитора і диригента хору, відомого на всій Мараморощині, колишнього нашого викладача музики, буковинця Михайла Митринюка»*

Дитинство майбутнього композитора було не легким, коли в шість років по неписаному закону скинув довгу дитячу сорочку і вдягнув широкі гаті, крізь які його мати кинула жарину, щоб до «легінчика» не ловилось нічого злого, йому доручили пасти вівці в царині, поки не починало орання.

«Вдягнений у білу сорочку, із широкими рукавами, у реклик, витканий із вовни, пошитий його батьком, у широкі гаті, Іван гордо виводив вівці на леваду, вміючи свистати різні мелодії та фівкати на вівці, щоб знали хто їхній ватажок.

Маленькі постолята Іван взував тільки на Великдень, а опісля аж до самої осені, ходив босаком, хоч пекло, хоч текло...»

Закінчивши четвертий клас, майбутній «переможець» володіє добре угорською та українською (рідною рущанською) мовами, мабуть, і румунською, яку вивчав у першому класі, і поступає до Ужгородської руської гімназії (його батьки, вся родина, навіть і священик села надіються, що Іван стане священиком).

«Та якось одного разу мати спитала Івана:

— Ану кажи нам, синку, ти тепер підеш у гімназію. Ким би ти хотів стати?

— Професором, — коротко відповів той.

— Та коли хочеш бути професором, то сиди собі дома! — розчарована відповіддю сина, зробила висновок Анна, але через мить з надією в голосі продовжила: — Ми усі сподівалися, що ти, як закінчиш гімназію, то підеш учитися на попа, а коли закінчиш факультет, то будеш служити у рущанській церкві.

— Ну, коли ви хочете, аби я був священиком, то буду священиком, — погодився Іван. — Коби лиш дійшов до там, бо дорога іще дуже довга.

— Поможемо тобі усі, бо й піп наш казав, що нам допоможе, лиш аби ти хотів, — зраділа мати, отримавши бажану відповідь.

Ось так і попав Іван до Руської гімназії в Ужгород, і де жив у церковному інтернаті по вулиці Капітульна, № 36, яка 1943 року називалася «Коптолон утцо».

Але шкільний рік (1943/1944) закінчився скоріше, ніж звичайно. Наближалась лінія фронту — Друга світова війна була у розпалі. Маленький гімназист Іван Лібер, разом зі своїм односельцем Олексою Ковачем, змушені повертатися додому.

Повертаючись поїздом додому, хлопці прислуховуючись до розмови пасажирів, ніяк не можуть збагнути всього жахіття, яке насунулось на їх край:

«— Тільки подумайте, якої шкоди робиться в світі? — скаржилася жінка, яка вийшла із купе в коридор. — Моя сусіда єдиного сина мала, та й той пропав на фронті, учора дістала телеграму.

— Та хтозна скільки це ще буде тривати, — відповіла їй сусідка по купе.

— Добре не може бути, — приєднався до розмови чоловік, який весь час стояв у коридорі.

— Як ви гадаєте, стільки народу без вини полягло. Хіба Бог може стерпіти таку неправду?

— Так, так, — погодилася жінка, яка стояла поруч нього.

— Коби вже скінчилося. Важко всім, страх нас усіх душить. Нема спокою. Летять літаки — уже боїшся, бачиш солдата з гвинтівкою — боїшся, бачиш жандарма — боїшся. А скільки той страх можна терпіти?»

Олекса Ковач, гірко зітхнувши, скаржитья Іванові:

«— І мого нєню взяли. Знаєш? Цієї зими, прямо з подвір'я взяли та не хотіли 'го лишити аби зі мною говорив...»

Хоча Іванкові лише дванадцять років, але він почав працювати нарівні із батьками.

У селі почалась велика паніка, разом з депортацією євреїв:

«— Ти знаєш, у яким страху ми туй були? Усі ми рули та руки собі кришили із жалю, що туй був. Ти собі подумай, прийшли рано катуни з возом, вигнали Гершина та й усю його фамелію та зачали їх паковати на віз. Діти ревуть, Гершин реве, Гершениха реве, катуни кричат...»

Опісля почалася мобілізація:

«Зловісними птахами розлетілися по селу повістки. Одна з них прийшла і Ліберовій сім'ї: „Бегівов. Мобілізується Лібер Василь, 57 років, до німецької армії. Підписує кіш біров”».

Після того, як Іванового батька взяли на фронт, весь тягар домашнього господарства ліг на його дитячі плечі, а до того почалася евакуація села й бомбардування мостів, але вхід радянських, військ, здається кладе кінець всім страхіттям, крізь які довелось пройти рушанам. Іванко поступає до новозаснованого Сігетського ліцею, і в 1951 році закінчує Сігетську українську педагогічну школу, хоча не раз опинявся віч-на-віч із матеріальними нестатками та різними життєвими труднощами, завжди виходив переможцем.

У рецензії на повість професор Чернівецького університету, доктор філологічних наук Володимир Антофійчук пише: *«Твір приваблює багатьма хвилюючими епізодами, в яких сповна розкривається людський характер, психологія наполегливої особистості, яка долає неймовірні труднощі і добивається бажаного результату, демонструючи при цьому власні найкращі якості – працелюбність, повагу до батьків і старших, порядність і гідність».*

Один з найбільш хвилюючих епізодів – це коли голлодному гімназисту доводиться йти пішки з Сігету до Рускови, понад п'ятдесят кілометрів, ніччю під час грози.

Іван Лібер подолав всі негаразди й труднощі, пережив несповнене кохання. Хтозна скільки разів йому доводилося перемагати самого себе, поки став тим, ким є сьогодні – Переможцем!

Окрім повісті «Переможці», до книжки увійшли – короткі біографії про переможців, друзів і колег Івана Лібера, і розділи «Творчий шлях композитора Івана Лібера», і «Добрим, тихим словом про Івана Лібера».

Михайло Гафія ТРАЙСТА

ПЕРЕМОЖЦІ

(повість)

Шановні «Переможці»!

Перед вами повість, яка розгортає історичні сторінки марамороського населення, у тому числі й українського, яке пройшло крізь важкий період Другої світової війни. Головна роль у повісті належить рущанам (жителям села Рускова). Повість починається з мирних часів, коли у селі Рускова учителька Онно Мартінус прагне виховувати рущанських дітей. Учні Олекса Ковач та Іван Лібер, які поступають до Ужгородської руської гімназії, є результатом її намагання.

Але настає війна. Постійний рух солдатів німецьких, мадярських, радянських... Депортація євреїв, евакуація рущанів, бомбардування мостів, вербування добровольців на фронт...

У другій частині повісті головними героями стають перші випускники Сігетського українського ліцею та педагогічної школи разом зі своїми професорами, а далі життєвий шлях Івана Лібера – одного з переможців.

* * *

Іван Лібер народився у мальовничому марамороському краю — селі Рускова, з гарною просторою долиною, околеною високими горами, покритими буйними лісами, село, в якому жили чемні люди і яке гордо носило ім'я річки, що протікала через нього, вливаючись у Вишавку.

Село Русково починалось там, де річка Рускова зустрічалась зі своєю сестрицею Вишавкою, і продовжувалось аж до гір Леспеді, звідки починається село Кривий.

Коли подорожні заходили у село Русково із села Леордіни, то найперше зліва бачили хати Василя Лібера, Волохана, Габуруца, Гарапотька і Мікова.

Тут, у Ліберівській хаті, 5-го лютого 1932 року, у селянській сім'ї Василя та Анни Ліберів народився майбутній композитор, диригент, музиколог, викладач та культурний діяч Іван Лібер. Іван був третьою дитиною після брата Василя та сестри Федори, а після нього народилися сестри Марія, Анна та брат Мікулай.

Народився Іван Лібер у маленькій хатині, покритій соломою. На їхньому подвір'ї стояла велика стайня, повна рогатої худоби та домашньої птиці.

Як і всі діти того часу, Іван був дуже чемною та слухняною дитиною. За ненаписаним законом у шість років скинув довгу дитячу сорочку і вдягнув широкі гаті, крізь які його мати кинула жарину, щоб до «легінчика» не ловилось нічого злого.

Коли Іван одяг гаті, йому доручили пасти вівці в царині, поки не починалося орання. Вдягнений у білу сорочку із широкими рукавами, у реклик, витканий із вовни, пошитий його батьком, у широкі гаті, Іван гордо виводив

вівці на леваду, вміючи свистати різні мелодії та фівкати на вівці, щоб знали, хто їхній ватажок.

Маленькі постоята Іван взував тільки на Великдень, а опісля аж до самої осені ходив босаком, хоч пекло, хоч текло.

Коли Іванові сповнилось сім років, почав ходити до рущанської школи, у якій уроки викладались румунською мовою. Багато не пам'ятає із цього періоду, пам'ятає тільки, як вода затопила село, текла посеред рущанської вулиці, його врятував від погибелі учитель Василе Неделку.

Під час угорської окупації у рущанській школі уроки почали викладати угорською мовою. До закінчення четвертого класу Іван вивчив добре угорську мову, а вчителька Онно Мартінус порадила його батькам, щоб віддали його до Ужгородської руської гімназії.

1943 рік

Ужгородська греко-католицька церква розгортала активну діяльність на підтримку віри і збереження та розвитку української культури. До українських церков часто прибували місіонери, надсилалися різні україномовні журнали та газети, активно розповсюджувалися вістки про руську (українську) гімназію в Ужгороді, про події із життя закарпатського українства.

Внаслідок такого активного заохочення два рущанські випускники початкової школи Олекса Ковач та Іван Лібер вступили на навчання до Ужгородської руської гімназії на початку 1943-44 навчального року, але цей шкільний рік закінчився скоріше, ніж звичайно.

— Дорогі учні! — звернувся до громади малих гімназистів професор Петрусь, керівник 1 «Б» класу. — Ці люди, яких ви щойно бачили, — це делегація міської адміністрації.

— Пане професоре, — обізвався дрібненький, невисокий на зріст учень. — З ними був і якийсь солдат, ми так злякалися, бо він весь час ходив по класу, так грізно зиркав і кричав.

— Заспокійтеся, дорогі мої, — сказав лагідно професор. — Він на вас не кричав і нікого не лаяв. Він — військовик, а у війську всі звикли давати накази і рапортувати, тож і говорять так крикливо.

— А хто він такий? — запитав інший учень, зрозумівши, що уже можна перевести подих.

— Це, Михайлику, офіцер німецької армії, — примруживши очі, стишеним голосом, ніби відкриваючи військову таємницю, відповів професор. — Він зайшов до нас оглянути нашу класну кімнату.

— А навіщо йому наш клас? — посміливішав іще один учень.

— Не лише наш... Він оглянув увесь будинок гімназії, бо не вдовзі тут буде військовий госпіталь. Ви знаєте, що це таке? Тут лікуватимуть солдатів, які були поранені на фронті.

— І їм будуть робити уколи? — запитав хтось, і зграйка учнів загомоніла.

«Зараз урок закінчується, а я не зміг їм пояснити рішення шкільного керівництва», — подумав професор і звернувся до учнів:

— Зараз урок закінчується, а мені ще треба багато чого вам пояснити. Слухайте уважно! — підвищив голос професор, щоб привернути увагу учнів. — Тепер за-

кінчується шкільний триместр, а разом з ним – і шкільний рік. Ви всі закінчили перший клас. Зрозуміли? Ніхто не залишився на повторний рік, тож восени можете сміливо поступати в другий клас. Для цього ваші родичі чи знайомі вже через тиждень можуть отримати в секретаріаті ваші свідоцтва. Ви все зрозуміли, чи ні? – голосно і чітко запитав професор, і учні ствердно закивали головами.

Професор сумно оглянув малих гімназистів. Був переконаний, що вони зрозуміли все, що він їм пояснив, але вони іще надто малі, аби зрозуміти, що діється у світі, що таке війна, яке це лихо для всіх.

У класі залягла мертва тиша, лиш хтось із учнів шепнув:

– А чому у професора із окулярів капає вода?

Діти не знали, який біль закублився у серці їхнього керівника, який смуток оповив душу цього старшого віком чоловіка, що теплим поглядом обіймав їх, бо не знав, чи ще побачить колись своїх учнів, не знав, що чекає на них усіх...

У той момент пролунав дзвінок і, як ніколи, болісно різонував його учителя.

Професор, наче стрепенувся, підняв голову і рішуче промовив:

– Дорогі діточки, до побачення! До осені!

Учні, мов зграйка горобців, здійнялися і чкурнули хто куди.

* * *

Іван із Олексою, як завжди, попрямували попри греко-католицьку церкву до гуртожитку. Там уже все було приготовано для дітей. Кожен знав, коли має від'їжджати додому. Учні із Сербії уже поїхали, тож із тих, що залишилися – Івана й Олексу – чекала найдовша дорога.

Хлопці почали пакувати свої речі – простелили джерги на підлогу, склали все на них, звили і зв'язали мотузками клунки, немов якісь ляльки. Потім вирушили пішки до вокзалу. Коли прийшли, потяг уже стояв на пероні. Скоренько купили квитки, але, на жаль, у вагонах третього класу місць уже не було. Тому вони вирішили їхати на сходах вагона другого класу.

Незважаючи на весняну пору, було холодно, іще лежав сніг.

Примостивши свої клунки на сходах, хлопці стояли і трималися за металеве поруччя, почергово гріючи заанімілі від холоду руки у кишенях.

– Слухай, Василю! – гукнув комусь один із пасажирів, запримітивши хлопчаків на сходах. – Заберім цих мандрівників звідти, бо позамерзають та іще, не дай Боже, попадають.

– Давай, відчиняймо! – погодився той.

Двері пронизливо завищали.

– Заходьте! – наказав той, кого звали Василем.

– Ми не маємо квитків у вагон другого класу, – відповів Іван.

– Давайте ваші багажі, і бігом всередину! – грізно скомандував інший.

Хлопці послуухалися і вже за мить стояли в коридорі вагона.

Василь із своїм другом почали їх розпитувати хто вони, звідки і куди їдуть.

Хлопчаки, щасливі, що подорожують всередині вагону, охоче відповідали на запитання.

– Ми вчимося в гімназії в Ужгороді, – відповів на чергове запитання Олекса.

– То ким хочете стати, коли закінчите гімназію? – запитав Василь.

– Не знаємо, бо ми ще малі, – відповів Іван.

* * *

Так вони продовжували розмову, розповідаючи про рідне село, про річку, про школу та вчительку, яка їх навчала, про гімназію та багато іншого...

Їх перервав кондуктор, який попросив пред'явити квитки.

Іван швиденько засунув руку в кишеню і, не намагаючи там квитків, раптом розплакався. Василь та його друг заступилися за хлопців, переконавши кондуктора, що в них є квитки, але вони дуже налякані тим, що їхні квитки не відповідають класові. Кондуктор, незворушно вислухавши історію, як їх вивудили зі сходів вагону, зміряв хлопчаків поглядом і пішов далі.

Пізніше Іван знайшов квитки таки в тій самій кишені, але кондуктор більше до них не підходив.

— Дякую вам файно за допомогу, — сказав Іван своїм знайомим.

* * *

Подорож була довгою.

Серед пасажирів — багато солдатів із гвинтівками на плечах. Всі гомоніли про своє: одні — про фронт, другі — про роботу, інші — про бомбардування міст.

— Тільки подумайте, якої шкоди робиться в світі? — скаржилася жінка, що вийшла із купе в коридор. — Моя сусіда єдиного сина мала, та й той пропав на фронті, учора дістала телеграму.

— Та хтозна, скільки це ще буде тривати, — відповіла їй сусідка по купе.

— Добре не може бути, — приєднався до розмови чоловік, який весь час стояв в коридорі.

— Як ви гадаєте, стільки народу без вини полягло. Хіба Бог може стерпіти таку неправду?

— Так, так, — погодилася жінка, яка стояла поруч нього.

— Коби вже скінчилося. Важко всім, страх нас усіх душить. Нема спокою. Летять літаки — уже боїшся, бачиш солдата з гвинтівкою — боїшся, бачиш жандарма — боїшся. А скільки той страх можна терпіти?

Іван і Олекса слухали то одного, то іншого. Своїм дитячим розумом вони не могли збагнути всього жахіття війни, яка безжальною хвилиною накопилася на їхній рідний край, але відчували в навколишній атмосфері страх, безпорадність і єдине бажання всіх, щоб війна скінчилася.

— І мого неню взяли. Знаєш? Цієї зими, прямо з подвір'я взяли та не хотіли-го лишити аби зі мною говорив, — гірко зітхнувши, поскаржився Олекса.

Час минав. Пізньої пори поїзд зупинився на Сігетській станції. Хлопці вийшли з вагона. Не по-весняному засніженим і як ніколи сумним у передвеликодню пору зустріли їх Сігет.

* * *

— Просимо, просимо, заходьте! — почувши стукіт у дверях, відповіли в один голос всі хатні.

— Доброго вам вечора! — з'явився на порозі дванадцятирічний Іванко.

— Іванчику! — скрикнули радісно всі.

— Як ти добрався, Іванчику? — запитала його мати. — Чи не було тобі холодно? Чи не голодний ти?

— І голодний, і не голодний, — посміхнувся Іван.

На їхні запитання Іван відповідав коротко, даючи зрозуміти, що надто змучений довгою дорогою.

— Зараз тобі мама дасть повечеряти, а потім лягай спати, завтра розкажеш нам все, — лагідним, співучим голосом промовила мати.

Іван думав іще поспілкуватися з ріднею, але втома, хатнє тепло і смачна вечеря приколисали його, як малу дитину. Заснувши глибоким сном, Іван не чув розмов своїх рідних, які навіть не намагалися розмовляти тихим голосом.

Враз Іван почав плакати та кричати уві сні:

— Йо-йо-йой! — кричав на весь голос. — Йой, палець мій, палець!

Зачувши Іванів крик, усі занепокоїлися, бо Іван не переставав кричати і плакати, що в нього болить палець.

Мати взяла горнятко води і підняла Іванові голову:

— Що з тобою, Іванчику, що у тебе болить? Візьми ковток води, прокинься, тобі щось приснилося, — шепотіла перелякана мати.

— Іван ковтнув трохи води, розплющив очі, роздивився по хаті, а потім на свої ноги, на великий палець, торкнув його кілька разів, але не сказав нічого.

Мати почала знову розпитувати його:

— Що трапилося, чому ти кричав уві сні?

Іван розповів тихим голосом сон, який йому приснився...

* * *

Одного літнього надвечір'я батько з матір'ю сиділи на призьбі і розмовляли про господарство, а саме про те, що потрібно добре годувати корову Лачану, щоб більше

молока давала, а коли Іванко почув, що ввечері потрібно іти у Солостяну, де була їхня корова, то попросився іти сам.

— Піду я ввечері у Солостяну.

— І що ти там будеш робити? — запитала мати.

— Як що буду робити? — здивувався Іван. — Принесу корові накошеної трави, прив'яжу її біля колиби, приготую собі нічліг і розкладу багаття, бо в попелі є грань.

— Добре, Іванчику, лише б ти не боявся! — підбадьорювала його мати.

— Ні, не буду боятися, таж я вже ночував у Солостяні!
— відповів Іван сміло.

Взяв торбину з травою і пішов.

Вийшов з вулиці, повернув праворуч, на вузькоколіяку¹, а потім швидким кроком то рейками, то шліферами², продріботів кілька сотень метрів.

Дорогою зустрів Миколу Бандюкового, який тримав у руках однометрову драбину.

— Навіщо тобі ота лойтра³? — запитав Іван Бандюка, який завжди тримав при собі якусь брехню.

— Про що ти говориш, це вже не лойтра, а шіфа⁴, — відповів скоренько Бандюк.

— Яка шіфа, я не бачу чи що? — відрізав Іван.

— Ти не знаєш, всередині облаштовані прилади, то вона пливе вгору, а вниз уже її несе вода, — патякав Бандюк Іванові, який повірив у все, що чув.

На цьому вони розпрощалися, але Іван думав попросити батька, щоб і йому таку драбину зробив, бо коли купається

¹ Вузькоколіяка — залізниця, яка має колію вужчу за загально-прийняту.

² Шліфери — шпали на залізниці.

³ Лойтра — драбина.

⁴ Шіфа — судно.

біля Галузи, то ніяк не може побороти хвилі річки, вода несе його вниз. Добре, що відгадав таємницю.

Дійшови у Прелучки, де паслася Лачана, Іван покликав її на ім'я, корова відразу забинчала та прийшла до нього.

— Ну що, хочеш їсти чи пеститися? — запитав Іван, і почав чухати її шию. Корова підняла голову, чекаючи, щоби почухали всю.

— Я не можу довго тебе чухати, бо тебе треба нагодувати, — сказав Іван і висипав зелену траву біля кілка, до якого прив'язав її.

Глянувши іще раз на корову, Іван зайшов у корт⁵, зроблений кілька років тому, висушений на сонці, як сірник. Взяв спузар⁶, розгріб попіл, роздмухав грань і кинув кілька тоненьких хворостин, поміж якими весело спалахнули язики полум'я. Задоволений розпаленим вогнищем, Іван постелив собі свиту під голову, як робив це його батько, і ліг спати.

Від втоми довгого літнього дня, приємного запаху диму та тепла вогню Іван скоро заснув. Скільки спав і чи йому щось приснилося — не пам'ятає. Пам'ятає тільки голос батька, який розбудив його:

— Іване, прокинься і виходь надвір!

Іван, переляканий батьковим голосом, прокинувся серед багаття і почав горлати на весь рот:

— Йой, мамко, рятуйте!.. Куди виходити?

— Стрибай крізь вогонь! — крикнув Іванів батько, намагаючись загасити вогонь, щоб врятувати сина.

Не чекаючи іншої поради, Іван вистрибнув із полум'я, наче коник стрибунець і, натрапивши на грабовий пеня, розбив об нього великого пальця. З переляку не міг ви-

⁵ Корт — сінник.

⁶ Спузар — дерев'яний або залізний гачок для грані (вогню).

мовити ні слова, дивився то на палаючий корт, то на батька, який з радощів пригорнув до себе сина.

Відчувши біль у пальці, Іван розплакався, а батько почав шукати якогось лікувального зілля, щоб втихомирити біль, але не знайшов.

Корт догорів скоро, вогонь погас. Надворі починало зоріти. Батько з Іваном подалися додому, де на них чекала мати з його братами та сестрами.

Надворі уже розвиднілося, коли вони перелізли через перелаз і увійшли на подвір'я. Мати пішла до криниці по воду, а діти ще спали.

Василь, Іванів батько, ліг поруч нього у ліжку, щоб бодай трішки заснути. Повернувшись з водою, Анна здивувалася з чоловіка та сина, які полягали спати, коли надворі стільки роботи. Навмисно почала грюкати, лускати та гепати горщиками, щоб розбудити Василя, який через втому не чув нічого. Вона була змушена почекати, поки той прокинеться сам. Анна не стерпіла і стала нарікати на нього, що він байдужий до господарства, бо, ади, спить, коли надворі стільки роботи!

— Слухай, Василю! Хто таке бачив—у білу днину спати?! Замість того, щоб мені допомогти, ти хропиш горілиць гірш останнього п'яниці... — торохтіла, не зупиняючись, сердита Анна, не відаючи через які пригоди пройшов її чоловік разом із сином.

Василь навіть не пробував закрити жінці рота, бо добре знав, що не зможе зробити цього, а тільки, коли та висварилася і втихомирилася, промовив до неї спокійним голосом:

— До тепер говорила ти, а тепер буду говорити я, не перебивай мене, добре?! — вимовив Василь. — Ти не відаєш, що сталося із нашим Іваном? Не відаєш, що він іще трохи і міг би згоріти живцем?! Бачиш?! Ти тільки одне-єдине

знаєш – молотити язиком, чому не запитаєш спочатку, що і як, перед тим, як сваритися?! А опісля, якщо на те є причина, то лайся!

Присоромлена Анна опустила голову, їй стало шкода, що сварила чоловіка, а найбільше перелякалася від почутого, бо надто любила своїх дітей.

– Як то могло трапитися таке? – запитала, більш себе саму, Анна.

Василь розповів жінці все, як було, але та, не чекаючи кінця, розплакалася:

– О Господи Боже, змилуйся над нами! Дякую Тобі, що ти врятував мою дитину, а якщо я согрішила, то не карай моїх дітей, вони ні в чому не винні, Господи! – шептала крізь сльози. – Дитино моя дорога, синку мій любий, через який страх ти пройшов! – голубила сина, обмиваючи сльозами його голівку.

Василь хотів був щось додати, але через Аннине голосіння не зміг.

– Дякую тобі, Господи, що ти послав Василя – янгола-охоронця – і врятував мого сина, врятував моє серце від вічного горя, – не переставала голосити Анна.

Довгий час Анна молилася Господові Богу, що врятував її Іванка від смерті, і весь час всім розповідала:

– Ну скажіть мені, як я могла б пережити, якби мій син згорів? Як могла б їсти, чи спати, чи працювати без гірких сліз? – не пропускала Анна жодної нагоди повідати своє.

Іванко пережив разом із батьками цей нещасний випадок, але, між іншим, він не забув, що Бандюк показав йому свою «шіфу», і подумав, що, мабуть, з цієї нагоди могла би здійснитися його мрія.

Після обіду розказав батькові своє бажання, а той відповів йому:

– Виростеш, то побачиш не одну шіфу і будеш плавати на них, тоді переконаєшся яку дурницю міг ляпнути тобі

Бандюк. А поки слухай, що кажуть мудрі люди, а не всякі глупаки...

* * *

Після повернення з Ужгородської гімназії, починаючи з наступного дня, Іван увійшов у життя і роботу сім'ї, тобто почав допомагати батькам по господарству, зустрічатися з колишніми друзями, жити попереднім життям.

— Чому всі жиди носять на грудях зліва шестикутну зірку? — запитав Іван одного разу, повернувшись із села додому.

— А хто його знає? — відповіла Федора, старша сестра Івана. — Треба б запитати в нашого сусіда Гершина.

«Хто його знає, може, всі знають та нікому не кажуть, навіщо носять цю зірку на грудях?» — міркував хлопець.

Увійшовши у ритм господарських робіт, Іван старанно годував і напував волів, корів, овець і всю худобу, що була на їхньому обійсті.

Згадавши, що класний керівник казав їм, щоб кожен із учнів вибрав посвідчення про закінчення першого класу гімназії, Іван попросив матір, щоб допомогла йому отримати цей шкільний документ:

— Мамо, коли нас відпустили із школи додому, професор — керівник класу — казав нам вибрати посвідчення про закінчення першого класу гімназії.

— Та хіба я знаю, Іванку, що то таке?! — здивувалася Анна.

— Посвідчення — то є такий папірець в якому написано, що я закінчив перший клас гімназії, — пояснив Іван матері.

— Звідки я добуду тобі такий папірець? — перелякалася бідна мати.

— Моє посвідчення забрав Василь Скрипка із четвертого класу. Він живе в селі Росушка, — пояснив Іван. — У тому селі всі знають його сім'ю.

Через тиждень Анна вирушила до Росушки, звідки забрала не тільки посвідчення, а й поцікавилася і про поведінку свого Івана.

Василь Скрипка, молодий літами, без життєвого досвіду, спочатку не знав, що відповісти Анні, що вона від нього хоче. Опісля сказав їй правду, що він бачив Івана щодня в інтернаті і що той дисциплінований учень, який виконує все, що потрібно в школі-інтернаті. Не гас даремно часу, по місту не ходить, навіть і не зміг би, бо ворота інтернату завжди на замку.

— Дякую вам за папірець і за добрі слова про мого сина, — подякувала Анна і повернулася додому щасливою, пишаючись своїм Іваном.

«Якщо б він накоїв якоїсь біди, то Василь Скрипка розкавав би мені, а якщо Іванко був чемним та слухняним, то чоловік не висмокче брехню із пальця», — тішилася Анна, повертаючись додому.

* * *

Скоро настав Великдень. Анна із дочкою Федорою приготували все, що було потрібне на таке велике свято. Напекли пасок на всі три дні, а також і на день Вознесіння Христа. Взяли ковбаски, сиру, масла, пляшку горілки і поставили в нові бисаги та в нове відро, а потім відправили Василя із Іваном до церкви, щоб посвятити.

Василь із сином стали біля церкви праворуч від цвинтаря, де ставали завжди, бо то було їхнє місце. Навколо церкви віруючі стояли у три ряди. Всі були добре вдягнуті, бо надворі було холодно: сильний мороз і сніг.

Незабаром почалося посвячення паски, християни почали обходити церкву. Хід церемонії починався з середини церкви. Обійшовши три рази довкола церкви, священик зупинявся, щоб посвятити паску кожної сім'ї.

Для цього урочистого моменту кожен намагався мати новий одяг і нове взуття. Після посвячення паски кожна сім'я старалася якнайскоріше дійти додому і розпочати розговіння, як завжди, молитвою.

* * *

Після сніданку наставав час розваги для молоді, яка збиралася на цвинтарі, де поміж могилами заводили різні забави. Гralися в «Стовпа», «Галамбіци», «Мінджі» та в карти – у шуштера та в двадцять один, але не на гроші.

Найцікавішою була гра «Мінджа», слово, яке походить із румунської мови і означає – м'яч. Мінджа виготовлялася з гриба, який ріс на березі. Заздалегідь до Великодня, зривали гриб і ставили його у коров'ячу сечу, де він стояв кілька днів, опісля сушили його і обробляли для забави.

Разом з Великоднем скінчався піст, під час якого було заборонено їсти м'ясні та молочні продукти. Дітям дозволяли молочне, але не в середу і п'ятницю.

* * *

Одного разу, проходячи повз їхню хату, Петра Куза запитав Івана:

– Ану розкажи, Іване, як було там в Ужгороді, бо ти мені ще ні разу не розповідав, хоча я здавна чекаю, бо ми, здається, якіс друзі, чи не так?

Іван зрозумів Кузин намір і не дуже звертав увагу на його запитання, але Куза свого не попускав, раз запитавши, чекав відповіді, провокуючи Івана.

— Чомусь ти, Іване, не хочеш розповісти мені, як було в Ужгороді, мабуть, почуваяєшся винним у чомусь?!

— А чому я маю почуватися винним, можу розказати тобі все, як було.

— Ну тоді розкажуй все! — наполягав Петря Куза.

— Та як би було... — відповів міркуючи Іван, пробуваючи відгадати, чи Петря жартує, чи тільки так запитує.

— Багато треба вчитись? — доскіпувався Куза.

— Страх багато! Це вже не рущанська школа, а гімназія! — впевненим голосом промовив Іван.

— А чому ти її так скоро закінчив, мабуть щось трапилося з тобою?

«Я так і знав, що він не повірить, що я йому скажу, бо він вірить у те, що собі придумав», — гірко посміхнувся Іван.

— Я не зумію тобі пояснити, ні переконати тебе, бо ти не віриш у те, що я тобі скажу, — байдуже відповів Іван.

* * *

Весна не поспішала вступати в права на рущанських пляях. По берегах іще де-не-де білили забуті зимою снігові смуги, вершини горбів виблискували під яскравим весняним сонцем білими шапками, а понад мочарами уже зацвів терен.

— Васи, чи можна би сіяти овес? — одного погідного ранку запитала Анна свого чоловіка.

— Старі люди казали, що, коли цвіте терен, то певно можна сіяти овес, — погодився Василь.

— Якщо сіяти, то тепер, бо пізніше буде інша робота в полі, не встигнемо все поробити.

На тому й погодилися. Наступного дня Василь пробудився скоріше, ніж звичайно, вийшов на подвір'я і якусь хвилину вдивлявся в небо. Не уздрівши жодної хмаринки, вирішив:

— Сьогодні поїдемо сіяти овес. Вижу, що погода добра, може, встигнемо закінчити.

— Тобі видніше... — обізвалася Анна, готуючи сніданок.

Та Василеві так і не вдалося спокійно поснідати. До хати вбігла перестрашена Гудя, маленька сусідська дівчинка, і залепетала:

— Казали неньо, аби ви скоро прийшли до нас.

Василь мовчки встав з-за столу, швидко одягнувся і подався за дівчинкою.

— Що сталося? — запитав сусіда Гершина.

Той промовчав, але за мить Василь уже й сам побачив причину переполоху — біля сусідської стайні лежали двоє напівмертвих коней.

— То чому вони лежать? — знову запитав Василь, хоч і сам добре знав причину — нестача кормів.

Він добре розумівся на конях, хоч у ліберівським дворі ніколи їх не було. Гершинові коні падали не вперше. Це тому, що Гершин усю зиму ганяє їх, а корму дає дуже мало, про зерно годі й говорити.

— І що тепер? — запитав Василь.

— Слухай ти, Васи'! — благально почав Гершин. — Ти розумний чоловік. Я хотів сам коней підняти, дивися, цим дривом, — і показав кіл, яким бив коней, — але ніяк не вставали, — закінчив Гершин.

— А якби ти замість того кола дав їм трохи мелаю та вівса, не було би краще, га? Падали би коні? Ти знаєш лиш ганяти їх, а погодувати?.. — висказав Василь усе, що мав на думці, бо не любив, коли хтось збиткувався над худобою.

* * *

У Рускові Гершин був єдиним євреєм, який жив на бічній вулиці. Усі євреї жили на великій головній вулиці, українці – на бічних, а між ними і Гершин. Ніхто не знав, чому так, бо Гершин був такий самий єврей, як й інші. Він говорив по-єврейськи, мав підкову на порозі, прибиті на одвірку заповіді, які цілував, коли йшов з дому і коли повертався додому, мав жінку обстрижену, як і всі інші єврейки, носив довгу бороду і пейсики, поважав закон кошеру, діти його ходили вранці о 7 годині у синагогу, він теж ходив і молився із перев'язаними рукою і головою, їв багато цибулі, носив ярмудку.

Правда, маючи багато дітей, мав і багато роботи, та не мав часу ошиватися біля сільських голів адміністрації, а в п'ятницю вечором, після єврейської лазні, не гуляв вулицею із дружиною, сам гасив свою лампу, а в суботу вранці сам запалював вогонь у шпорі. Іншими словами, Гершин жив скромно. Зате дуже велику допомогу мав від двох коней, які з голоду часто падали.

* * *

– Знаєш що, Васи'?! Візьмим товсті коли та пробуймо їх підіймати, – запропонував Гершин.

– Най буде й так, – відповів Василь.

– Ой Боже, Боже, Гершине, видиш, що означає корм? – вкотре повторив. – Самі не впораємося. Треба кликати ще когось на допомогу.

За цим заняттям забарилися, минув і полудень, коли врешті з допомогою ще двох чоловіків зуміли підняти коней, тому Василь вирішив уже не виїжджати в Білий.

* * *

Наступного дня вранці Василь запряг волів у ярмо, узяв плуг, насіння, харчів на два-три дні. Сів разом з Іваном на воза та поїхали. Дорога довга, воли йшли поволі, тож на місце прибули аж під обід.

Тітка дуже зраділа, побачивши свого племінника і чоловіка сестри, особливо довідавшись, що вони ночуватимуть в неї дві-три ночі і вона зможе наговоритися з ними досхочу.

«Бо тут, на поляні, з ким розмовляти, крім хатніх? Хіба з худобою і дичиною», – жалілася вона.

Так воно і було. На далекій від села полянці жила тільки вона зі своїм чоловіком Білюком. Якщо хтось хатній ходив у село вранці, то додому повертався тільки ввечері. І до них заходили дуже рідко. Та й хто би хотів іти до неї в гості в таку далечинь? Хіба якщо когось, хто збирав гриби поблизу поляни, застала буря. Але таке траплялося дуже рідко.

Василь із сином Іваном влаштувалися і пішли оглянути поляну. Потім кинули волам сіна, налили води та й самі перекусили.

Трішки відпочивши, підготували все і почали орати.

Пішло метр, два, три – все гаразд.

– Добре ореться! – радів Василь. – Добре!

Так вони орали до вечора. Увечері загнали волів у стайню, щоби не додати роботи якійсь дичині.

– Ми вже давно ведмедя не бачили, але хтозна, звір є звірем, – сказав Білюк, зачиняючи стайню.

— То поховайте, що маєте, помийте руки та заходьте до хижі! — покликала тітка.

Після вечері довго балакали, тітка з чоловіком розповіли історію цієї полянки та їхнього життя.

Іван слухав їхню розмову, і його повіки ставали все важчими і важчими. Довга дорога, свіже повітря і не-ймовірна тиша зробили свою справу, — хлопець швидко поринув у глибокий сон.

* * *

На другий день Василь не спішив збудити Івана, спочатку погодував волів, Білюк приніс води, і худоба була готова до роботи. Василь почав орати. Воли, відпочили і ситі, слухалися господаря. Потім пробудився Іван і взявся допомагати, чим міг. Земля легко піддавалася плугу, оралося краще, ніж сподівався Василь, тому довго не забарилися. Коли скінчили всю роботу, то, за звичаєм, перехрестилися, попросили доброго урожаю і сіли на землю, щоби родило. Оскільки всі справи були закінчені, а сонце стояло ще високо, вирішили не гаяти часу і, на превелике розчарування тітки, таки того ж дня повертатися додому. Попрощалися з вуйком і тіткою, подякували за гостинність і рушили в дорогу. Воли наче самі поспішали додому. Темним лісом і долиною було добре видно тому, що сонце ще не сіло за обрій. Іван на перегін із батьком змагався, хто впізнає найбільше дерев.

— Це явір! — радів Іван.

— Це ліска! — посміхався батько.

— Це ясень!

— А це клен!

— А це граб! — підстрибував Іванко.

— А це берізка, — посміхався щасливий батько.

І так нарахували чимало різних дерев, які росли в їхньому краю лише у горах певної висоти.

Потім Іванко задумав нарубати держаків для сап та грабель.

— Добре, що ти мені нагадав про ці держакі, тепер поставимо їх сушити, але так, щоб не скривилися.

— Як це робиться? — поцікавився Іванко.

— Дуже просто: наб'єш по одному цвяхові у кожне деревце і повісиш їх, щоб висіли прямо.

Розмовляючи то про одне, то про інше, батько з сином не помітили, як час минув і вони опинилися на великій дорозі.

— Тепер будемо рахувати кілометри, тут недалеко буде кілометровий знак по лівій стороні, потім побачимо, де буде другий, а вдома порахуємо відстань до тітки Марії.

* * *

Дорога була легкою, воли наче самі поспішали додому. Уже вечоріло, коли вдалині замаячили крайні хати. Село зустрічало їх мовчазно, наче сполохане.

— Дивіться, нєню, туй двері у хижі дошками забиті, — показав Іван на одну із жидівських хат, коли віз уже поскрипував вулицею.

— А туй, дивіться, колодиця⁷ покладена, — дивувався хлопець.

Дивувався і батько, але не знав, що сказати малому, бо й сам не міг збагнути, що трапилося в селі, лиш запримітив, що всі єврейські хати порожні, забиті дошками чи замкнені. Проїхали біля синагоги — нема ніякого руху, біля

⁷ Колодиця — колодка.

української церкви – знову порожньо, біля другої синагоги – те ж саме.

Василь навіть не знав, що й думати, і, підганяючи волів, заспішив додому, аби швидше розпитати Анну про події в селі. Запримітивши тривогу на обличчі батька, Іван припишк і не смів нічого питати. Наближаючись до своєї хати, хлопець пильно придивлявся до Гершинової. Тиша на подвір'ї, де завжди стояв дитячий галас і рейвах, іще дужче налякала його.

– Мамо, чому у Гершина так тихо, де всі? – запитав у матері, яка відчиняла їм ворота.

– Заженіть волів у хлів, заберіть із воза, що маєте брати, та ходіть вечеряти, – сказала тихо Анна, незважаючи на синове запитання.

Вечеряли мовчки, опісля так само мовчки лежали спати.

Коли Анна думала, що діти заснули, почала тихенько розповідати Василеві:

– Ти знаєш у яким страху ми туй були? Усі ми рули та руки собі кришили із жалю, що туй був. Ти собі подумай, прийшли рано катуні з возом, вигнали Гершина та й усю його фамелію та зачали їх паковати на віз. Діти ревуть, Гершин реве, Гершениха реве, катуні кричат, а ми побігли видіти, що тото за біда. Коли ми там прийшли, а катуні обернули пушки ід нам та указали нам руков дорогу, та:

– «Марш! Хочете і ви туй прийти, зараз!..» – та нас прогнали, а ми – котре куди та ревеме. Най Бог боронить від такої днини! Та що зробиш? Узяли їх, та готово. Кажуть, що до Вишав їх повезли. Але дуже секретно. Подумай собі, як було в усьому селі, які крики, які реви, які потоки сліз мали течі... – та й замовчала, бо сльози їй не дали говорити.

Василь важко зітхнув:

– Згадую маленьку Гудю, як передучора у нас була та просила, аби «я прийшла»... така мила... А де вона нині?.. А хто знає, що буде завтра?.. – гіркий комок підкотився йому до горла і не дав доказати.

У селі почалася велика паніка. Одні продовжували говорити про депортацію євреїв, інші – про можливість депортації українців, а ще інші – про те, що радянські війська можуть увійти в долину річки Рускови. Щодня з’являлися нові чутки. Гуркіт літаків у небі над селом, які групами летіли на захід, годував страх і неспокій рушанців. Всі говорили шепотом, аби когось не обурити. Ніхто не міг навіть думати, щоб у цьому селі було щось підозрілого, бо населення було дисципліноване. Влада заборонила збиратися в гурти, а згодом заборонила ходити до церкви, тому віруючі збиралися опівночі край села біля хреста там, де не ступала солдатська нога.

Солдати були розквартировані по рушанських садках. Там було багато зброї, у селі не мав її лише той, який не хотів мати.

* * *

– Стріляють і стріляють... Туди десь, на Берегомети... – прислуховувалася Анна Дубуска.

– Не журися, – заспокоїла її Марія Ганцикова.

– То якісь шмаркачі, що не знають, що таке біда. Не знають, що тим можна покалічитись. Видиш, Гайналь остався без ока. Поки якийсь не поранить, доти не набереється розуму.

І дійсно, від Рускови аж до Полян, то тут-то там було чути постріли, але стріляли не військовики. Відколи німецько-мадярська армія наводнила місцевість, зброя була повсюди. Не мав її лиш той, хто не хотів. От і стріляли

сільські хлопчаки, розважаючись. Ті звуки пострілів, ніби ляскання батога, іще більше підсилювали напруження і неспокій. Здавалося, що ось-ось має статися щось недобре, і лиха не довелось довго чекати.

У неділю до обіду бохтер⁸ примарії вийшов на вулицю, повісивши на шию барабан, ударив у нього тричі і виголосив:

— Примарія села Вішоворосі⁹ дає знати всім людям, що мобілізуються до німецької армії усі чоловіки, здатні до роботи, віком до шістдесяти років. Підписує кіш біров¹⁰.

Вістка сполохала ціле село. Обурені рушани нарікали на своє горе, на війну і на армію, яка принесла їм стільки лиха.

— Щось дуже тисне, якщо мобілізують старших людей!
— гукнула Марія Гуцулова Волоханчі, яка поспішала по воду.

— Не досить їм того, що вигибло на фронті молодого люду, ади, телеграми не перестають повідомляти про смерть наших, а тепер і до нас чіпаються?! — лютував Дрітар.

— Так, іще й старих хочуть вигубити! — додав Михайло Міковий.

А вже через тиждень зловісними птахами розлетілися по селу повістки. Одна з них прийшла і Ліберовій сім'ї: «Бегівов. Мобілізується Лібер Василь, 57 років, до німецької армії. Підписує кіш біров».

Страх паралізував рушан. З усіх усюд було чути зойки і обурливі скарги:

— Скільки неправди може бути у цьому світі, аби старша людина не могла спокійно добути свою старість, — нарікали люди.

⁸ Бохтер — посильний сільської управи.

⁹ Вішоворосі — або село Русково.

¹⁰ Кіш біров — староста села.

— Та це з нами таке роблять, як і з жидами, лиш кажуть, що до армії, а хто знає правду?... — скаржився всім Михайло Бежеря.

— Ви тільки подумайте: мій Василь на серце хворий, а вони його до війська, та він до війська? — голосила Анна Ліберка, куди тільки ходила і проклинала «їх» на чім світ стоїть.

— Лиш колись тото Бог заплатить кожному за його правду, — відповів їй Петря Копші, вислухавши відчайдушні скарги жінок.

Незабаром усі старші чоловіки були взяті до німецького війська, переодягнені у військову форму і відправлені на роботи.

* * *

Дванадцятирічний Іван залишився найстаршим «мужчиною» у сім'ї Ліберів. На його плечі лягло господарство: корова, два воли, вівці. Усе це треба було годувати, напувати, заготовляти корми на зиму.

Та на тому нещастя рушан не скінчилися. Прийшло нове розпорядження: дівчата віком від п'ятнадцяти років, зобов'язані працювати — копати окопи.

— Спочатку забрали всіх молодих хлопців і послали на фронт, потім забрали усіх євреїв у концтабори, старих — на роботи для німецького війська, дівчат — копати окопи, — бурмотів інвалід Василь Клецюк. — Дуже багато село потерпіло за такий короткий час.

— Та як можна жити, коли всі нас кудись тягнуть, — додав хтось.

Усі ці події так вибили з рівноваги рушан, що бідні люди стали геть затуркані, уже й не знали, куди йдуть, звідки, чому. Жінки ходили з хустками розв'язаними, готові

утирати сльози чи закривати рота від плачу, чоловіки ходили без капелюхів, деякі напивалися до нестями. Де-не-де можна було побачити дітей, які гралися, але їхні ігри не були веселими.

Чорні, зловіщі хмари продовжували скупчуватися над рушанським краєм. Сільська адміністрація зібрала рушан на подвір'ї старої школи і повідомила, що все населення повинне відтягнутися на 100 км назад, тобто у село Будешти.

Почувши таке, рушани втратили всю надію на майбутнє. Плакали день і ніч, проклинали ініціаторів евакуації і клялися не забути тих, які своїми вчинками нанесли тяжкого удару рушанам. Тепер їхній плач звучав не так, як раніше, тепер у ньому відчувалися нотки обурення, бажання помсти, готовності до опору, бо тепер їх виганяли із прадідівського гнізда. Іще більше нагнітали ситуацію чутки, що переселення надто схоже на єврейську депортацію. Де б не стрілися люди, тільки про це й було мови.

— Іще ніколи в світі таке ся не робило з людьми, — лютував Пиньтя Миланин і пробував вгамувати свою злість, звинувачуючи місцеву владу.

— Що будемо робити? — бідкалася Василина Теркіліна.

— Що я можу вам казати? Молімося Богу всі, аби дав добру гадку тим, що нам хочуть лихо, а як вони не попустять, то мусимо підкоритися рішенню сільської адміністрації, — порадив місцевий парох Михайло Марущак.

— І що із цього вийде? — зітхнула Василина. — Сесе, що ся планує, є дуже лихо, але коби нас на смерть не загнали, аби було іще май лихо.

— Будемо ся надіяти, аби не було гірше, — відповів отець.

Василина більше не наполягала, а з великого жалю плакала весь час і не могла встояти на одному місці. Ішла тільки вперед, без мети. Та цього було досить: жінки

ходили постійно сумні, а чоловіки – задумані. Крихітну усмішку не можна було купити ні за яку ціну. Так у жалю і непевності минув день, два, тиждень, другий... Рушани чим більш почали схилятися до думки – не підкорятися рішенням місцевої влади і нікуди не рушати з місця.

Сільська адміністрація знову зібрала населення на шкільному подвір'ї, аби остаточно вирішити питання з переселенням.

– Люди добрі! – загукав на повні груди кіш біров із президії, у якій, крім нього, був іще якийсь цивільний та один жандарм із гвинтівкою за плечима, у капелюсі, на якому тріпотіло півняче пір'я.

– Ми зійшлися сьогодні, щоб обговорити тимчасове переселення у Будешти! Ми зійшлися тут... – не встиг докінчити свою думку, як чоловічий голос із натовпу обірвав його:

– А ми зійшлися тут вам казати, що не будемо нікуди іти із села!..

– Хто то сказав, хто сказав? – захвилювався кіш біров, але на його запитання ніхто не відповів.

Вперед виступив жандарм:

– Якщо так, люди, утікайте хто куди!!! – сказав голосно і несподівано для всіх по-українськи, потім зник серед розгубленого натовпу.

За дуже короткий час шкільне подвір'я спорожніло.

Іван, який був присутній на зборах, хутко побіг додому, аби розповісти все матері.

* * *

– Пакуйте все: одяг, харчі, худобу, та перейдемо жити в Солостяну, – сказала Анна, почувши таку новину. – А ти, Іванчику, побіжи до вуйка Івана Паранюка та обидва ідіть

на леваду, у кут, та зробить велику колибу, аби помістилися і вони, і ми. Порахуєш, кільки є нас і кільки є них, щоб помістилися усі, – пояснила Іванові мати.

Іван, не гаючи часу, побіг до свого вуйка.

Паранюк, вислухавши хлопця, почав відмовлятися:

– Яку колибу? Я не умію робити колибу.

– Умієте, умієте! – підбадьорив його Іван, добре знаючи, що вуйко любить, аби його трохи похвалили. – Нарубаємо зеленяча та накладемо на колибу так, аби нас дощ не мочив.

– Но, нехай буде. Та, де збудувати такий гиль¹¹? – запитав Паранюк.

– Десь там у затінку, аби не було видно із села. Я вам буду допомагати, лиш аби ви мені казали, – радів Іван, що Паранюк погодився.

Невдовзі вони вже вибрали місце для колиби так, щоб її не було видно здалека. Потім почали рубати та зносити дерево на скелет.

– А, що таке скелет? – запитав Іван.

– Скелет – то коли складені лише стіни, драгарі, значить хата ще не готова, – пояснював Паранюк, уважно, щоб не спотворити якесь слово, яке б йому знову треба було пояснювати.

«Бо ади, – подумав. – Цей уже ходить до школи, то навчився запитувати.»

– Я буду вам допомагати, аби лише ви мені казали, – повторив Іван радий, що Паранюк погодився, аби він йому допомагав.

Потім почали вкривати. Зрештою вийшла колиба «око-двадцять».

– Як думаєте, вуйку, видно її з села? – запитав Іван оглядаючи їхню роботу.

¹¹ Гиль – курінь.

— Як не видно з села, то видно з лугбайлона¹², — усміхнувся Паранюк.

* * *

Село спорожніло. Спочатку складалося враження, що рушчани переселилися десь далеко за гори і долини, але, насправді, вони не пішли більше кількох кілометрів від своїх хат. Усі жили з думкою, що вони так заховані, що ніхто їх не зможе знайти, а на ділі вийшло, як влітку на сінокосах: господар вийде в гори, виведе собі корову, винесе борошно на кулешу, повісить горщики на кілля, аби здалека було видно, що тут хтось живе. Правду кажучи, і сільська адміністрація не була зацікавлена виявленням так званих «партизанів», головне — населення зрозуміло, що треба швидко щезнути із села.

Вдень рушчани жили у колибах, а вночі спускалися в село оглянути господарство, послухати свіжі новини...

Вдень по вулицях Рускови можна було бачити тільки мадярських чи німецьких військових, коли ж темніло і аж далеко за північ — селом шмигали тіні. Бувало, що тіні зустрічалися і починали між собою розмову.

— Добрий вечір! — привіталася тінь голосом Олана.

— Добре здоров'я! — відповіла інша голосом Кузи.

— Що ти шукала сюди, Кузо? — запитала перша ламаною українською.

Олан — румун із Леордіни, оженився на рушчанці, а його сестра вийшла за рушчанина, обоє живуть на тій самій вулиці, недалеко Ліберів.

Недалеко іще двоє йдуть вулицею і насторожено прислухаються.

¹² Лугбайлон — літак.

– Щось там тріскає у Хаскіберовій хаті, – це голос Гапатина.

– Що він там шукає? – питає Дрітар.

– Те, що й ми, – відповідає Гапатин.

– Добре, добре, ми пильнуємо свої хати...

– Ми гадкуємо свої, а інші гадкують чужі, – зітхає Гапатин. – Ідім собі далі, що нам до других?

І дві постаті зникають у темряві. Худобу рущани теж вивели із села. Одні випасали її побіля колиб, інші – на сільському пасовиську. У Рускові були два пасовиська: Дуброва і Мочільний, якими рущани користувалися по чергово через рік. Цього року на черзі була Дуброва.

Ліберова корова Лачана (так її називали, бо мала на череві білу пляму, так би мовити, латку) і трійко-четверо ягнят паслися біля колиби на леваді, де жили Лібери і Паранюки.

* * *

Одного дня Анна, вийшовши з колиби і не вгледівши ягнят, гукнула на сина:

– Іва', ану подивися, де тоти ярчата?

– Уже біжу, мамо! – скоренько відгукнувся Іван, знаючи, що материне завдання не можна відкладати на пізніше, якщо не хочеш покуштувати прута.

Пошукав Іван ягнят на леваді, на Шалятюковому і Гарапотьковому, – нема. Тоді, повідомивши маму, як був босоніж, помчав через покоси та ломи на Дуброву. Там зустрів кількох хлопців, старших і менших, та, на його подив, німецьких солдатів, багато зброї: гвинтівки різної величини та кулемети. Солдати накручували якісь колеса і дивилися у бінокль. Хлопці, які випасали худобу на Дуброві, зацікавлено спостерігали за ними. Солдати їм

щось говорили, але ті нічого не розуміли. Нарешті один солдат скінчивши свою роботу, повернувся до хлопців:

— Ком, ком!.. — сказав він.

Хлопці не зрозуміли. Солдат повторив:

— Ком, ком!..

По його жестах хлопці здогадалися, що їх підкликають.

— Іди ти!

— Сам іди! — почали підштовхувати один одного.

Нарешті один наважився і підійшов до солдата. Той поставив його на невеличку скриню і показав на бінокль, де треба дивитися. Хлопець довго дивився в бінокль, всією мімікою виказуючи здивування і захоплення.

— Що ти там бачив, що так дивувався? — обступили його хлопці, коли повернувся до громади.

— Чому не йшли дивитися? — відповів той гордо, але таки розповів: — Там видно церкву, але так, як би тут була. Так гарно, раз ти справит береги, потім доми, а потім церкву із турньов ізo всім.

— Так, так, — сказав Ганцик. — Чув я від старих людей, котрі були на першій світовій війні, що так ся дивлять, аби в церкву не стріляли з ніякої зброї.

Іван не смів підходити, послунав про що балакали хлопці і радий, що знайшлися ягнята, погнав їх до левади, а увечері розповів усім, що чув і бачив у Дуброві. Всі слухали його із великим захопленням і тільки важко зітхали.

— Мені це не до вподоби! — зажуреним голосом сказав Іван Паранюк, почувши, що на Дуброві німецькі налаштовують зброю. — Може хотять село розбити. Добре, що нас там нема... Але шкода і хат, робить чоловік ціле життя, а їм... лише потисне за когутик, та й полетіла хата.

Всі слухали уважно Паранюка, бо він говорив поволі, змахуючи крадькома сльози з очей.

— Чув я, що і на Ділу стоять якісь гвери, направлені на село, — сказав у продовженні Паранюк.

Діти в колибі не могли розуміти, чому так журяться дорослі, чому взагалі мовчазний Паранюк раптом так розбалакався і одвертається, щоб приховати скупу сльозу. Вони не усвідомлювали, які нещастя і біду приносить війна. Їх, особливо хлопців, цікавила зброя, вони із захопленням прислухалися до звуків пострілів, а невдовзі їх розбурхала ще одна подія.

* * *

Так минали дні і ночі. Одні турбувалися і тужили за тими, що проливали свою кров на фронті, інших турбувала ніч, що дуже коротка і не можуть загарбати все, що бачать очима, — кожного своє...

Хлопців, які випасали худобу на Дуброві, німецькі солдати вже кілька днів підряд пригощали цукерками і шоколадом.

— Яку добру шоколадку мають німці, — міркує маленький Гайналь.

— Я і вчора дістав, і сьогодні, — хвалиться Камандюра.

Чутка блискавкою облетіла всіх, і одного ранку на пасовиську зібралося чимало дітлахів, але солдатів там уже не було. Діти виглядали, що ось-ось хтось вийде із села, але нікого так і не було, та й село виглядало безлюдним, спорожнілим.

Довідавшись, що німецькі і мадярські війська покинули Рускову, рушани почали повертатися до рідних осель. Не знали, чи вже можна, але не було нікого, хто б їм це заборонив. Не знали також, і як сприйняти вістку, яку приніс їм, забрівши у село, жебрак із Леордіни:

– 23 серпня Румунія помирилася із Радянським Союзом і вирішила, щоб румунська армія пішла проти фашистів.

Село Рускова, будучи під угорською владою, залишилося без господаря, бо, коли німецька та угорська армії покинули село, усі службовці покинули примарію.

* * *

Невдовзі після цього, одного осіннього ранку село сполохав сильний вибух десь у верхньому кінці Долини Рускови, потім іще кілька вибухів ближче.

Люди захвилювалися: «Яка біда тільки дуркає цілий день?».

– Може, хтось ловить рибу, – висловив хтось свою думку.

Загули вибухи іще кілька разів, а під вечір десь біля Леордіни бахнуло так, що аж вікна задзеленькали, а луна покотилася по всій долині Рускови. Наступного дня вранці нижняни пішли поглянути, що то за диво сталося. Те, що побачили, дуже їх засмутило: міст, через який проходила вузькоколія, перетворився на руїни, а неподалік залізний шосейний міст – на купу металобрухту. Люди мовчки стояли і дивилися на знищені мости, лише Лоці, який підійшов пізніше, загомонів:

– Ви знаєте, як ми перестрашилися? – почав він. – І не сподівалися, а тут – бах! Но кажіть ви, це люди? Ці мають душу? Та як тепер сюди ходити? Як туй ся купати?

Ніхто йому не відповідав, а Лоці все не вгавав, вилаяв війну, тих, хто її почав, і всіх, хто її підтримує, потім витягнув люльку, набив її тютюном, запалив і, запихавши, мов локомотив, продовжив:

– Но не дуждали би, як нас обсмішили! Та де іще розбили, розбила би їм ся голова?

– Та як почали від Полян та до тут усі мости побити... – відповів похмуро Добош.

– Шкода, велика шкода, – крізь хмарку тютюнового диму блискали злістю очі Лоція.

– Шкода, що мости побити, чи шкода, що ваш тютюн не хоче горіти? – запитав іронічно Добош.

– Зрозумів ти добре, що я сказав, лиш мусиш мало пожартувати, – посміхнувся Лоці. – Якийсь поганий тютюн я дістав. Не знаю, чи вогкий, чи, може, такий буде.

Лоці викинув тютюн із люльки, а потім набив її свіжим, запалив люльку і відразу повітря наповнилося гірко-їдким димом.

– Ой, Лоці, міг би не горіти оцей тютюн, який у нього «приємний» запах, що могли б від нього мухи поздыхати, шкода, що вже їх нема, – мовила до Лоція Жофія.

– Видиш, коли у тебе чоловік некурящий, не терпиш запах тютюну. Ану навчи його курити люльку, тоді побачиш скільки грошей будеш мати і сама будеш спати кожну ніч, – почав сміятися Лоці, а далі звернувся до людей:

– Що ж вам казати, люди добрі, що тут зробили ці бандіти, то лиш най їм Бог заплатить. Вони не зробили шкоду царям, але нам, бідняцтву. Царі будуть і відтепер ходити добрими дорогами, а ми усе недобрими, правду кажу ци ні?

Йому знову ніхто не відповів, і Лоці вирішив закінчити свою «промову»:

– Добре, що ми на хату не упало якесь залізо, бо задушило б усю мою фамелію...

– А ви думаєте, що не могло ся стати? – озвався Добош.

– Як туди много залізя всякого нападало, то могло не лиш на вашу нападати, а й на мою, бо моя іще май близько. Тепер, як підуть діти Портошом, то, замість хриню, найдуть залізо, – спробував зажартувати, але ніхто не посмакував його жарту і він повернувся до своєї дружини:

– Може, би ти подивилася, Жофіко, на свої сусіди Русулячки, напrawdę, хто знає, що могли погостити у таких страху.

– Подивлюся, – відповіла та, – лиш Настася учора мені казала, що мають іти за Облаз, бо хтось там щось дає, але не казала що.

Рірі, сусід Лоція, помітно пожвавішав:

– Може, і нам давати будуть?..

– Учора давали... великі порції страху... – пробурчав Куза. – Нині вже нема.

Рірі не бажав інше, лиш, може, якийсь одяг для дітей, бо надходить зима.

– Тепер бідних дітей повно в селі, батьки на фронті, матері не встигнуть напаровати. Одягу всім треба, а звідки? – додав Куза.

Розбиті мости не давали нижнянам спокою. Майже щодня вони ходили дивитися на руїни, часто повторювали: «Такого моста в нас не було і не буде...», – зітхали і поверталися додому.

Ця подія сама собою стала кінцем будь-якого порядку і початком хаосу у всіх аспектах рушанського життя. Угорська державна адміністрація відійшла, румунська іще не прийшла. У такому становищі кожний робив, що хотів, ніхто нікого не боявся ні вночі, ні вдень. Єдина греко-католицька церква пробувала підтримувати порядок, проповідуючи мир і порозуміння серед людей. Люди пильнували і обороняли своє майно, бо лише воно забезпечувало їм виживання, і з настороженістю чекали, що їм принесе завтрашній день.

* * *

Рущани покинули колиби і спустилися в село, чекаючи завтрашнього дня, який міг принести гаразди або нещастя. Люди жили безнадійно, ходили, мов задерев'янілі, обороняли своє майно, переконані, що лише воно їм забезпечить життя..

У Анни Ліберки збереглося трохи овець і рогатої худоби, мадярські солдати забрали одного вола, тому на Іванова була покладена велична місія – зберегти решту майна, яке мало велике значення для його сім'ї.

Осіньне сонечко пізно зійшло, але як освітило Мочільний, то можна було бачити весь Рущанський лівобережний край. Зозуля вже не кує, соловейка вже не чути, зате жайворонок іще співає. А на тім боці річки Ясіння без ясенів вітає весь рущанський край.

Іван, чекаючи зміну, милувався осіннім ранком. Іще вчора він не хотів іти на пасовисько, але мати сказала чітко:

– Іва', візьми собі їсти та йди у Мочільний ід вівцям.

«Тут, у селі, хлопці, ігри, патрони до гвинтівок і автоматів, стріляють, а я у Мочільний ід вівцям», – протестувала хлопчача душа, але материне веління не можна було не виконати, тим більше, що Іван добре розумів: ті кілька овець і худобин – запорука виживання їхньої сім'ї. А тепер він стояв і милувався краєвидами, і ніби не було ні горя, ні біди, ні війни. До дійсності його повернув голос Михайла Гугула, який прийшов змінити його на пасовиську:

– Іва', іди, бо прийшли «муски»! – гукав іще здалека Михайло.

– Що ти мені кажеш? – не міг зрозуміти товариша Іван.
– Іди, кажу, у село, бо прийшли «муски», – повторив Михайло.

– Я не розумію, які ще «муски»? – здивувався Іван.

– У село зайшли руські солдати, – пояснив Михайло.

– А чому ти кажеш «муски»? – запитав Іван.

– Їм ся каже москалі, а скорочено – «муски», – задоволений своєю дотепністю пояснив Михайло.

– Це ті, про яких казали, що відрізують голову тим, хто вірить у Бога? – насторожився Іван.

– А-а-а, то брехня. Іди подивися, які афіші зі Сталіном поналіплювали по всьому селу.

– А скажи мені, які то люди? – запитав Іван.

– Люди як усі люди, – відповів Михайло. – Солдати як солдати, з пушками, командири, як у других. Іди в село та будеш їх видіти своїми очима.

Іван швиденько зібрав свої речі і пішов додому. Дорогою пробував собі уявляти, якими мали би бути радянські солдати. Дарма. Не може ні з ким їх порівняти, не знає, якого кольору їхня форма, яка в них зброя, як виглядають їхні командири, чи вони з машинами, чи з кіньми? Багато в нього запитань, але іще трішки – і він сам усе побачить. Перейшов міст – нема нічого дивного. Дійшов до головної вулиці – все знайоме.

«Може, – думає собі, – вони за Облазом». Доходить туди – нема. Пішов додому поза село, вузькоколійкою – теж нічого дивного не побачив. «Пек йому, та де ж вони?» – запитав Іван себе подумки. Ось уже він удома.

– Доброго ранку, – привітався з матір'ю та Федорою.
– Не маєте ніяких гостей?

– Ой були, дуже рано були, раніше від тебе, – відповіла мати.

– Ану, розкажіть мені, які то люди? – не міг заспокоїтися Іван.

— Люди як усі люди, — сказала мати. — Катуні та й готово. Кожний із них має пушку. Не сиділи у нас багато. Мало їли та й пішли собі, де їм казав командант.

— А яка у них одежа? — не вгавав Іван.

— Одежа у них не така... Не така, як у румунів, не така, як у мадярів, якась така, як би з глини виткана. Правда, що хлопці не носять тепер парадну одежу, але таку, аби могли у ній лігати і в болото, у порохах, як каже командант, — пояснила мати.

— А як вони говорили? — продовжував випитувати Іван.

— Вони казали, що говорять по-руськи, але ми їх дуже мало розуміли. Знаєш, що «кушати» у них означає їсти, а не те, що ми розуміємо.

— А куди вони пішли?

— Но, а хто знає? Де їх закликав командант, там вони мусять бути.

Іще до приходу радянських солдатів у селі було чути постріли, а вже після — постріли почастішали. Тепер уже стріляли, хто скільки хотів, скільки мав куль.

* * *

Почувши таку стрілянину у селі, Іван хотів побігти туди, але мати не пускала. Лиш після довгих і наполегливих умовлянь сина погодилася, і Іван, підскакуючи, побіг подивитися на те диво. Добіг до центру села, а там великий гурт солдатів із рущанами про щось розмовляють, толкують та перекладають. Росіяни говорять по-російськи, рущани — по-рущанськи, а вкінці хтось толкує сказане то одним, то другим. Пораз солдати по-одному виходять із кола, вибирають автомат і стріляють в повітря, досить довго стріляють. У відповідь, десь далеко теж стріляють.

Солдати недовго забарилися на рущанській території. Ходили чутки, що радянський розвідник ще з початку літа зупинився у Прелуках, де перебував у колибі. Потім, виконавши свою місію, пішов разом із військом. Розвідника ніхто не бачив, ніхто із ним не говорив, лиш декотрі рущани пригадували, що примічали у лісі, недалеко колиби, незнайомого чоловіка середнього зросту, одягненого по-рущанськи, але той ніколи не давав можливості бачити себе зблизька чи заговорити з ним. А ще казали, що однієї ночі якийсь літак, пролітаючи понад Прелуками, скинув якийсь пакунок. Усе це «по-великому секрету» розказував І.Т., але вся ця «страшно засекречена» інформація не цікавила нікого. Та й сам І.Т. був людиною, якій ніхто не довіряв. Він завжди мав суперечки із кимось, завжди лякав когось судом, завжди із кимось судився. Складалося таке враження, що він від тих судів отримував неабияке задоволення. А ще він при будь-якій розмові повторював: «...як казав якийсь». Пізніше, коли всі побачили, що радянська армія не проходить долиною Рускови, почали здогадуватися, що тут розвідник із Прелук зіграв свою роль.

— Що ви собі гадаєте, — повторював І. Т., — туй би легко було, як казав якийсь, як у горшку би били і з одного боку, і з другого.

— А чого би туй ся били? Туй не є ні фабрик, ні якісь депозити, — заперечив Біляк.

— Не мусить бути, як казав якийсь, ні одно, ні друге, але може бути, як казав якийсь, інтерес.

Із І.Т. не можна було вести якусь раціональну бесіду. Він любив затягувати пусту розмову, доказуючи, що лиш він має рацію.

* * *

Оскільки в місцевостях долини річки Рускови не функціонувала ніяка місцева адміністрація, військова комендатура зорганізувала місцеві пункти міліції, забезпечивши порядок у селах Рускова, Кривий і Поляни. Тепер у Рускову можна було часто бачити дівчат-солдат, які мали місію підтримання порядку в селі. Напевно, таку саму місію мали і дівчата-солдати в Полянах і Кривому.

— А чому так часто ходять до канцелярні ці руські офіцери? — запитав одного дня Іван Біляка, який теж почав працювати міліціонером у селі.

— Знаєш, Іва', тепер у нас нема ні бирова, ні нотариша¹³, ні жандарма, то треба, аби був у селі хтось, хто б підтримував порядок, — відповів той.

— Та як того буде?

— На сам початок будуть чотири міліціонери, які би підтримували порядок у селі... Біляк відповідав на Іванові запитання цілком серйозно, як дорослому, бо вважав його освіченим, до того ж вищого рівня. Інші рущани теж поважали Івана за те, що він учився у чужих краях, а в селі це була рідкість.

У Рускові було багато неписьменних, а людей хоч з якоюсь підготовкою — зовсім мало. До того іще пішла чутка, що Іван вчиться на священика.

Насправді, ніхто в Ліберовій сім'ї не знав, чого хоче сам Іван. Та й говорити про це було надто рано, і навіть батьки не могли знати, чи закінчить Іван середній рівень освіти, чи зможе досягнути вищий, бо це залежало не

¹³ Нотариш — нотаріус.

лише від Іванових здібностей, а й від матеріального стану сім'ї. А часи були неспокійні, ніхто не знав, що принесе завтрашній день. Та якось одного разу мати спитала Івана:

— Ану, кажи нам, синку, ти тепер підеш у гімназію. Ким би ти хотів стати?

— Професором, — коротко відповів той.

— Та коли хочеш бути професором, то сиди собі дома! — розчарована відповіддю сина, зробила висновок Анна, але через мить з надією в голосі продовжила: — Ми усі сподівалися, що ти, як закінчиш гімназію, то підеш учитися на попа, а коли закінчиш факультет, то будеш служити у рушанській церкві.

— Ну, коли ви хочете, аби я був священиком, то буду священиком, — погодився Іван. — Коби лиш дійшов до там, бо дорога іще дуже довга.

— Поможемо тобі усі, бо й піп наш казав, що нам допоможе, лиш аби ти хотів, — зраділа мати, отримавши бажану відповідь.

Ось так і попав Іван до Руської гімназії в Ужгороді, де жив у церковному інтернаті по вулиці Капітульна, № 36, яка 1943 року називалася «Коптолон утцо».

Нелегко було батькам оплачувати навчання, але й Іванові нелегко було вчитися, тому що в першому класі вчився по-румунськи, у другому, третьому, та четвертому — по-мадярськи, а в першому класі гімназії — по-руськи.

У гімназії всі предмети викладалися по-руськи, дисципліна була строга, як у школі, так і в інтернаті. Щовечора учнів перевіряли відносно підготовки до наступного дня.

Програма в інтернаті була інструктивна, учні мали нагоду вчитися, бачити кінофільми і театральні п'єси, ходити на екскурсії, відвідувати церкву. У школі навчання відбувалося на високому рівні, але, беручи до уваги по-

літичну і воєнну ситуацію тих часів, не раз забирали професорів до війська, а кафедри залишалися вільними.

* * *

Тепер у Рускові весь постійно були радянські офіцери. Звичайно, вони зустрічалися із мешканцями села, головно з тими, які могли їм чимось допомагати. А чим найбільше могло допомагати фронту населення, як не бійцями? У селі іще залишилися чоловіки, які з тих чи інших причин не пішли на фронт, але тепер вони були готові добровільно йти воювати проти Гітлера.

Така ж ситуація була у Кривому та в Полянах. Отож, ці три села дали значну кількість добровольців, яких разом з іншими зібрали в Сваляві на Закарпатті і після короткої підготовки відправили на фронт. Між ними було багато молодих, яким не було ще й 18 років.

Минула осінь, почалася люта зима. Життя йшло вперед. У селі панував безлад. Не було ніякого закону, але якби й був, то хто б його поважав у таких обставинах? Кожен робив, що хотів. Вирубувалися ліси, грабувалися єврейські хати. У селі й далі було чути постріли і вдень, і вночі. Одного дня Іван, йдучи у центр села у своїх справах, зустрів колегу по гімназії Олексу.

— Хто знає, чи та наша гімназія ще стоїть, чи ні? — сумно зітхнув Олекса.

— Не знаю, — відповів Іван. — Знаю тільки, що вулиця, де стояв наш інтернат, була бомбардована.

— А звідки ти знаєш? — запитав Олекса.

— До мене приходить новинка¹⁴, та там було написано — відповів Іван.

¹⁴ Новинка — газета.

– Та, кажеш, у новинці пише про бомбардування? – зацікавився Олекса.

– Так. Але до того мені ще написав Михайло Шпонтак.

– Хто такий Михайло Шпонтак? – здивувався Олекса.

– Як, ти не знаєш? Це ж наш колега із села Люта, – відповів Іван.

– Котрий би це міг бути... – задумався Олекса.

– Може, й не пам'ятаєш, бо нас було 32 у класі. Хіба кожного запам'ятаєш? Хлопці переживали, бо вже наступив грудень, а вони так і не продовжили навчання в гімназії.

Гімназія в ті часи мала дуже велику цінність. Так, розмовляючи, підійшли до центру, де гурт хлопців штовхав військову машину, аби завести.

– Давай, давай! – гукав офіцер з кабіни крізь відчинене вікно.

Неподалік дві жінки спостерігали за ними і розмовляли про своє:

– Марі', ци син ти пішов, чи ще ні? – запитала Василина Дубуска.

– Хоть ня не звідай, – сердито і сумно відповіла Марія Рижійова.

– Кілько я йому говорила та плакала, та обоє ми його просили, аби не йшов, бо ще й вісімнадцять років не має, лиш через місяць сповнить, та не хоче слухати ніяк. То ще молоде, там іще розум слабий. То знає, що таке фронт? То знає ся гадкувати, аби го не убило? Його лиш кортить стріляти. Цілі ночі не сплю та ся журю.

– Я тя звідаю, бо й мого так кортить, що не можна го сперти. Учув, що пішов один та другий, та й його кортить туди йти, – із сльозами в очах сказала Василина Дубуска.

– Я не можу зрозуміти, де їхній розум? Вони не йдуть туди панувати, ані спати, а битися з ворогом.

Нарешті машина загуркотіла і, випустивши клуб диму, поїхала вулицею.

– Та де!.. Не можна їх переговорити, аби-с молів ротом так, як млин, – додала Васирина, втираючи краєм хустки очі.

– Не будуть вони видіти, як то є «стілці засідати», так як їм обіцяли сісі, що тепер були із моториком¹⁵.

– Доки вони будуть видіти, ми уже видиме, – поскаржилася Марія.

– Котрі уже були на війні, тоти знають шанувати здоров'я і життя, а котрі ні, тоти йдуть, як сліпі у терня. Вони не хочуть видіти інвалідів із першої війни? Вони не чують, як розповідають ці інваліди про фронт? Вони нічого не знають, лиш цілий час говорять, як то файно дуркає.

– Но, надуркало мені вже досить, – продовжувала скаржитися Дубуска, – мені дуркає, бо повна хижа дітей. Одно дуркає за молоком, друге дуркає за постолами, а худобі треба їсти, а грошей нема. А котрі є, тото пенги, та вже недобрі, ніхто їх не хоче брати. Но як можна жити у такій галамішці? – і знову втерла сльози хусткою.

– Хто може такий гармидер перебути? – погодилася з нею Рижіїха.

– Коли вийду вечером надвір та вижу, як туди, за Леурдином, щось блискає, то страх ня бере. Думаю, що уже кінець світа. Тото так далеко, що лиш вижу, а не чую. А ті, що у них коло хижі так гримить? Не бере їх скуса? Там усі перепужені. Там годен наповнити гаті із страху.

– Ідім собі додому, бо діти нам голодні, – спохватилася Дубуска.

– А хоть тільки ми май легко, коли собі побесіду, – закінчила Рижійова розмову, взяла свої відра з водою та пішла.

У селі великий рух: одні везуть дрова, другі – сіно, треті просто сидять на вулиці, поважаючи рушанську тра-

¹⁵ Моторик – машина.

дицію. Діти граються, катаються на санках. А ще не аби-який їх інтерес викликає шеховічівська хата за рікою, в якій зробили місцевий музей.

Тут можна побачити багато цікавих речей. В одній кімнаті були виставлені різні ножі та шаблі, у другій – всілякі гвинтівки та пістолети різного розміру, а в третій стояв рояль.

Нігде Іванові не сподобалося так, як тут.

— Ой, як би я любив на цьому грати! — замріяно торкаючись клавіш, сказав він друзям. Далі хлопці перейшли в наступну кімнату. Їх увагу привернула лавка із товстої дошки довжиною 2,50-3,00 м із прикованими до неї залізяками у формі підкови. Хлопці ніяк не могли второпати, що то за апарат, що то за машина? Аж пізніше хтось із села пояснив, що це лавка, на якій карали рущанських чоловіків, котрі не виконували накази рущанського примаря. Винуватого роздягали і клали на лавку, приковували руки й ноги тими залізяками і пороли нагайками стільки, скільки наказав пан.

* * *

Навкруги біло-біло. Все завмерло, наче насторожилося в очікуванні якихось подій. Діл спав під товстою сніговою ковдрою, місцями проколеною гостроверхими смереками та ялицями, і його сон уже не турбували токання Бабацькових чи Петрунених ступ для пенури¹⁶ або шум валила¹⁷ для джерг¹⁸.

¹⁶ Пенура — сукно, груба вовняна тканина.

¹⁷ Валило — масивна дерев'яна діжа, в яку з величезною силою падає потік води, використовується для прання.

¹⁸ Джерга — домоткана з різнокольорових ганчірних чи вовняних смужок ковдра, покривало

Неспокійна річка не біла хвилями у високу плиту біля Галузи, притихла під товстим панцирем льоду. Наближалося Різдво. Була пізня пора, коли Іван зустрівся на вулиці з Габором Росушом.

— Слухай, Іва'! — почав Габор. — Маю з тобою щось говорити.

— Лихе чи добре? — поцікавився Іван.

— Ми збираємо хлопців для вертепу, ти би не хотів з нами, на роль ангела? — запитав Габор.

— Чому би ні? Я таке щось люблю, — зрадив Іван. — В Ужгороді я видів такі п'єси та дуже-м їх полюбив. Але знаєш, мушу й мамі сказати, бо мама є мама! Розумієш?

— Добре, добре, лиш ти мені скажи завчасно, бо ми вже починаємо репетиції, — додав Габор.

Іван розказав матері про свій намір, а потім повідомив Габора. Хлопці почали репетиції: порозділяли ролі, почали вивчати. Репетиції відбувалися часто, всі старалися. Іноді на репетиції приходив і Михайло Пасире, який колись керував Вертепом.

* * *

У Івана вдома справи нелегкі, про батька ніхто нічого не знає, від Василя, Іванового брата, теж ніякої вістки. Мати всіма силами бореться з труднощами, підбадьорюючи домашніх, мовляв: «поки у нас хліб та молоко, то іще мала біда».

Минали дні, минали ночі. Листоноша приносив і добрі, і лихі вістки. Настало Різдво, холодне, сніжне і сумне. Рідко в якій хаті без горя. В одних бракував один член сім'ї, в інших і по два, в одних — голод, в інших — холод. Незважаючи на все горе, життя рухалося вперед.

Різдво почалося, як завжди, а вертеп виконав свою місію — упродовж двох днів Різдва, одного дня на Василя

і двох днів Одорщів ходив від хати до хати, всі його учасники дуже акуратно виконували свої ролі.

У церкві відбулися усі належні відправи. Парох церкви отець Михайло Марущак разом із колективом дяків з усіх сил старалися відправляти служби так, щоб не була помітна відсутність чоловіків. Відправляв служби за упокій і тих, про чию смерть дійшла з фронту вістка, і за упокій усіх загиблих. Під час проповідей отець Марущак закликав людей допомогати багатодітним, вдовицям і хворим, просив рушанців молитися за всіх мертвих.

* * *

Після свят, звичайно, починаються м'ясниці – період, коли молоді пари справляли весілля і починали нове спільне життя. Хоч становище у краї, душевний настрій людей не сприяв такій події, недивненьке весілля таки відбулося за Облазом і, як воно звичайно буває, обговорювалося всіма в селі. Але й воно не змогло відсунути на задній план те, що боліло найбільше. У Долину Рускови ще докочувався гул війни, яка прокотилася краєм, покалічивши людей, їхні душі.

– Но, што май чути у світі? – запитав Копші, близький сусід Анни, стрівши її біля хвіртки.

– Што би чути? Біда в світі та готово, – відповіла Анна Ліберка.

– Біда, біда, але якби ми переселилися в Будешть, то мала бути ще не така біда, – продовжив розмову сусід.

– Но, не мало бути ліпше, ні якби ходили жандарми за нами по боках, та були нас вистріляли. Але Господь нас убо-
ронив від цієї величезної біди, – звела очі до неба Анна.

– Може, дасть Бог, та буде ліпше, лиш аби люди не вмирили, – продовжив Копші.

– Як буде ліпше, коли тільки людей забрали лиш із нашого краю, а ще від інде, – зітхнула Анна.

– Много людей пішло, лиш много й погине, бо сісі не робили інструкцію. Вони не знають, як ся прятати від куль, не знають нічого такого, аби їх оборонило від смерти, – пояснив Копші.

– Не знаю, що ти ще казати, лиш мені дуже тяжко: чоловіка від мене взяли, сина від мене взяли. Мені осталося п'ятеро дітей, із яких тільки Федора є до роботи, а тих других треба убирати, обувати, годувати, а у мене лиш дві руки. Хто мені буде косити, орати, дрова рубати й возити – всі чоловічі роботи хто буде виконувати? Я можу надіятися на Івана? Іван іще малий, йому лиш дванадцять років. Він береться до усякої роботи, але у нас є другий план. Ми хотіли, аби Іван учився, але видиш, що нам війна приносить. Там, де він учився, може, уже все перебито, хто його знає, – висказала Анна своє горе.

– А ти таки хочеш, аби Іван ішов далі учитися? – запитав сусід.

– Так, я хочу, аби йшов далі, може, вийде попом, – відповіла Анна.

– Не лихо думаєш, лиш сесе великі гроші коштує, – похитав головою Копші.

– Якось будеме тручати, аж би продали його партъ, лиш аби ся вивчив, – запевнила його Анна.

* * *

Одного дня з самого ранку до Ліберів зайшла рідна сестра Василя Лібера – Анна Микитина, скоцюрблена, занепокоєна, схвильовано почала розповідати про свій дивний сон, який не дав їй доспати ніч.

– То, може, Микита вертівся цілу ніч, тому ти не могла спати, – спробувала пожартувати Анна Ліберка.

– Та ні, ані не знаю, коли він прийшов, бо я вже спала, – зітхнула Анна Микитина.

– Іще й тепер спить, я го не збужала...

– Дивися, іде й Марія, сестричка моя, – перебила її Ліберка.

– Добрий ранок! – привіталася Марія Паранюкова, увійшовши до хати.

– Що у вас нового? За Василя нічого не чути?

– Не чути, не чути, та дуже ся журю: що з ним? Одні з тих, що їх німці взяли, почали вертатися додому, лиш один, кажуть, що помер, – відповіла Анна Ліберка.

– Таке тото є тепер: один умре, бо ся утопить, іншого устрілять, а іншого ізбомбардують, – втрутилась у розмову старших Федора. – А ми робимо так, як і другі, та не можемо ся допомогти, – продовжила сердито. – Устаємо рано, лягаємо пізно, робимо цілий день, як дурні, та й так нічого не маємо, тільки три вівці, корову та дві кури.

– Аж хочеш знати, я тобі скажу, що усі, не лиш ви, – заспокоїла Федору тітка Марія.

– Кого ти видиш, аби собі щось купував? А де можна купити? Гоньдя¹⁹ заперта, відколи Лоці пішов, бовти²⁰ жидівські заперті, бо їх забрали німці, а других бовтів нема. А хто тепер іде на ярмарок? Та й де би тот ярмарок був, коли довкола летять кулі та динаміти?

– Треба нам гадкувати і то, що у нас є, бо як не будеме гадкувати, то пропадеме і ми. Коби Бог дав здоров'я нам та нашим дітям, та вийдемо якось із цеї біди, – сказала Анна.

¹⁹ Гоньдя – крамниця.

²⁰ Бовт – крамниця.

— Через велику біду ми перейшли, не є нам легко, але коби люди ся повертали живі та здорові, то якось би боровся за краще, — зітхнула Марія Паранючка.

— Бог великий та добрий, він знає, що треба народові, — зітхнула Анна Микитина.

— Як не як, але нашій хижі тяжко: два мужчини на війні, Іванові треба продовжувати школу, троє дітей малі, — поскаржилася жінкам Ліберка. — Діти ростуть та не уміщаємося усі у сісю хижу, треба другої. А як старати другу хижу, коли чоловіка нема дома?

* * *

Та незабаром Анна Ліберка таки купила стару єврейську хату, яку перевезла до себе у двір. Потім найняла майстрів, щоби склали хату так, як вона була, коли її збудували. Звідки в неї були гроші? Тут продала яйце, там картоплю, чи щось інше. Вона була доброю господинею, знала, як вести своє господарство, і поволі-поволі зібрала гроші на хату. Майстри склали хату, але наступили морози і не дали докінчити її.

— Умістимося іще і цієї зими в старій хаті, як було і до-тепер, — вирішила Анна. — Тепер є інша жура: ягнята, вівці, корова, дрів треба запасти, бо не знаємо, яка буде зима.

А зима наступила важка: снігу багато, сильні морози. У холоді і в голоді, у журі та недостатках минали дні. Листоноша продовжував приносити вістки, кому добрі, кому злі. Люди збиралися і, бувало, вистоювали цілими годинами, чекаючи його. Становище в селі ставало дедалі складнішим. Фронт відійшов уже далеко на захід, і відкрились школи. Новиною для марамороського краю, і навіть для цілої країни, стало відкриття в Сігеті першої української гімназії. Вістка долетіла і до Рускови.

* * *

Одного дня Анна Ліберка прибігла додому схвильована і гукнула сина:

– Іванчику мамин, лишай пріч та йди, готуй собі багаж, бо завтра будемо йти до Сигота!

– А чому нам іти до Сигота? – здивувався Іван. – Хіба ви не знаєте, які туди дороги, як їх розбили тоді, коли мости повалилися? – здивувався Іван.

– Чекай, хай тобі скажу, чого треба їхати до Сигота, та ж там відкрилася руська гімназія, – повідомила радісну новину сину.

– То правда? Тоді треба їхати, – одразу погодився Іван. – А чи знає Олекса про це?

– Я тепер іду дізнатися, хто везе дошки у Малярщину. Може, би взяв і нас на віз, бо поїзду вже нема. Перекажу й Олексі новину про нову школу в Сиготі, – сказала Анна, закутуючись у хустку, і вийшла.

Незважаючи на лютові морози і сніги, нестатки примушували рушан везти до Угорщини смерекові дошки або сіль, а звідти привозити зерно. Анна домовилася із Мондичом, який збирався наступного дня в дорогу, щоб узят їх до Сігету.

– Тпру!.. Тпру!.. – наступного вечора Мондич зупинив коней коло Ліберового подвір'я, де його вже чекали Іван з матір'ю.

– Но, лізьте на віз! Там отава. Укрийтеся добре джергами та зарийтеся в отаву, бо дуже студено! – порадив їм Мондич.

– Так і зробимо. А чому не йдеш із саньми таким снігом? – запитала Анна.

– А як у Мадярщині буде купно, тоді що зроблю? – відповів Мондич.

– Ти знаєш, як треба, – відповіла Анна.

– Но, гайда, бо дорога далека! Ча, Бредзу! Гийс, Мургу! – гукнув Мондич на коней, і ті слухняно рушили.

– До рана мали б там бути, ні? – запитала Анна.

Мондич мовчав, але через якийсь час таки відповів:

– Та аж Бог допоможе, так би мало бути.

– Та як вам іде із цим заробком? – продовжила розмову Анна.

– Як би могло йти? Май лихо, аби не було, як каже жид: «за три купило, за два продало, а йому ся нич не встало», – пожартував Мондич. – Гайда, гай! Ча! Не хоче сес кінь тягнути. Видите, туй новий міст, тепер ізроблений. Старий, добрий міст розбили. Тот був дужий, та й ся не рухав, а цей ся колише, не є бізуний²¹. Ча! Ча! – підганяв коней Мондич.

– Што будеме робити? Та що ми можемо допомогти? Ми малі, – зітхнула Анна.

– Так є, ми малі, ой малі! – погодився Мондич.

– Не видите, кільки лиха ся наробило у селі від цього літа? Не інше, аж були лиш сісі мости побили. А кільки ми сиділи у лісі запрятані!.. А кільки людей забрали та й кільки із них погигло!.. Що іще будемо говорити?

Розмовляючи, проїхали Леордіну, а потім Петрово і наблизилися до Петрівського підйому, де коні мусили йти поволі. Та мороз своє робить, і на Герені біля криниці треба було спинятись.

– Тпру! Тпру! Го! – Мондич зупинив коней.

Позлізали з воза, трохи побігали, щоби ноги розтерпли, а потім стали біля великого вогню, біля якого вже грілися інші подорожні.

²¹ Бізуний – *тут* надійний.

– Ой, тепер би здався і погар горівки, – сказав якийсь чоловік у білих холошнях, реклику і з чорним ковпаком на голові.

Ніхто йому не відповів. Мондич, Анна та Іван не довго там стояли, бо дорога була далека.

– Знаєте, – сказав Мондич, готуючись рушати далі, – до Сигота ще ідемо, кождий як може, але від Сигота мусимо іти разом. Мусимо гадкуватися, бо в світі много лиха ся робить.

* * *

Коли зазорів день, вони виїхали на Сігетський ринок.

У Сігеті Іван зустрівся із Олексою та Юрієм Кімпаном, разом влаштувалися у тети Цилі, чия хата знаходилася на вулиці Ніку Філіпеску № 38. Хата була велика, але не знати, чи її власна, чи державна.

У кімнаті від вулиці жив учень румунського ліцею. Руцани поселилися в другій кімнаті. Після того, як влаштувалися, пішли шукати свій ліцей, аби записатися. Розпитували місцевих жителів, але ніхто не чув про українську гімназію. Нарешті їм вдалося відшукати школу по вулиці Гридїна Морі там, де сьогодні знаходиться школа мистецтв ім. Петефі Шандора. На той час школа належала реформатській церкві і виглядала дуже гарно. Суспільство приділяло велику увагу музичному вихованню: у кожному класі існувала орґа, за допомогою якої учні вивчали пісні. Нарешті хлопці знайшли будинок, де була влаштована школа.

– Jó napot kívánok!²² – в один голос промовили руцани, вступивши в секретаріат школи.

²² Jó napot kívánok! – *угорською*: Добрий день!

– Tessék!²³ – запросили їх, відповівши на вітання.

Хлопці розказали про причину їхнього візиту і дізналися, що по обіді вже повинні бути на уроках.

– Слава Ісусу Христу! – привіталися нові учні-рущани, коли зайшли в дирекцію української гімназії.

– А звідки ви, хлопці? – запитав їх директор.

– Ми усі три із Рускуй – відповів скоренько Юра.

– А ви записалися в секретаріаті?

– Айно! – відповіли всі разом.

– Тоді можете вийти на подвір'я, а потім зайдете в клас разом із іншими учнями, – сказав директор.

Хлопці вийшли на подвір'я, де знайшли інших учнів, серед яких декого пізнавали, особливо односельчан, між якими був і Габор Росуш.

– Здоров! – зрадів Габор своїм односельчанам.

– Чому ж ви скорше не прийшли до школи?

– Та нам лиш тепер рекли, що заснована гімназія, – відповів Іван.

– Як були б нам сказали скоріше, ми вже давно були б тут.

Росуш був старанним учнем, завжди добрим прикладом для інших.

На подвір'ї учні грали у футбол. І коли прийшов час іти на урок, із натовпу почулося невдоволене гудіння. Учням не хотілося заходити в клас і сидіти там 50 хвилин до наступної перерви.

– Ліпше тут бавитися у футбол, ніж там сидіти та слухати про якісь іменники, чи як ім кажуть... – бубнів один з них, направляючись до класу.

²³Tessék! – *угорською*: Проходьте!

Починався перший урок в новій школі, урок української мови.

— Добрий день вам, дорогі учні! — привітався професор²⁴ Олександр Фучко, зайшовши у клас.

— Добрий день! — відповіли лиш декотрі, хоч на ноги стали всі.

— Чому не відповідають всі? — запитав професор, обвів поглядом клас і жартівливим тоном почав: — Серед лісу, серед гаю, в ясний сонячний обід, заснув там хтось у чоботах, пробудився без чобіт.

Опісля знову обвів клас поглядом, але учні, сівши і витріщившись на нього, продовжували мовчати. Враз на ноги звівся Іван:

— А ми, пане професоре, ночували у сіні на возі.

— Та чому ж не в ліжку? — запитав професор.

— Бо ми лиш нині приїхали, — відповів Олекса.

— А звідки ви приїхали, з якого села?

— Ми із Рускуй, — сказав Олекса і набрав у груди повітря, готуючись відповідати на наступне запитання.

— Ну, а могли б ви написати про вашу подорож до школи? — з надією в голосі запропонував професор, легко посміхнувшись.

Олекса розгубився.

— А ми вам можемо тепер розказати, — поспішив відповісти Іван.

— Добре, діти, — розчаровано погодився професор Фучко, — потім побачимо.

²⁴ Професор — викладач.

– Що зробимо? – Іван здивовано глянув на Олексу, і той невідкладно вирішив з'ясувати, що їм треба «зробити потім»:

– Пане професоре, а що таке «побачимо»? – запитав він.

Професор якусь мить подумав, мабуть, гадаючи, як краще пояснити, і звернувся до Олекси:

– Ану, скажи мені, хлопче, яка погода буде завтра?

– Будемо видіти, – відповів той, посміхаючись.

– А можна ще сказати: побачимо, будемо бачити, – пояснив професор учням.

«Так, багато тут роботи, з цими учнями, – думав він, наморщивши чоло. – Якщо вони так говорять, то як же вони пишуть?»

Олександр Фучко послухав учнів, як говорять, побачив, як пишуть, і більше не приходив до школи. Невдовзі на уроках української мови з'явилася молоденька професорка. Вона учила дітей говорити, читати і писати правильно по-українськи. Директор дуже добре розумів стан молодії школи і прекрасно знав рівень підготовки учнів, тому особливо наголошував, щоб усі вчителі доклали зусиль, аби пробудити в дітей інтерес і бажання учитися. Уроки з української мови проходили дуже легко і приємно. Коли професорка запримічала, що учні втомилися, то заводила всілякі ігри і співи, як приміром:

*Ой на горі корчмина,
чия лучка? Кумина,
і голя-гой, і голя-гой,
чия лучка? Кумина.*

*Коси, куме, кільки хоч,
лиш траву ми не столоч,
і голя-гой, і голя-голя,
лиш траву ми не столоч.*

*Ити би її просити,
чи би дала косити,
і голя-гой, і голя-гой,
чи би дала косити?*

*Моя трава шовкова,
я дівчина попова,
і голя-гой і голя-гой,
я дівчина попова.*

*До роботи плачучи,
а до танців скачучи,
і голя-гой і голя-гой,
а до танців скачучи.*

До кінця шкільного року вістка про українську гімназію розповсюдилася по всіх кутках Мараморощини. Число учнів почало зростати. Були набрані перший, другий і третій класи; удосконалилася і навчальна програма, прибули нові учителі, між якими і Олександр Худан, який працював у цій школі аж до пенсії. До гімназії вступили і діти угорців, яких батьки відчували, що у них іще залишилося української крові, але з часом покинули школу. До початку нового шкільного року українська гімназія отримала власне приміщення (на вулиці ім. Аврама Янку, № 7). Досі тут жили військовополонені Другої світової війни. І так українська гімназія розмістилася в довгому двоповерховому будинку з подвір'ям і ще в одному одноповерховому будинку, а праворуч вздовж подвір'я – просторий спортивний зал. Усєй цей терен із всіма будівлями підходив якнайкраще для такого шкільного закладу.

Керівництво школи розпочало ремонт у приміщеннях і упорядкування подвір'я. Оскільки кількість учнів зросла, треба було докупити і додаткові шкільні меблі – столи, лавки, які в ті часи заміняли парти. Керівництво школи звернулося за допомогою до комендатури Радянської армії в Сігеті, і всі прохання були швидко виконані. Щодо ремонту, то всі необхідні роботи виконували самі учні під здібним керівництвом професора Фанковича, викладача латинської мови. Професор Фанкович мав особливе ставлення до фізичної праці, яку вважав необхідною у виховному процесі. А ще він не допускав, щоб робота була зроблена будь-як, тому завжди вимагав старання від своїх «підлеглих». Скільки стін змуровали його учні, які

дотоді ніколи й не бачили інструментів муляра, скільки ремонтів зробили під його вмілим керівництвом, і робота їхня була якісна і тривка.

– Іванко буде інженер-муляр, – хвалив професор учнів.

– Пане професоре, а тепер як ставити цеглу? – питали учні.

І так мури піднімалися, а це було дуже корисно для такої школи, як українська, яка, мабуть, у той час не мала жодного бюджету. Учні із Сігету, із сусідніх і далеких сіл, навіть з того боку Тиси, сумлінно трудилися, щоб створити умови для себе і майбутніх учнів української гімназії. Пліч-о-пліч працювали Росуш Габор, Кімпан Юра, Ковач Олекса, Лібер Іван, Тарашінець Юліяна, Кийпаза Катерина, Боднарюк Николай, Сливка Йосиф та ще багато-багато інших.

Щира подяка професору Фанковичу, який зумів правильно zorganizувати учнів, дати їм компетентні вказівки, він вклав всю свою душу у цю справу. Треба признати, що всі ці роботи забирали час, який мав би витрачатися на навчання, але з доброї волі учнів і професорів втрачені уроки проходились у вільний час.

У цей же період професор-священик Євген Павлюк заснував у гімназії хор на два голоси. Це дуже сподобалося учням, і всі, хто співав у цьому початковому хорі, ніколи не забудуть ні вивчених пісень, ані свого першого виступу на хоровому концерті у клубі залізничників. Виступ на сцені українського хору мав велике значення із моральної точки зору. У клубі залізничників лунали українські пісні у виконанні українців Мараморощини, а не радянських військових, які щодня, машируючи вулицями Сігету, співали: «Розпрягайте, хлопці, коні».

Коли учениця третього класу української гімназії Олена Тарашінець заспівала соло, то зала завмерла, відчувалося, як вібрують стіни. Після концерту професор музики ру-

мунського ліцею Гангану виходячи, мугикав уривки Олениної пісні, погладжуючи свою чорну борідку.

Перший виступ українського хору, як і пізніші «щоденні виступи» хлопців та дівчат, які, ідучи строем з гуртожитків до гімназії і повертаючись, співали українських пісень, підкріплювали дух і піднімали національну свідомість українського населення не тільки Сігету, а й всієї Мараморощини, бо вістка про те, що Сігетом лунають українські пісні, швидко полетіла краєм. Число учнів невпинно зростало, як і рівень навчання.

У гімназії почав діяти четвертий клас, до якого вступили випускники третього, а також і ті, хто перервав навчання через закриття румунсько-радянського кордону, учні, які навчалися у Великім Бичкові, не мали змоги його продовжити. Серед них Микола Павлюк, Іван Шмуляк, Дмитро Марущак та інші, які тепер стали учнями Сігетської української гімназії. Також прибували й нові педкадри. Незабутньою для всіх учнів була поява, а потім і робота в школі професорів Олени та Петра Дрябів.

Від свого прибуття і аж до від'їзду до Араду, вони були взірцем не лише для учнів, а й для всієї місцевої спільноти. Професор Петро Дряб працював викладачем музики і математики. Завжди елегантний, акуратний, говорив голосно і чітко, ставився до учнів серйозно і поважно, чого вимагав і від них. Він швидко встановив, що рівень знань учнів не відповідає шкільній програмі з математики, але прекрасно розуміючи, що роки війни просто не дали можливості дітям учитися, запропонував їм займатися додатково. Учні радо погодилися. Професор Дряб вмів так організувати і заохотити учнів, що скоро активну участь на уроках брали й найслабші з-поміж них. Уроки проходили плідно – і радіснішою ставала усмішка професора; діти розуміли, що рівень їхніх знань швидко зростає, і невдовзі всі прогалини будуть ліквідовані. Петро

Дряб працював не тільки в Українській гімназії, також він був директором школи мистецтв і викладав клас «Канто». Музиці він приділяв не менше уваги, ніж математиці. Він часто влаштовував концерти у Сігетському Атеней. А ще професор Дряб був диригентом мішаного хору учительської профспілки і здобув багато відзнак за наполегливу працю у цій галузі. Хіба змогли забути учні першу зустріч з паном професором Дрябом:

— Добрий день, дорогі учні! — вклонився професор увійшовши у четвертий клас гімназії, на урок математики.

— Добрий день! — відповіли учні, піднявшись на ноги.

Одні роздивлялися, чи можна було із професора посміятися, але дарма, цього разу не можна було знайти нічого смішного.

— Я буду викладати вам математику, тобто алгебру і геометрію, — повідомив професор Дряб. — Для цього вам потрібно мати чотири зошити. Два для алгебри, один для задач, а інший — в який будете нотувати правила та формули. Для геометрії ви теж повинні мати два зошити: у перший, на лівій сторінці будете рисувати геометричні фігури, а на правій — нотувати правила, а інший вам потрібен для задач. Зрозуміли? — мовив лагідним голосом професор.

— Пане професоре, нам добре зрозуміло, але це значить, що у нас буде цілий архів тільки з математики, — сказав котрийсь з учнів, надіючись, що розсмішить професора.

— Я вас добре розумію, — відповів професор. — Ви дотепер багато працювали в цій школі для того, щоби забезпечити певні умови для вас і для тих учнів, що прибудуть після вас, але вам треба розуміти, що ви прийшли сюди учитися, підготувати себе до наступних класів, може хтось із вас захоче здобувати вищу освіту... Учні зрозуміли, але

сподівалися, що можна б пропустити уроки математики, і зайнятися чимось легшим і приємнішим.

— Пане професоре, ми прийшли сюди учитися, але через воєнні обставини, мало що знаємо з математики, тому просимо вас допомогти нам вийти із цієї неприємної ситуації, — серйозним тоном сказав котрийсь із учнів.

— Я вас розумію, тому давайте будемо серйозно працювати для вашої підготовки, гаразд?! — посміхнувся професор.

— Гаразд! Гаразд! — погодилися учні.

Уроки математики виявилися плідними для всіх, і через короткий час всі розуміли те, що їм викладав професор.

Професор Дряб радів, бачачи, що і несміливі учні беруть активну участь у розв'язуванні задач. У нього на обличчі з'являлася усмішка, як знак довіри до своїх учнів.

— О-о-о! — радів професор, бачачи своїх учнів.

Професор Дряб працював і директором школи мистецтв та викладачем у класі «Канто». Тут учився співати бухгалтер української гімназії Г. Уліч, чудовий баритон, який у своєму репертуарі мав російську пісню «Тройка почтовая», а іншим учнем професора Дряби був Іван Лібер, у репертуарі якого було більше українських пісень, між якими «Реве та стогне Дніпр широкий» та «По цей бік гора».

Пані Олена Дряб викладала румунську мову у V-VII класах. Була керівником сьомого класу. Учні дуже любили і поважали її. Петро і Олена Дряби були надзвичайними педагогами. Їх завжди оточувала така аура, що їхня поява будь-де: чи то в школі, чи просто на вулиці — не могла залишитися непоміченою, і всі, хто мав бодай найменші стосунки з ними, запам'ятовували це на все життя.

Українська гімназія в Сігеті зіграла велику роль у житті українського населення, бо дала можливість навчатися рідною мовою. Крім того, навчання в ній було безкоштовним. Але незважаючи на це, учні долали великі труднощі, особливо пов'язані із проживанням. Гуртожитку не було, селилися, хто де міг. У ці післявоєнні роки всім було важко. А кілька учнів, не маючи можливості винайняти житло, знайшли порожню покинуту хату коло залізничного вокзалу та оселилися в ній. Роздобули шпор²⁵ для приготування їжі, миски, горщики і все необхідне для життя. Це були брати Габор і Вацько Росуші разом із їхнім батьком, Іван Лібер та брати Іван і Федір Поповичі. Тета Циля не хотіла далі здавати кімнату рушанам, тому Олекса, Юрій та Іван були змушені шукати собі інший притулок. І так вони стали проживати у тій хаті. Оскільки Росушів називали ще Берданами, до хати «приліпилася» назва «Берданова хата». Вона ще й понині стоїть по лівому боці вулиці, що веде до вокзалу, поруч з великим двоповерховим будинком, біля якого ростуть дві великі смереки. На подвір'ї були ще дві маленькі хатки, в яких теж жили різні люди. Цікаво, що під головною хатою знаходиться пивниця²⁶, а в пивниці — криниця.

Хата мала чотири кімнати, дві з них займав залізничник-росіянин Коля зі своєю дружиною Любою і малим сином Віктором, а дві інші — компанія учнів.

Колектив був досить великий, тому для підтримання порядку був розроблений регламент, згідно з яким усі

²⁵ Шпор — пічка.

²⁶ Пивниця — підвал.

члени колективу мали чергувати. Чергування тривало одну добу, протягом якої черговий повинен був роздобути палива, розкласти вогонь, носити воду з пивниці. Останній із обов'язків усі виконували особливо старанно, бо якщо увечері закінчувалася вода, то черговий мусів спуститись у пивницю, де не було світла, і напوماцки набрати води. Бувало, хлопці влаштовували «пастку», хтось ішов наперед, ховався у пивниці, а потім чергового посиляли по воду. От було і переляку, і сміху!

У такому складі колектив прожив два роки у Бердановій хаті. Було надзвичайно важко. Незважаючи на молоді роки, хлопці були змушені самі собі прати одяг і варити їсти. Продукти привозили з дому: картоплю, борошно, молоко та інше. Варили, як могли і як уміли. Але частіше не так не вміли, як не було з чого. Найпростішою стравою була сербанка: варена на воді картопля, заправлена пересмаженим кукурудзяним борошном. Не маючи ні краплини олії, чи іншого жиру, ця їжа не була смачною, ані поживною. Але хлопці набивали нею животи, відганяючи голод, і вірили, що все буде добре. Вони були дітьми, а незважаючи на важкі умови, діти, як ніхто, вміють вірити і сподіватися. А ще підбадьорювання з боку вчителів давало їм сил, і вони продовжували навчання в рідній школі, в якій цвіла рідна мова, співалися рідні пісні.

У «Бердановій хаті» завжди було повно гостей. Хтось приїжджав потягом вранці о шостій годині і спинався тут, поки настане день. Хтось мав іти на вокзал по обіді і теж спинався тут дочекатися поїзда. Приходили люди купувати горілку. Приходили радянські солдати в гості. Приходили патрулі, які шукали злочинців. А деякі приходили просто так, у гості.

Одного вечора зайшов Габорів приятель Іван Шмуляк.

— Габо', ану дай ми гусиль, най мало загусляю, — ледь не з дверей гукнув, знаючи, що у Габора є скрипка.

– Не можна на ній грати, не має калодьонту²⁷, – засмучено відповів Габор.

– А що, не можеш купити калодьонту? – запитав Шмуляк.

– Міг би, якби мав гроші, – зітхнув Габор.

Раптом двері відчинилися, і до хати зайшли військові: один офіцер і два солдати. Усі в хаті замовкли.

– Здравствуйте! – привітався офіцер.

– Здрастуйте! – відповіли всі разом, переглянулися і замовкли.

Нарешті заговорив офіцер, попросив пробачення за турботу і сказав, що має прохання до господаря, аби тут переночував один із солдатів. Усі хатні погодилися. Хлопці не дуже знали російську, але все-таки спробували завести розмову із солдатом.

– Откуда ти? – запитав Іван Попович, який розмовляв по-російськи краще за них.

– Я із Сталінграда, – відповів солдат. – Єду на Берлін.

– А как там у вас в Сталиграде? – іще хтось спробував підтримати розмову.

– Всьо разбіто, – коротко відповів солдат.

Більш ніхто не питав його, бо на тому знання російської мови були вичерпані. Але солдат сам щось говорив, а потім узяв свій мішок, відкрив, а там – повно сушеної риби. Дав кожному по рибині. Потім зав'язав свій мішок, постелив шинель і ліг спати. На другий день вранці всі готувалися до школи. Перед відходом солдат знову дав кожному по рибині. Це був учинок, якого хлопці ще довго не могли забути. Добрі вчинки запам'ятовуються надовго, але, на жаль, і злі забути важко.

Росушів брат Михайло був військовим льотчиком у Бухаресті. Не знати із якої нагоди, приїхав він до Сігету

²⁷ Калодьонт – каніфоль.

і зайшов до своїх братів. Тут, у Бердановій хаті, переночував і залишився на цілий день. Раненько, коли всі учні повставали і збирались вирушати до школи, двері різко відкрилися, і до хати зайшли два п'яні радянські моряки.

— Здравствуйте! — привітався один з них.

Мабуть, хтось відповів йому, а, може, й ні...

Інший матрос, побачивши Михайла у формі льотчика, вийняв ніж і кинувся до нього, кричучи:

— Ти збіл мой корабль! Ах, ти... твою мати!

У той момент усі завмерли, втративши дар мови, а старий Берданів батько скочив поперед свого сина:

— Це мій син! Хочеш його убити, убий мене, а не його!
— закричав старий Михайло Росуш не своїм голосом.

Моряк завмер, опустив руку з ножем і разом зі своїм товаришем вийшов із хати.

Всі хатні так і зісталися «соляними стовпами», з переляку ніхто не міг промовити ані словечка. Усі боялися, що моряки повернуться, і може статися велике нещастя. Полегшено зітхнули, аж коли побачили, що моряки пересікли вулицю і пішли у напрямку залізничної станції.

— Но, ци видиш ти, що може один дідько ізробити?
— порушив мовчанку старий Бердан.

— Може б і зробив біду, — перевів подих Михайло.

— Хто знає, може, він дурний не лиш коли п'яний. Такий може будь-що зробити, де б ти не був. Може тебе і на вулиці убити, де немає когось, аби тебе оборонив, — не міг заспокоїтися Габор.

— Ти правий, — сказав Михайло. — Хоч я ніколи іще не кинув жодної бомби, у мене була інша місія, але хіба такий стане розбиратися, хто що кидав?

Іван і Федір стояли не рухаючись, а Вацьо пробував і собі щось сказати, але, сильно перехвилювавшись за батька і брата, так і не зміг промовити жодного слова.

Тяжке життя було не тільки у Бердановій хаті, а майже повсюди. Зла було повно, а добра дуже мало, і то не матеріального, а морального. Усі жили з надією, що буде краще. Краще завтра, краще післязавтра, – як важко було його дочекатися! Деякі учні покинули школу і пішли на заробітки, інші робили все, щоб продовжити навчання.

* * *

Одного із перших червневих ранків Іван, готуючись до школи, бурмотів щось собі під ніс. Хлопці, запримітивши, здивовано презирнулися.

– А що ти там тільки воркаєш? – обізався Вацьо.

– Може, не виспався?

Іван, побачивши, що його товариші насміхаються, замовк.

Дорогою до школи теж не промовив жодного слова.

– Зараз йому допоможе Фанкович, коли буде вимагати «анте, апуд, ад, адверсус», або весь текст напам'ять із уроку «Гіспанія», – пожартував Габор, поправляючи свою чуприну.

Усі мовчали, думками хлопці були уже на канікулах, бо з нетерпінням чекали кінця навчального року, щоб повернутися до рідних домівок. Коли дійшли до шкільного подвір'я, почулося калатання дзвоника. Їх дзвоник був зроблений з бідончика для сметани, тому мав особливий звук, який учні розпізнавали і відрізняли від усіх інших. Усі розійшлися по класах.

– Добрий день, – привітався професор Фанкович з учнями, які підвелися і чемно відповіли.

– Сьогодні ми будемо вивчати клімат Америки, – розпочав професор урок, – але спочатку хочу від вас почути, що ви знаєте про рельєф цього континенту.

У класі не було типових шкільних парт, їх заміняли звичайні довгі столи, подаровані школі радянською військовою частиною, яка тимчасово перебувала в Сігеті. За столами на довгих лавках сиділо по 5-6 учнів. Оскільки їм не було куди складати своє приладдя, то підручники, зошити і все інше було нагромаджене прямо на столах.

Професор Фанкович викликав відповідати Івана:

– Розкажи нам, Іванку, що ти знаєш про рельєф Америки?

Іван не вивчив уроку, тому заздалегідь поклав під купу книжок свій зошит із заданою темою. Він підвівся і почав відповідати, не відриваючи погляду від зошита. Професору здалося це підозрілим, він вийшов з-за кафедри, ступив два кроки і зрозумів, що учень читає із зошита.

– То так, Іванку, ти мене цілий минулий рік душив, а я тобі ставив лише 9 і 10, – почервонів розлючений професор, підняв окуляри на чоло, погладив свою довгу бороду і повернувся на своє місце.

– Слухай сюди, від мене ти вже не отримаєш доброї оцінки, хоч би знав урок, як «Отче наш». Зрозумів? А я ще й твій матері розповідав, який ти добрий учень. Ех, Іванку, Іванку!.. – розчаровано махнув рукою професор.

Іван зі встиду не знав, куди подіти очі. Через мить, оговтавшись, почав просити вибачення:

– Пане професоре, – промовив тихо і жалісно, – я зізнаюся, що вчора не мав як приготувати урок. Може, колись, як буде нагода, я вам розкажу...

– Добре, Іванку, – пом'якшав професор.

– А ти не міг це сказати на початку уроку?

Іван опустил голову і щось пробелькотів.

– Щоб більше такого не було, – продовжив серйозно професор і обвів поглядом принишклий клас, – це стосується всіх. Сідай!

Іван сів, але почуття розпачу на його обличчі не зникло. А після уроку він пропав. Товариші думали, що його знайдуть удома, у Бердановій хаті, але, повернувшись зі школи, там його не знайшли.

* * *

Іван відчув голод. Переглянув іще раз, поперевертав миски з надією знайти бодай 2-3 картоплини, але дарма, не було нічого. Іван вирішив не гаяти часу, зібрав речі – і в дорогу. Було не пізніше другої години по обіді.

«Як мені іти самому, коли в лісі так багато всякого? – непокоївся Іван. – Ось недавно розповідали, що когось пограбували і вбили. І це не вперше. А дорога не близька, десь півсотні кілометрів. Можливе будь-що... Та мама нас учила бути сміливими і не боятися нечистого, – підбадьорював себе хлопець. – Але ж тут не про нечисте йде мова, – відповів сам собі, але ходу не сповільнив. – Поверну спочатку на станцію, а далі – центром міста. На станції багато поїздів, у яких радянські солдати, одні їдуть до Берліна, а інші – до Радянського Союзу, «на рідину», як кажуть вони», – спробував Іван відвести думки в інший бік і не думати про погане.

На вокзалі – гамірно. Пихтів довгий потяг, в нього сідають військові, здебільшого чоловіки, рідше жінки різного чину. У ті часи хлопці розпізнавали всі чини від солдата до генерала.

– Ей ти, пацан! – пролунало неподалік.

Потім «пацана» гукнули іще раз, іще, але Іван не зрозумів, до кого звертаються, тому перелякався, коли до нього підійшов невисокого зросту майор:

– Тебя я зову!

Хлопець витріщився на офіцера, а той одразу наказав:

— Давай, тащи етот багаж! — вказав на чемодан і невеличку сумку, а сам підхопив два інші чемодани і заспішив до потяга.

Дійшовши до свого вагона, майор на якусь хвилину-другу зник у ньому, потім повернувся, узяв від Івана чемодан і знову зник у вагоні. Іван чекав, що офіцер повернеться і за сумкою, але потяг рушив. Із вагонів пасажири замахали руками, прощаючись із тими, що залишилися. Одні плакали, інші сміялися, а Іван усе піднімав сумку, сподіваючись, що майор ще встигне вискочити і забрати її, поки якийсь чоловік не гукнув йому:

— Що тільки махаєш тою сумкою? Запряч її, це тобі буде платня за те, що ніс багаж! Уже не повернеться він за нею! — і зареготав.

Іван не хотів тої платні, але розумів, що чоловік має рацію, і майор уже не злізе з поїзда, який все набирає швидкості. Він запхав сумку у свою торбу і поспіхом подався з вокзалу до центра міста, а далі — додому.

Містом теж можна було надивитися всякого: колони радянських і румунських військових, що марширували, співаючи пісень, поранених солдатів, які вийшли з лікарні на прогулянку, п'яних чоловіків і жінок, які затівали сварки, а то й бійки, торговців всякою всячиною, які голосно зазивали покупців.

У місті Іван побачив молодого п'ятнадцятирічного радянського солдата, якого знав добре, бо часто зустрічався з ним. Іван дізнався, що той на фронті здійснив подвиг, — завдяки йому було врятовано велику кількість радянських солдатів, — за що був нагороджений орденом «Золота зірка» — найвищою нагородою Радянського Союзу. У Сігеті цього солдата знали всі, він тут лікувався, після того, як втратив ногу.

У центрі міста стояв великий ресторан, біля якого якийсь комерсант продавав цукерки і весь час, гукав:

— Ай-яй-яй! Що є в мене, немає ні в кого!

Інший продавав бублики і млинці, а для реклами плакав, наче мала дитина.

Іван не знав усе місто. Виходячи із нього, він побачив будинок, із якого раз у раз випадали мішки. Пізніше дізнався, що то соляний млин, а далі побачив Теплицю — озеро із теплою водою, про яке розказував йому батько. А за містом — табір з німецькими військовополоненими, обгорожений високим парканом з колючого дроту, крізь який можна було бачити чоловіків у німецькій військовій формі. Підходити до табору не було вольно, густо розставлені вартові відганяли всіх, хто пробував наблизитися.

— Уйді отсюда, пацан! — гукнув один з них Іванкові, коли той підійшов надто близько, розглядаючи з цікавістю полонених.

«Ось, як то світ іде, — думав собі хлопець, віддаляючись від табору, — недавно вони минали нашими пляями, мали техніку, мали зброю, захоплювали чужі землі. А тепер... Навіть відзнак військових чинів на формах не мають, тепер у них один чин — полонені. Тепер вони страждають через свої вчинки».

Іванко зітхнув, згадавши батька. Німці забрали його, хоч йому було майже 60 років. Хтозна, де він тепер, може, також десь у полоні, якщо живий, бо уже два роки від нього ніякої вістки немає. А брата забрали мадяри, і тепер він — полонений, десь на Донбасі копає вугілля. Іван глянув на сонце і зрозумів, що вже досить пізно, йому потрібно поспішати. Минув Миково, а незабаром — Кричунів. У Кричунові хлопець повернув до хати свого колеги Федора Поповича.

— Добрий день! — привітався, відчинивши двері.

— Добрий день, Іванку, — відповіла Одотя, Федорова сестра, яка поралася по хаті. — Із якої нагоди до нас повернув? — відірвалася вона від свого заняття.

– У мене закінчилися всі провізії, ось і йду додому, а по дорозі вирішив ступити привітатися.

– Зрозуміло, – кивнула Одетя і, взявшись знову за свої справи, почала розпитувати про гімназію, про школярське життя.

Іванко відповідав неуважно, натомість пильно прислухався до всіх звуків знадвору. У нього був план, який він склав іще в Сігеті, а зараз треба було його втілити, інакше... Знадвору, десь іздалека почувся гуркіт двигуна.

«Пора...», – подумав хлопець і, швидко попрощавшись з Одотею, вискочив на вулицю.

* * *

Іван склав план іще вдома. І тепер настав час його втілити. Хлопчик поглянув вниз і побачив, як дорогою повільно піднімається автобус. «Пора», – подумав він і рушив узбіччям у напрямок руху автобуса, вдаючи безтурботність.

«А чи вдасться?..» – його серце шалено калатало в грудях, коли почув, що автобус уже зовсім близько і ось-ось проїжджатиме попри нього. Уже за якусь мить Іван зібрався, кількома стрибками догнав автобус і вискочив на задню сходинку. Вгору автобус рухався повільно, хлопчик навіть мав досить часу, аби полічити всіх корів, телят і коней на кричунівському пасовищі. «Добре тут пасовисько, – думав він, – не те що наша Руцанська Дуброва, повна купиня». Невдовзі відігнав думки про пасовисько і сконцентрувався, бо автобус наближався до вершини, і хлопчик знав, що далі швидкість збільшиться, то ж йому треба бути дуже уважним, щоб не впасти.

Та це була не єдина трудність. Почав падати дощ, дорога швидко розмокла, утворилося болото, яке бризкало в усі

боки з-під коліс, на Іванкові штани й черевики теж. Рясні краплини, вдаряючись об поверхню калюж, утворювали бульбашки.

«Ага, буде довго падати цей дощ, – згадав Іванко прикмету, яку чув від старих людей. – Не біда, що дощ, воно добре для кричунівського пасовиська, бо й так багато худоби на ньому та не стає паші. А, може, краще переночувати в однім із нижньорівнянських оборогів, он скільки тут їх видно».

Автобус мчав по спуску, наближаючись до Нижньої Рівни. Далі пішов повільніше, а незабаром покинув нижньорівнянські терени і зайшов у Верхню Рівну. Тут зупинився біля буфету. Водій відчинив двері і повідомив пасажирів, що буде коротка зупинка. Пасажири вийшли з автобуса, одні перекусити, інші просто подихати свіжим рівнянським повітрям. Іван сів на лавку і задумався:

«Досі було непогано, коби так до Леордіни доїхати, було б дуже добре».

– Щось ся задумав хлопча? – запитала якась жінка йдучи до буфету щось купувати.

Розглядався на все: на пасажирів, на автобус і навіть на чорні хмари, які повідомляли про наближення грози...

– Та я, тето, не задуманий, лиш так ся мало забув, – відповів Іван, але його відповідь жінка не чула, бо зайшла до буфету.

«Якби ці люди знали, як я добрався, – думав Іван, – може б видали мене водієві. Але не могли такого зробити!» – заперечив собі.

– А ти де йдеш, хло'? – відірвав його від думок якийсь хлопчисько, що сидів поруч на лавці і розглядав заляпаного болотом Іванка.

– До Рускови, – відповів коротко.

– А що там робиш? – невгавав незнайомиць.

– Я там жию, там у мене вся рідня.

– Добре, добре там твоя родина, а чому ти тут? – іще більше пожвавішав хлопчисько.

– Так і кажи, що тебе цікавить чому я тут, – посміхнувся Іван до нього.

– Та, я увидів, що ти чужий, але нічого не казав, бо тут много чужих сходять з автобуса, – пояснив хлопець. – А тепер розкажи мені про себе, де ти був, що тут робив?

– Та звідки починати? – запитав Іван.

– Звідки хочеш, а можеш і не розказувати, якщо не хочеш, – вдавав із себе байдужого хлопець.

– Я вчуся в Українській гімназії в Сігеті. Це нова школа. Мало хто її знає, але українці повинні знати, щоби і вони своїх дітей туди посилали, – почав розповідати Іван. – Нелегко учитися в цій школі, коли не маєш що їсти та й де жити. А тепер я іду до Рускуй, узяти собі їсти з дому.

– І як ти тут воскрес?! – здивувався роняньський хлопчисько.

– Грошей на дорогу не мав, уже хотів іти пішком із Сігету до Рускуй, але появилася ідея підвезтися. У Кручунів, там, де бережок, автобус іде поволі, то я і зловився до нього. І от я тут.

– Та ти наздогнав автобуса і на ходу учепився до нього? – здивовано закліпав хлопець.

– А ти думаєш, що це нова курса²⁸? Сесе якесь старе найшли, та хоснують, доки можуть, а потім вержуть десь із берда, – відповів Іван.

– Долу берегом біжить, а горі берегом повзе, – пожартував хлопчисько. – Дивися, дивися, бо ці приготавляються рушати в дорогу, чи ти зостаєшся?

– А, ні, йду далі, – відповів рішуче Іван, але в той момент водій сказав усім пасажирам зайти в автобус, а сам обійшов автобус, оглянув колеса і, запримітивши Івана на

²⁸ Курса – автобус.

лавці, затримав на ньому погляд і, похитавши головою, зайшов у автобус.

Двигун загудів і автобус рушив, а Іванко так і сидів на лавці.

– Так ти не їдеш? – запитав його незнайомиць.

– Ні, мабуть, впізнав мене, – зажурено відповів Іван.

– Що значить впізнав? Хто тебе впізнав? – запитав хлопчисько.

– Водій мене впізнав, боюся, що іще виб'є мене, та з тим ся зостану, – пояснив Іван. – Тепер я мушу йти додому пішком.

– Як же ти підеш? Не бачиш, яке небо чорне? Ти знаєш, яка буря буде цього вечора?

– Не журися, я таких бур багато бачив у Рускуй, – відповів сміливо Іван.

– Та ти пускаєшся перейти Герен? Там кілька кілометрів самого ліса. Тобі не страшно?

– Не страшно, я мушу цього вечора бути дома, хоч би що сталося, розумієш? – сміливо відповів Іван і підвівся з лавки.

– Може, ти не знаєш, що таке Герен?! – здивувався той.

– Що таке страшне може бути на Герені, крім нічних птахів, які кричать раз у раз у лісі? – запитав Іван, більш самого себе, як хлопця.

– Ти лиш пробуй іти кілька кілометрів уночі, та ще коли наступає така страшна буря? Дивися, які чорні хмари над Гереном...

Іван свого не попускав, але й байдуже йому не було вирушати через Герен. Автобус пішов, ні до кого не хотів проситися на нічліг, що йому тепер робити? Хлопець дивився на Івана і ніяк не міг повірити, що він рушає вночі через Герен. На прощання сказав:

– Якщо передумась, тут мене знайдеш, лиш запитай, де живе Николай Ницин?

Хлопці розпрощалися. Іван рушив у дорогу. Хоч і вдавав перед незнайомцем сміливого, насправді дуже шкодував, що йому не вдалося доїхати аж до Леордіни, а тут іще й Герен переходити, аж доводилося йому плакати.

«Що мені тепер діяти? Уже вечоріє, а я лиш на половині дороги. Ну нічого, не попушу, що буде, то буде», — думав собі Іван.

Ідучи дорогою він почув якісь дивні звуки, зараз чи не біля кожної хати. Коли зупинився біля однієї з хат, побачив молодого чоловіка, який щось крутив, мішав, а від тієї мішанини сильно горшало.

Він не смів запитати господаря, що то за чудасія, і навіть йому її крутити, але услід за ним ішов інший ровенський ґазда, старшого віку, і побачив здивування хлопця, запитав його, чи знає він, що то за річ і що вона робить?

Іван признався, що не бачив досі таку річ, і не відає, що вона може робити.

— А звідки будеш, легіню? — запитав його дядько.

— З Рускови, — відповів Іван.

— А як тебе звати?

— Іван.

— А мене Герасим.

— А що то таке, вуйку?

— Видиш, Іванку, у вас у Рускові є водяні млини, в яких рушани мелють зерно, а в нас нема великої ріки, і ми маємо ручні млини — жорна, в яких мелемо щосуботи зерно, — пояснив йому дядько Герасим, який дізнавшись, що Іван хоче переходити Герен, запросив його до себе:

— Переночуєш, а вранці вирушиш далі!

— Я вам дуже красно дякую, вуйку, але цього вечора повинен бути вдома, хоч би «горіло», як кажуть рушани, — гірко посміхнувся Іван.

Вуйко Герасим спробував ще раз переконати Івана, щоб той ночував у нього, але давши собі справу, що хлопець

свого не попустить, попрощався з ним і пішов своєю дорогою.

Іван спочатку ступав сміливо, а як закінчилося село, скінчилася і його відвага. Раз по раз озирався, сподіваючись побачити когось, хто б ішов у той самий напрям. Прискорив кроки, але йому здавалося, що чим скоріше ступає, тим скоріше вечоріє. Ось і роздоріжжя. Звідси одна дорога веде до Коштіля, друга – до Петрова і Леордіни. Попрямував ліворуч. Йому треба було перейти Герен, спуститися в Петрову, перейти ріку Вишавку, а потім через Дуброву до Рускови.

* * *

Хмари скупчувалися, вечір наближався скорими кроками. Щоб якось розважитися і відвести думки від труднощів, які його чекали попереду, почав пригадувати різні цікаві випадки, один такий трапився на саму Богородицю, на Коштільському храмі.

Сім'я Ліберів готувалася відвідати Коштіль, де щороку на Богородицю святкують храм. Церква теж посилає свою процесію на храм, і підготовка починається заздалегідь. Вибираються дівчата, які уміють гарно співати, і ті, які будуть нести церковні прапори, суфлер, який займається текстами усіх пісень. Перед виступом процесія згрупується перед церквою і, коли все готово, рушає, співаючи, поки не вийде із села.

– Василю, ми вже домовилися, щоби ти повів Івана на одпуст на Коштіль тепер, коли він має вступати до гімназії, – сказала Анна Ліберка своєму чоловіку за кілька днів до храму.

Василь збирався йти на храм із Федорою, Івановою сестрою.

– Тоді підемо втрюх, – погодився він.

Досі Іван не мав нагоди відвідати Коштіль, про який лише чув тоді, коли мати поверталася з одпуста і приносила йому цукерки чи інші солодоші, і ніколи не бачив, як відбувається вся церемонія. Тому в день, коли мали рушати, не знаходив собі місця.

– Ідуть, ідуть, – загукав він, вбігаючи у хату.

– Хто йде? – запитала мати.

– Та ж процесія, – відповів Іван.

– А ти звідки знаєш? – усміхнулась мати.

– А ви не чуєте, як співають, ану лиш слухайте, – і заспівав: «О, Маріє, мати Божа, молися за нас і на суді не лиши нас, як прийде тот час».

– Доста, доста! – розсміялась Федора.

– Буде з тебе добрий дяк.

– Я не хочу бути дяком, – спохмурнів Іван.

– А чому не хочеш? Там можна файні гроші заробити, – продовжувала жартувати Федора.

– Бо дякам дають пити горівки, а я горівку не люблю, – цілком серйозно пояснив хлопчик.

– А відки ти знаєш, що дякам дають пити горівки? – не полишала його Федора.

– Та ж хіба я не вижу, що на кожне Воскресеніє і на кожне Різдво наш дяк п'яний, – відповів Іван.

– Лишім ці розмови, візьміть трайсту та йдім у дорогу, – перервав їх Василь.

Невдовзі всі троє долучилися до процесії і йшли співаючи з усіма аж до виходу із села. Далі стрій процесії розсипався, і кожен добирався до Коштілья по-своєму. Прибувши на Коштіль, Іван побачив багато людей. Там були українці, румуни, мадяри та інші. А ще було дуже багато дітей і те, що їх найбільше цікавило: різні солодоші, фрукти. Першим дарунком для Івана став кавалок кавуна, якого він не лише не куштував, а й не бачив ніколи, тільки

на малюнку в книжці. Десь перед обідом скінчилася церковна відправа, і всі учасники направилися до своїх осель. Місцями рідня чи друзі ще не могли розстатися і стояли гуртами, про щось розмовляючи.

Лібери подалися у напрям Герена. Ішли боком шосейної дороги, ховаючись від спекотного сонця в тінь високих дерев. Час від часу зупинялися на відпочинок. Коли заходили в Леордіну, уже було темно. Коли минали сільську школу, на дорозі з'явився автомобіль, осліпивши їх світлом фар, це змусило відступити на край дороги. Автомобіль промчав, а коли вони озирнулися, Івана вже не було.

— Іване! Іване! — загукала Федора, але ніхто не відгукнувся.

— Іване! — закричав батько Василь.

Почули, як щось морконить край дороги. Наблизилися і в густій темряві ледь розгледіли, що хлопець пробує вибратися із густого і чорного намулу, в який упав, засліплений автомобілем. Витягли бідолаху, чорного з ніг до голови.

— Ну, що робити? Удома помиємо, — сказала Федора.

— Добре, що так обійшлося, то ж могла його машина вдарити.

Рушили далі, вийшли із села і повернули на стежку, яка вела до залізничного моста вузкоколійки. У ті часи всі мости строго охоронялися військовими. Коли наблизилися до моста, вартовий гукнув:

— Ай! Кі вон?²⁹

Спинилися. Вартовий перевірів Федору та її батька, а Івана... Забрудненого з ніг до голови хлопця вартовий не хотів ні перевіряти, ні пропускати. Як не вмовляли його Федора і батько, військовий ніяк не попускав їм. Врешті

²⁹ Ай! Кі вон? — Стій! Хто там?

вирішили помити хлопця в річці. Зрозумівши, що ніхто не має ворожих намірів, вартовий пропустив їх усіх.

— А де Іван? — запитала Анна Ліберка свого чоловіка, коли той зайшов до хати.

— Надворі, — коротко відповів Василь.

У той час Федора принесла двоє відер води і вилила їх на Івана, щоби не перестрашив матір у такому вигляді. Потім іще не раз сміялися, згадуючи цей випадок.

* * *

— Та де, у мари, ідеш, хлопче, не видиш, що ся приготавляє? — перервала його спогади жінка, показуючи рукою на чорні хмари.

Іван підвів погляд і побачив чоловіка й жінку, які поспішали до села, несучи дрова на плечах. Не відповів нічого, лише прискорив ходу. Темрява гусла. Враз яскравий спалах розпанахав темне небо, гулко загуркотів грім. Іванкові стало страшно. Знову блиснуло, грім покотився Гереновими зворами. Буря набирала сили. Темрява стала такою густою, що не було видно нічого й за крок. Лишень час від часу блискавки освітлювали околиці.

Хлопчик ішов, часто спотикаючись то на якійсь ямці, то об камінь. Йому було страшно, але і впертість зростала, переборюючи страх, продовжував іти вперед. Минув лісникову хату, але не побачив її, пройшов біля студеної криниці і теж не побачив її у густій темряві, як і не почув дзюрчання води з-під каменя, заглушеного гудінням бурі. Ноги терпили, але він продовжував іти вперед.

Почав падати дощ, поволі-поволі хлопець змок до нитки. У той час пригадав собі, що, коли йшов додому минулого разу (то була обідня пора), у дорозі його догнали

чоловік із жінкою на возі, які везли сіль в Угорщину. Вони й розповіли, що на горі Гута, дуже схожій до Герена, убили чоловіка. По опису убитого, Іван здогадався, що це був продавець із рущанського магазину, якого під час угорської влади називали «гондьою». А вбитого продавця звали Лоці. Страх з новою силою охопив його, холодними кліщами стиснувши серце.

«Убили Лоція, – думав. – Але чому вбили? Можливо, у нього було багато грошей. А в мене нема. Мене нема за що вбивати. Та хіба можеш знати, що в голові у розбійників».

З такими думками йшов уперед, прислуховуючись, пробуючи крізь гул бурі вчути інші звуки. Але нічні птахи й звірі, налякані розгнужаною стихією, мабуть, поховалися. Тому, крім грому, гудіння вітру у верхівках дерев і шелесту дощу, чув лише биття свого серця, яке гучно відлунювалося в голові.

Пройшов уже більше половини Герена, а дощ не стихав. Нараз йому щось почулося. Зупинився, завмер, навіть на хвилинку перестав дихати. Не чути нічого. Рушив далі. Та через короткий час знову до нього долетіли якісь звуки. Зупинився, обернув голову в бік, звідки долинали щось схоже на дзенькіт металу, як із кузні, і тупіт кінських копит.

«Невже це розбійники, як ті, на Гуті, – заціпенів від страху. – Але чому б мене убивали? У мене нічого цінного нема, – спробував сам себе заспокоїти. – А, може, це не розбійники? Та хто ще такою пізньою годиною ходить Гереном? Та будь, що буде!..» – зібрав усю силу волі і рушив далі, намагаючись виглядати спокійним і впевненим. А стукіт копит по кам'яній дорозі все нарастив.

«Добре, що хоч блискає та видно дорогу, а то в такій темряві можна було б і в ярк скотитися, – спробував відвести думку від того, що до нього наближалося,

але мимоволі продовжував прислухатися. — А, може, заховатися в кущі? — блиснула думка, від якої він одразу ж відмовився: — Ні, бо як знайдуть, то точно вб'ють. Але якщо іти далі дорогою, то може мене кінь затоптати, — і раптом йому стало так шкода себе, що аж розплакався. — Ой, Боже мій, мамко моя, чого я на світ народився? Якби мене тепер побачила мама, то померла би з жалю... — Пробував заспокоїтися, але ніяк не виходило. — Скільки їх може бути? За цоканням копит, здається, лиш один, а, може, двоє. Та що з того, для мене досить і пів-одного, якщо він сильний і озброєний».

Ось, уже стукіт копит за спиною, Іван зійшов з середини дороги і продовжував іти правим боком, не сміючи обернутися. Ось, кінь уже поряд з Іваном, і в той момент блискавка освітила Герен. Хлопчик зіщулився, сподіваючись удару, але замість того, почув:

— Тото ти, Іва'?

Іванові здалося, що весь Герен заснув, він уже не чув, як шумить дощ, як гуде вітер, навіть грому не чув, лиш стукіт власного серця, яке почало заспокоюватися, сповільнюючи шалений ритм.

— Так, я! — схвильовано відповів, пригадуючи, де він чув цей голос. — А ви звідки тепер їдете, вуйку? — запитав, лиш аби ще раз почути його голос.

— Та я від рання цими пляями блукаю. Знаєш дуже добре, що мій Іван завжди тікав із дому, — відповів подорожній, злізаючи з коня. — Так сталося і тепер. Він щось провинив дома, та й лиш раз вижу, що його нема. Звідаю всіх, а один ми сказав, що Іван є у Кручунові. І це мене примусило нині рано сісти на коня, та давай до Кручунова. Цілий день ходив по селу, питав одного, другого — ніхто ми щось певного не міг сказати. Видиш, Іва', як мені день пішов?

Іванові все стало ясно.

«Це ж Іванюшка, — здогадався він. — Як я міг його не впізнати? Та це ж Іванюшка із нашої сутиці, той, що працював у сільській міліції. Він завжди мав проблеми зі своїм старшим сином, який іще змалку тікав із дому».

Якийсь час ішли пішки, розмовляючи, потім Іванюшка вирішив завести порядок дальшої їхньої подорожі:

— Знаєш, Іва', і ти змучений, і я невідпочилий, та домоворімся так: тепер ти сядеш на коня та будеш їхати, а я буду іти пішком, тримаючись коня. Потім я сяду на коня, а ти будеш іти пішком менше-більше ту саму віддаль. Добре? — запитав чоловік.

— Не добре, а дуже добре — відповів Іван, радіючи, що не тільки вибрався з «геренського пекла», а й має нагоду їхати верхи і хоч трохи відпочити. — Та де би не було добре? Ви знаєте, як мені було страшно, лячно у цьому безконечному лісі? Як я слухав кождий камінець, чи він дихає, чи ні? Як я слухав, чи не нападе на мене якась звірина з ліса? Мабуть, якби побачив їжака, то й він здався б мені страшним звірем. Та й коли ви наблизилися до мене, я мало не зомлів із страху, думав, що то розбійники. Такої страшної дороги я іще не мав і, сподіваюся, вже не буду мати ніколи, — розв'язав Іван міх своїх переживань. — Ой, який я радий, що ви з'явилися. І мама нічого не знає про цю мою подорож. Тепер, як почує, що відкриються двері, то буде думати, що неньо прийшов, — продовжував Іван щиро виливати думки.

— Та не прийшов ти неньо? Но, так і мій брат... Уже третій рік, як ніхто про нього нічого не знає. Хто би міг знати, чи вони іще живуть? — зітхнув Іванюшка.

— Та неньо писав додому спочатку, коли його взяли німці, а потім нічого від нього не приходило, — продовжив Іван розпочату тему.

— Але я не можу зрозуміти — твій неньо і мій брат були у великій біді, бомби, кулі, вогонь, як на війні. То

не дивно, що про них нічого не знаємо. Але мій син!.. Йому вже чотирнадцять років, не чує ні кулі, ні бомби, дома має постіль, їжу і всі умови, а він від цього тікає та ще й прячеться. Кажи, не дивно це? – зворушено запитав Іванюшка.

Буря минула, але звірина ще не повиходила із схованок, тому в лісі було тихо-тихо. Поміж деревами почало світліти. «Скоро вже кінчиться цей темний і безконечний ліс», – подумав Іван, а вголос сказав:

– Най злізаю, вуйку, вже з коня.

– Ні, Іванчику, іще мало їдь, а потім уже буду я, – відповів Іванюшка. – Я тобі скажу коли.

Близився кінець лісу. Розвиднювалося. Шлях пішов униз. Починався Петрованський хутір. Скоро дорога стала звивистою. Десять щебетання якогось раннього пташеняти відганяло тишу. То тут, то там по стайнях заревла худоба. Починався новий Божий день. Перехожі, іще сонні, не мали охоти говорити, усі запитання і відповіді були короткими, навіть ніхто не поцікавився, звідки взяли тут у цю ранню пору подорожні. З приходом дня Іван відчув прилив сил. Втома і нічні страхи відступили. Навіть зрадів, коли Іванюшка сказав, що пора йому злізати з коня і йти пішки.

– Вуйку, я вам іще перше казав, аби ви уже сідали на коня, – сказав Іван.

– Не журися, іще маємо часу мінятися, – відповів Іванюшка.

Незабаром уже перетнули залізну дорогу, значить – недалеко село Петрова. Але селом не пішли, Іванюшка направив коня стежкою у напрям Рускови. Наблизилися до річки Вишавки, яка несе у собі і рушанську воду. На березі Іванюшка підняв Івана на коня, і так переплили річку. Потім рушили Дубровою і незабаром добилися до своєї сутиці.

Двері хати не були замкнені. Іван тихенько натиснув на клямку.

– Тото ти, Васи’?

Як і здогадувався Іван, мати подумала, що то його батько повернувся із далеких та незвіданих доріг.

– Ні, мамо, я туй, – відповів Іван. – Неньо не знав би у котрі двері заходити, бо коли го взяли німці, сії хижі іще не було, – спробував пожартувати, почувши зітхання матері.

– А я гадала, що неньо ти, бо все го сню, усе з ним говорю, – знову зітхнула Анна.

Важка подорож, страх, голод, холод виснажили Івана. Але він не хотів їсти, ані не спішив переодягатися, хоч на ньому було мокре все, він хотів чим скоріше покласти голову на подушку.

Мати, схвильована несподіваним Івановим прибуттям, дуже хотіла розпитати його про все, але, зрозумівши, що дарма пробує, бо хлопець міцно спить, повернулася до своїх думок, які перенесли її аж у дитинство.

Згадала, як у тім Солостянові жили двоє Мудругайлів, у яких народилася і виросла ціла громада дітей, які потім розійшлися по всьому хуторові. Потім почали її мучити думки і жура, що старший син, який повернувся із війни, сильно захворів, старша дочка теж занедужала на хворобу, специфічну післявоєнним часам, і не тільки не може допомогти по господарству, а й завдає великої турботи.

«Хтозна, що з ними буде, тут лікувати нема кому, грошей немає, щоби повезти їх в лікарню, так що лишається надіятися на Бога, що Він дасть, то нам буде...» – думала Анна.

Вона не забувала, що у неї є ще трійко малих дітей, а Івану неодмінно треба допомагати, щоб закінчив школу. Потім обійшла всю худобу, поклопоталася коло хворих і заходилася готувати пакунок для Івана, бо ж не мав повертатися голіруч до школи.

Пізнім вечором Іван прибув у «Берданову» хату, де знайшов усіх у доброму настрої після перегляду фільму «Весьёлые ребята», який вони бачили на екрані, повішаному на реформаторській церкві. Зайшовши до хати, Іван не дуже смів усміхатися, сподівався обійтися звичайним «добрий вечір» і надіявся, що йому теж не приділятимуть багато уваги. Але сталося не так. Першим почав старий Бердан:

— Ти, хлопче, жиєш у цій хаті разом із нами всіма, то треба тобі знати, коли десь ідеш на довгий час, то повинен повідомляти, розумієш? — сказав він, розсердившись, аж йому почервоніли щоки. — Ми всі думали, що з тобою трапилося якесь лихо. Якби ти не прийшов іще один день, то мали вже йти у поліцію, чи міліцію, уже й не знаю, як їм казати, та заявити, що ти пропав. Аби ти більше такого не робив! Зрозумів? Надіюся, що це вже не буде повторятися.

Після того, як старший Бердан закінчив всварити Івана, перейшли на інші теми: про його подорож, про природу Герена, про Русково та всяке інше.

З наступного дня життя повернулось у звичне для Івана русло, і текло ним аж до кінця навчального року.

* * *

Учні української гімназії здобували знання не тільки у своїй школі. Живучи в Сігеті, вони відвідували концерти, мали можливість переглядати фільми, яких щовечора

показували на стіні реформаторської церкви, ходили на різні художньо-культурні події, які відбувалися в місті. Безперечно, усе це мало неабиякий вплив на них. Тому, починаючи із VII класу, учні уже самі організовували художньо-культурні заходи в рідних селах. Звичайно, що це відбувалося із допомогою сільських учителів.

Так, в селі Русково до цієї діяльності залучилися гімназисти Юра Кімпан, Іван Лібер, Марія Микулайчук, Олекса Ковач та інші, а допомагав їм учитель Василь Мануляк. У Роні такі події відбувалися за участю учнів: Івана Семенюка, Юрія Боти, Михайла Крамара та інших і за допомогою учительки Орисі Хортик; у Лузі діяли Ярина Лазарчук, Микола Павлюк та інші, маючи допомогу з боку священника Івана Хортика, учителів Василя Мешка, Горнечаря та інших. Вони збирали зацікавлених односельчан у колективи, співали пісні, популярні на Закарпатті чи вивчені на уроках в українській гімназії, ставили короткі сценки, у програми включали і танці.

Час минав, зростала кількість учнів у школі, згодом був створений дев'ятий клас, прибули нові викладачі, прибули перші шкільні підручники з України, що додало оптимізму не тільки учням, а й педколективу української гімназії. Якість навчання продовжувала зростати.

Серед новоприбулих педкадрів був випускник Чернівецької консерваторії професор Михайло Митринюк, який викладав спів. Для Сігетського українського ліцею, як і для всього марамороського українства, прибуття професора Митринюка мало надзвичайно велику цінність. Він скоро взявся до роботи, у першу чергу зайнявся організацією художніх колективів. Так був заснований мішаний хор на чотири голоси, також по класах були сформовані маленькі колективи, були визначені солісти.

Після вивчення пісенного репертуару мішаний хор почав свою місію, а саме – гастролі по українських се-

лах Мараморощини. Хор почав виступати на різних пісенних конкурсах. Таким чином українська пісня почала розповсюджуватися по різних краях, а разом з нею – українська мова, танець, звичаї.

Професор Митринюк був людиною відданою пісні взагалі, а українській пісні зокрема. Він знав неуявну кількість українських, російських та румунських пісень, із яких значна кількість увійшла до репертуару його учнів. Дуже любив співати, і його завжди супроводжувала вірна супутниця – гітара.

Якось, коли хор їхав на концерт до Рускови, на Герені стався нещасний випадок. Слава Богу, обійшлося без жертв. Постраждала лише гітара. Щоб якось розвеселити зажуреного професора, учні почали жартувати, мовляв, ось, «зламали шию гітарі». Невдовзі після цього випадку, на радість усім, з'явилася гітара із «новою шиєю».

Професор Митринюк працював в українському ліцеї і одночасно викладав теорію музики і сольфеджіо в школі мистецтв, де чимало українців навчалося музики. Він любив керувати художніми колективами – як вокальними, так й інструментальними, робив це із захопленням, високою професійністю і талантом. Так, в українському ліцеї діяв мандолінний оркестр, мішаний хор, а іноді вокально-інструментальний ансамбль. Професор Митринюк успішно диригував хором профспілки учителів Сігета, хором фабрики, і з таким же успіхом хором пасажирів автобуса Сігет – Верхня Рівна.

Його щиро цікавила доля художніх колективів усієї Мараморощини, тому він допомагав молодим учителям, його ж випускникам, організовувати такі колективи і навчати їх співу. У такий спосіб були створені хори у Верхній Рівні, Рускові, Реметах та інших населених пунктах.

Митринюк працював не лише диригентом і викладачем співу, він писав власні пісні, обробляв народні. Тут треба

згадати, що більшість пісень із хорових репертуарів – це були його обробки. Прекрасно знав і церковні пісні, останні роки свого життя працював диригентом церковного хору в румунській церкві Сігета. Відданість Митринюка своїй справі служить добрим прикладом не лише для всіх тих, хто його знав особисто, а й для всієї української громади Румунії. Він відзначився не лише як педагог, а й як диригент і композитор, що ставить його в ряд кращих музикознавців Мараморощини. Його слідами пішли учні, які стали не лише викладачами співу, а й добрими музикознавцями: Юрій Парасинець, Іван Лібер, Федір Попович та інші.

Мішаний хор української гімназії під керівництвом Михайла Митринюка став найбільшою окрасою цього навчального закладу, а всі, хто в ньому співали, на все життя запам'ятають і розповідатимуть своїм дітям і внукам про ці незабутні часи і про цю велику людину.

Репетиції мішаного хору української гімназії, звичайно, відбувалися після вечері. З великою радістю і захопленням поспішали на них учні, і не тільки, бо в хорі брали участь й інші особи, як, наприклад, священник Іван Хортик – чудовий тенор і диригент Лужанського хору, викладач Оріся Хортик – чарівний альт, шкільний бухгалтер Г. Уліч – чудовий баритон, учень місцевої школи мистецтв.

Хористи щиро любили і поважали свого керівника і наставника, який, у свою чергу, вкладав душу в цю роботу.

Нерідко після репетицій учні ще довго обговорювали вивчені пісні, свої успіхи і невдачі, частенько мова заходила і про Михайла Митринюка, яким всі, без винятку, захоплювалися.

«От, музикальна людина, – говорили, – за який інструмент візьметься – на всякому заграє може».

«Такого талановитого диригента ми й не снили».

«Таке враження, що він скоріше прожив би без води і харчів, аніж без музики».

«А який людяний, як заступається за нас, як дбає про нашу підготовку і майбуття!»

І таких відгуків було безліч. А подібні розмови, перенесені із школи в кімнати учнівського гуртожитку, частенько тривали допізна.

* * *

— Хлопці, дівчата скоренько на репетицію! — повідомила після вечері Маріка Герлан, учениця IV класу.

— Гайда, гайда йдім, навчимося гарних українських пісень, — лунав коридором голос учнів, які із великим задоволенням спішили на репетицію, керовану професором Митринюком.

Репетиції відбувалися в музичному залі, а на цей вечір було зібрано тільки активних членів хору, тобто із учнів старших класів. У хорі брали участь й інші, які не мали зв'язку зі школою.

— Шановні хористи! — почав Митринюк. — Як бачите, наш хор збагатився кількома хористами, маємо цінну допомогу для кожного голосу, тому, беручи до уваги такий потенціал, ми можемо починати вивчати нову пісню.

— Яку пісню? — запитала Анна Герлан.

— Пісня називається «Закувала та сива зозуля», — відповів своїй учениці диригент хору.

— А ви нам її проспіваете? — несміливо запитала Ярина Лазарчук.

— Певна річ, це завжди так робиться, коли диригент вводить до репертуару нову пісню, — посміхнувся професор.

Митринюк бере гітару і починає грати, наспівуючи:

*Закувала та сива зозуля
Раннім ранком на зорі.
Ой, заплакали хлопці-молодці,
Гей, гей, там на чужині
В неволі, в тюрмі...
Вони плакали, гірко ридали,
Свою долю викликали:
«Ой, повій, повій
Та буйнесенький вітре,
Та й понад море,
Та винеси нас із кайданів, з неволі
В чистеє поле,
Та понеси на Україну,
Гей, гей, нас на Україну...
А на Україні – там сонечко сяє,
Козацтво гуляє, гуляє і нас виглядає,
Нас виглядає!»*

*По синьому морю
Байдаки під вітром гуляють,
Братів, щоб рятувати,
Запорожці чимдуж поспішають.
Гей, як зачули турецькії султани
Та ізвелили ще гірші кувати кайдани...
Султани турецькі, султани звеліли
Кувати кайдани, кайдани кувати,
Звеліли ще гірші кувати кайдани!*

– Гарна пісня, дуже гарна, – оцінила Оріся Хортик пісню.

– Якщо вам сподобалася, то давайте будемо її вивчати.

Вивчаючи пісню, диригент пояснив деякі вирази і зміст пісні, що вона належить до пісеньтематичної групи боротьби українського народу за визволення з-під турецького ярма.

— Пісня гарна, але важка, складна, мабуть, і не встигнемо її вивчити цього року? — подумала вголос котрась із дівчат.

— Не журися, побачиш на наступній репетиції, як гарно вона у нас вийде. Будемо повторювати із солістом — священиком Хортиком, — він надзвичайно співає.

* * *

Для здійснення всіх об'єктивів навчання українська гімназія потребувала доброго викладача математики. На заклик відгукнувся професор Андрій Сливка, який зразу взявся до праці і, виглядало на те, що обрав-таки вірний шлях, бо невдовзі його робота з учнями дала плідні результати, що особливо було помітно на різних конкурсах, олімпіадах, а згодом високого рівня підготовка дала не одному з випускників українського ліцею можливість вступити у вищі навчальні заклади економічного та педагогічного профілів. Так само віддано і щиро, як і викладач Сливка, працювала у шкільній бібліотеці і його дружина.

На кафедру фізики і хімії був призначений професор Опанас Новосівський, він же виконував обов'язки директора. Його викладання дало не менш хороші результати, бо немало випускників ліцею продовжили вивчення цих предметів у вузах, іншим же ця підготовка дала можливість працювати на різних підприємствах.

* * *

Роки минали, учні підростали, недавні підлітки стали юнаками і юнками. Настав останній навчальний рік гімназії, вкінці якого десятий клас поділився на дві групи. До однієї входили учні, які мріяли продовжити навчання у вищих учбових закладах. Вони залишилися в ліцеї, тобто перейшли в одинадцятий клас. Серед них були: Іван Боднарюк, Іван Крайла, Ярина Лазарчук, Дмитро Марущак, Іван Марущак та Шандор Мойсюк. Учні, які бажали швидше закінчити навчання і піти працювати, увійшли до складу четвертого курсу Української педагогічної школи. Серед них були: Юра Кімпан, Олекса Ковач, Анна Герлан, Юра Герлан, Іван Лібер, Іван Мойсюк та Федір Попович (класний керівник: Анатолій Лозинський; учительський колектив: Костянтин Драпака, Рахілля Драпака, Наталія Оленчук, Микола Кошман, Андрій Сливка, Іван Сингальевич, Михайло Митринюк, Йон Бирці, Дмитро Мелешков; директор педшколи: Михайло Митринюк).

* * *

1950 рік. Це були важкі часи, коли при повній відсутності підручників педколективу доводилося докладати титанічних зусиль, аби навчання проходило нормально, коли над Сігетом іще не розсіявся дим від пожежі на харчовому складі, якого підпалили іще під час війни і якого ніхто не збирався гасити, коли населення боролось із хворобами, що зазвичай супроводжують таке нещастя людства, як війна.

Звісно, що в таких умовах уроки санітарного виховання мали надзвичайну важливість. Викладав їх лікар Мелешков. Маючи не тільки педагогічний хист, а й великий лікарський досвід, здобутий у важкі воєнні і повоєнні часи, він швидко завоював повагу і зацікавив учнів своїм предметом.

— Я розумію молодість, вашу енергію, вашу амбітність, — звернувся він якось до учнів випускного курсу педшколи. — Невдовзі ви розійдетеся працювати по школах. Вам доведеться зустрітися з різними труднощами, бо хоч від Дня Перемоги минуло вже 5 років, та війна ще не скінчилася. Нам усім ще довго треба буде боротися з її наслідками. А хто буде мати ближчі стосунки із дітьми і родичами, як не ви, учителі? Хто має більшу можливість вникнути у душу і серце дітей та їхніх родичів, як не учителі? Тому моїм завданням є дати вам знання і вміння, які допоможуть вам не лише захистити своє здоров'я, а й здобути авторитет і, головне, стати корисними для людей у тих місцевостях, де ви будете жити і працювати. Розуміється, що ви не будете виконувати обов'язки лікаря, але деякі елементи санітарного виховання будуть обов'язковими для вашої роботи.

Учні дуже любили слухати лікаря Мелешкова, особливо, коли він розповідав про різні складні випадки із своєї практики, а таких у його житті було чимало.

Якось він розповів про свою роботу в Полянах, де якраз у той післявоєнний час лютувала епідемія тифу, іще більш підсилена злиднями. Розповів, з якими труднощами довелося йому і кільком санітарам боротися з хворобами, коли про збідоване населення, здавалося, забули всі держкержівники.

Тоді хтось із учнів спитав, чому він обрав працювати саме там, у Полянах, де ситуація, насправді, була дуже складна. На що Мелешков відповів:

«Лікарі – це особлива категорія людей, які зобов’язані бути там, де люди борються з хворобою, зі смертю».

* * *

Іншим важливим об’єктом шкільного виховання були фізкультура і спорт. Як уже згадувалося, уроки фізкультури викладав професор І.Бирці, який займав цю посаду від самого заснування школи. Уроки відбувалися у великому спортивному залі, згідно зі шкільною програмою. Стосовно спортивної діяльності взагалі треба відмітити, що в школі діяло багато спортивних секцій, якими займався не лише викладач фізкультури, а й молодіжна організація.

Однією із найперших була заснована волейбольна команда, яка складалася із учнів старших класів. До її складу входили: Марущак Дмитро, Боднарюк Олекса, Кімпан Юра, Лібер Іван, Олександр Мойсюк, Іван Мойсюк та ін. Дуже часто цю команду запрошували на різні змагання чи таки просто на дружні матчі. «Виклики на дружній поєдинок» надходили і від військового комісаріату, і від ліцею ім. Драгоша Воде, і від Санітарного училища, і від Ліцею лісництва та інших.

З часом матеріальна база зростала, що давало ширші можливості. І невдовзі учні української гімназії почали брати участь у різних спортивних змаганнях, таких, як шахи, футбол, гімнастика, легка атлетика та інших. Згодом український ліцей міг уже пишатися своїми призерами на різноманітних навчальних і спортивних змаганнях, серед яких були: Кіфа Андрей із Кривого – олімпієць по математиці; Пряла Юра із Рускови – учасник шахових конкурсів; Король Марія із Кричунова – учасниця спортивних змагань з легкої атлетики, особливо кросу.

Знамениті успіхи мали учні українського ліцею після прибуття на кафедру фізкультури професора Дениса Онищука, який відзначився не лише у спортивній галузі, а й як український письменник, член Спілки письменників Румунії.

Беручи до уваги, що Український ліцей у Сігеті був заснований 1945 року, а приміщення своє здобув тільки 1946 року, перед його керівництвом і учительським колективом стояло дуже важливе і важке завдання, а саме – створення матеріальної бази і моральних умов для повноцінного навчання українських дітей. Вони, практично, «починаючи з нуля», мусили пристарати необхідні для школи меблі, обладнати навчальні лабораторії, забезпечити дидактичний матеріал і приладдя.

Якщо сьогодні оглянути всі ці події на тлі тодішніх умов, можна з певністю сказати, що ці люди своєю самовідданою працею зуміли перемогти всі несприятливі обставини, а їх здобутки – це безцінний внесок у збереження українства Румунії.

* * *

На початку цього періоду відбулося засідання учительського колективу очоленого інспектором шкільництва І. Мезеї.

– Шановні колеги! – звернувся до професорського колективу інспектор. – Почався новий навчальний рік, який приніс багато поліпшень для нового ліцею.

– Які поліпшення ви маєте на увазі? – запитав викладач Олександр Худан. – Я тут працюю від самого початку, але не бачу ніякої зміни. Окрім будинку, ми не маємо нічого!

– Ви маєте рацію, пане Худан, воно так є, – відповів інспектор Мезеї. – Але подумайте, через які труднощі

і недоліки перейшла і ще переходить наша держава, знищена чотирирічною війною. Ви й самі бачите, як горить-догорає склад на вулиці Філіпеску. Уже й не кажу про «море» всілякого горя та недоліків, спричинених голодом, паразитами та всілякими хворобами... Хто в цьому винен?

— Ті, що розпочали війну! — сказав котрийсь із викладачів.

— Трапилося, що трапилося, по-іншому вже не може бути. Винуваті — хай відповідають! Я хочу вас повідомити, що в інспектораті вирішилося дати серйозну допомогу Українському ліцею. Починаючи від нового шкільного року, ви отримаєте, як і матеріальну, так і моральну допомогу.

— Що значить по-вашому матеріальна допомога? — запитав професор Бирці, який щороку викладав інший предмет, видно така склалася його доля.

— Я розумію ваше незадоволення, тому усе поясню.

— Так-так, поясніть, — сказала учителька Кушнір.

— Ви отримаєте у першу чергу меблі для всієї школи, але не зараз, а поступово. До вашого колективу долучаться нові педкадри, влаштуванням яких займеться пан професор Новосівський, якому інспекторат доручив завдання бути директором цього ліцею. — закінчив Мезеї.

— Пане інспекторе! Я б хотів вас попросити... — кашлянув у кулак новий директор Опанас Новосівський.

— Слухаю вас, пане директоре!

— Ви сказали, що до нас прийдуть нові педкадри, може, би ви назвали їхні імена, спеціальність і вказали дату, коли прибудуть?

— Я вам не можу точно це сказати. В будь-якому разі, вони скоро прибудуть, і тоді побачимо конкретно, хто вони, і яка в них спеціальність.

* * *

Скоро після того почали прибувати нові педкадри. Після їхнього приїзду директор школи запросив усіх до професорської на перше колективне засідання.

— Шановні колеги, сьогодні маю честь повідомити вам склад цілого учительського колективу, — повідомив директор Новосівський.

— Познайомте нас з нашими новими колегами! — попросив Олександр Худан.

— Радо це зроблю, а також обговоримо і питання, хто що буде викладати.

На засіданні було вирішено, що Олена Дряб буде викладати румунську мову, Петро Дряб — математику і музику, Андрій Сливка — математику, Опанас Новосівський — фізику і хімію, Михайло Митринюк — музику та російську мову, Микола Кошман — історію, Наталія Оленчук — географію, Олександр Худан — малювання, а І.Бирці — фізкультуру.

— Надіємося на прибуття ще кількох кадрів, а поки що спробуємо покрити шкільну програму, яку ми запланували на новий шкільний рік. Прошу вас допомагати учням, бо і вони допомогли багато у відбудові нашого ліцею, і саме тому у їхній підготовці є багато прогалин, — попросив своїх колег директор, а на закінчення додав: — На цьому кінчається перше наше засідання. Кожний із нас знає, що має робити. Може, є якісь запитання?

— У нас немає розкладу уроків, — зауважив Андрій Сливка.

— На жаль, ще немає, мусимо зачекати день-два, поки прибуде і решта педкадрів, а потім, можливо, хтось із вас візьметься за розклад уроків.

— Я можу взятися за нього, але не знаю, як заскоро його зроблю, — погодився Андрій Сливка.

— Певна річ, розклад уроків не буде готовий за один день, — посміхнувся директор Новосівський.

* * *

Професор Михайло Митринюк завжди бажав, щоб українські діти здобули добре виховання. Тому не раз говорив до них:

— Дорогі мої діти! Я хочу, щоб із вас вийшли культурні та дисципліновані люди, щоби усі вам заздрили, що ви українці. Але для цього потрібно багато працювати над собою, тобто над своїм вихованням.

— Як то працювати над собою? — здивувався Грінь, учень сьомого класу.

— Бачите, ви прийшли до Українського ліцею, покинули рідне село, в якому закінчили чотирирічну школу, а тут ви повинні розширити ваші знання, пояснив професор Митринюк учням. — Вам треба вчитися більше математики, мови, історії, географії. Працювати над собою — значить вчитися! А також треба навчитися, як поводитися в суспільстві, вкланятися людям, гарно говорити, поважати всіх — бути культурним!

— Пане професоре, а якщо хтось до мене звернеться з поганими словами, що мені робити? — запитав учень Ціфрак.

— Я дуже радий, що ви мені ставите такі запитання, це значить, що вас цікавить, — зрадів професор. — Ні в якому разі не відповідайте поганими словами, якщо ваш співрозмовник не вміє гарно поводитися, ви закінчуйте розмову, а далі уникайте зустрічі з ним. А тепер перейдемо до уроку. Я вам буду викладати російську мову. Тобто

російську граматику та літературу. Вам у житті знадобиться російська мова.

Далі професор взяв книжку і показав її учням.

– *Что это такое?* – запитав.

– *Это книга,* – відповіли учні.

– *А это что?* – запитав знову.

– *Это класс,* – відповіли учні хором.

Так проходили уроки російської мови, а коли професорові здавалося, що учням набридло, брав свою семиструнну гітару і починав співати коротеньких пісень, яких навчив і їх.

* * *

– Ви були вчора в кіно? – запитав одного разу професор Митринюк учнів дев'ятого класу.

– Так, ми були, бачили російський фільм і дуже сміялися, – відповів один із учнів.

– Як називався фільм?

Учні довго думали, але ніяк не могли пригадати.

– Щось про «ребята...» – сказав котрийсь із них.

– А пісню чули? Ану пригадайте!

– Пісня не важка, але не можу її пригадати, – відповів інший.

– Ану послухайте, – сказав професор, узявши гітару і спробувавши, чи добре налаштована:

*Легко на сердце от песни веселой,
Она скучать не дает никогда,
И любят песню деревни и села,
И любят песню большие города.*

*Нам песня строит и жить помогает,
Она, как друг, и зовет, и ведет,*

*И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет.*

*Шагай вперед комсомольское племя,
Шути и пой, чтоб улыбки цвели.
Мы покоряем пространство и время,
Мы – молодые хозяева земли.*

*Нам песня строить и жить помогает,
Она, как друг, и зовет, и ведет,
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет.*

*Мы все добудем, пойдем и откроем,
Холодный полюс и свод голубой,
Когда страна быть прикажет героем,
У нас героем становится любой.*

*Нам песня строить и жить помогает,
Она, как друг, и зовет, и ведет,
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет.*

*Мы можем петь и смеяться, как дети,
Среди упорной борьбы и труда,
Ведь мы такими родились на свете,
Что не сдаемся нигде и никогда.*

*Нам песня строить и жить помогает,
Она, как друг, и зовет, и ведет,
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет.*

*И если враг нашу радость живую
Отнять захочет в упорном бою,
Тогда мы песню споем боевую
И встанем грудью за Родину свою.*

*Нам песня строить и жить помогает,
Она на крыльях к победе ведет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет.*

Учні вивчили цю пісню, і вона залишилася в їхньому репертуарі.

* * *

Професор Митринюк викладав у школі мистецтв уроки теорії музики і сольфеджіо. Тут питання вже складніші, тому що йде мова про щось окреме від загального навчання. Тому на заняття ходили тільки діти, які любили співати і теорію співу.

У школі мистецтв уроки відбувалися після обіду.

— Доброго дня, пане професоре! — вклонився Іван Лібер, входячи до кабінету професора Митринюка.

— Ти до мене, Іване? — запитав професор.

— Я спочатку ходив на уроки скрипки, до професора Гуді, потім на уроки «канто» до директора Дряби, а тепер до вас, пане професоре, — виголосив гордо Іван.

— Добре що ти прийшов завчасно, бо я вже скучав за учнями, — посміхнувся професор.

Він часто вживав слово «скучати».

– Ну, діставай зошит, олівець і стерку. Слухай кілька разів мелодію, а потім запиши ноти, із яких вона складається, добре?

– Добре! – погодився Іван і почав слухати музичні звуки, які лунали з інструмента.

Прослухавши кілька разів, занотував: «До», «Мі», «Мі», «Мі», «Ре», «До», «Мі»...

– Молодець, ти Іване! – похвалив його професор, а тепер проспівай у думці записані звуки.

Після кількох хвилин, професор сказав:

– Тепер я буду грати і другу частину мелодії, але почну з першої. Тобі треба уважно слідкувати, де починається друга частина, зрозумів?!

Іван слухав уважно і записав ноти мелодії, але не без помилки. Професор перевірів і сказав на закінчення:

– Я задоволений тобою, Іване, але є і помилки, які з часом зникнуть, – промовив професор, добуваючи із кишені свою табакерку, із якої витягнув цигарку «Олт», перервав її на дві половини, із яких одну поставив назад, а іншу запалив.

* * *

Потім почався урок теорії.

– Сьогодні ми перейдемо із гами до мажор, до гами фа мажор, – повідомив професор, – але до того нагадаймо важливі риси гами до мажор, що ми можемо сказати про мажорну гаму? Чому вона називається «мажор»?

– Тому що у неї на підставі «3-ця», «6-та» і «7-ма» великих – значить терца, секста і септима всі три великі, тобто мажорні.

– А чому вона називається до мажор?

– Тому що вона побудована на ноті до.

— А якщо гама була б побудована на ноті фа, як би вона називалася?

— Вона б називалася фа мажор, — відповів Іван сміло.

— Напиши гаму фа мажор і доведи, що вона відповідає своєю структурою гамі фа мажор!

Іван написав усі ноти — від першої ноти фа до другої, але щось йому не виходило, бо між третім і четвертим ступенями виходив тон, а не півтон. Тоді з допомогою професора дійшов до висновку, що ноту сі потрібно знизити, за допомогою знака, який називається бемоль і має вигляд м'якого знака.

Професор Митринюк не настоював довго над вивченням нової гами. Вибрав книжечку, у якій знаходилася пісня в гамі фа мажор. Спочатку вивчили пісню і залишили теоретичні питання на майбутні уроки, але для Івана гама фа мажор, залишилася новиною, якою він хвалився перед своїми класними колегами.

* * *

Професор Митринюк, працюючи із учнями різних класів, спостерігав за їхніми музичними здібностями, навіть у диригуванні хором. Його цікавило мати учнів, які б могли замінити у різних випадках.

— Іване! — звернувся одного дня, після уроків, професор до Івана. — Завтра хор повинен виступати у Реметах, де відбудеться концерт української пісні, але мені потрібно бути в іншому місці. Тому я довіряю тобі диригування хором.

— Пане професоре, а чи зможу я керувати хором? — несміло запитав Іван.

— Що ти, Іване, говориш?! — суворим голосом запитав професор.

Іван на мить пошкодував, що запитав професора, бо знав добре, що справиться, але, мабуть, хотів почути це від професора.

— Я пам'ятаю, як ви зробили мені сюрприз з нагоди дня мого народження. Я тоді ледь втримав сльози щастя, не тільки через ваш приємний сюрприз, а й через те, що ви вже стали дорослими, що вмієте віддати пошану, що ви так гарно виконали пісню на чотири голоси, а понад усе мені сподобалося, як ти керував хором. Тому надіюся, що ти і завтра виконаєш бездоганно свою роль, — посміхнувся професор.

Іванові не було байдуже слухати такі гарні слова про свій колектив. Увечері на «прес-конференції» розповів колегам почуті, від професора, слова, які обрадували всіх і заохотили ще краще працювати у художньому колективі не тільки для задоволення професора, а й для того, щоби художня діяльність набувала якнайбільше краси.

— А що ти відповів професору, коли він тобі такі гарні слова говорив? — запитав Марфіч.

— Можеш собі уявити, що мені було дуже приємно, але я не мав відваги весь час дивитися йому в очі, — щиро зізнався Іван. — Щоправда, і він не чекав від мене ніякої відповіді, мені здавалося, що він давно хотів це сказати, але не мав нагоди. У всякому разі я сказав йому: «Дуже гарно дякую вам, пане професоре, за ваше оцінення мене і моїх колег. Нам дуже приємно, що вам сподобалося наше скромне ставлення до вашого дня народження. Ми не змогли приготувати якийсь цінний подарунок і вирішили якось відзначити ваш день».

Іван згадав, як на його слова професор сказав:

— Ваша пісня на чотири голоси та букет квітів були найкращим подарунком, повірте! Я радію, що завтра ввечері виступите на вищому рівні в Реметах.

— Слухай, Іване, — перебив його професор. — Завтра на концерті, ти разом із хором, маєш виконати такі пісні:

«Пливе човен», «Дуня», «Гацегана», «Родина» – і ще можеш вибрати щось із тих дрібних, добре? Я тобі лишу весь репертуар і тон для кожної пісні разом із камертоном. Бажаю вам усім багато успіхів! – закінчив професор Митринюк.

* * *

Другого дня хор зібрався біля школи, за хористами приїхала вантажівка, але до них пристав якийсь чоловік, що розмовляв по-українськи.

– Ади ви куди, вуйку? – запитав Іван Мойсюк.

– Я з вами, – відповів незнайомець.

– А ви знаєте, де ми йдемо? – запитав хтось інший.

– А чому б не знав, знаю! До Реміт, – відповів вуйко.

– А звідки ви дізналися? – запитав Іван Лібер.

– Ще вчора по селу говорили, що нині у нас буде якесь «сербаре»³⁰, на яким будуть співати учні Сігетського українського ліцею, а я нині мав тут справу і думаю, що може б я з вами повернувся додому, – признався їм дядько.

– Добре, вуйку, ходіть з нами, – погодився Іван Лібер, – але прийдіть на концерт, підтримати нас, як будемо виступати!

Хористи намагалися бути дисциплінованими, щоб, не дай Бог, не осоромити професора Митринюка.

– Уже всі тут, можемо вирушати! Тільки будьте уважні, щоб не трапилося, як на Герені, коли пасажери попадали з машини, – сказав Іван водієві.

– Ні, панове, у мене машина міцна, не може такого трапитися! – відповів водій.

³⁰ Сербаре – святкування чого-небудь.

– Для того, щоб Сігетська публіка зрозуміла, що ми йдемо на концерт, заспіваємо поки вийдемо із міста, – сказав Іван своїм колегам.

Вантажівка рухалася повільно, але подорож виявилася приємною, кожен мав щось сказати. Усі були в доброму настрої. Після того, як минули Сопунку, чомусь всі почали хвилюватися за свій виступ на сцені.

Незабаром показалися Ремети. Вантажівка зупинилася у центрі, біля школи. Широке шкільне подвір'я та невеличка сцена були гарно прибрані для концерту. Голова села особисто зустрічав гостей, але не сподівався, що художній колектив приїде без жодного професора. Коли хор скінчив свій виступ, примар підійшов до них і похвалив їх:

– Ви молодці! Правду кажучи, я не сподівався, що ви так гарно виступите, та ще й з таким молодим диригентом. Браво! Успіхів вам і надалі!

Директор семирічної реметянської школи М. Бризян визначив роль вивчення української мови, надаючи перевагу прикладу учнів Сігетського ліцею.

– Шановні реметяни! Сьогодні у нашому селі відбулася велика подія. Правда, це не вперше, коли до нас загощають учні Сігетського українського ліцею. Ви їх бачили вже не раз і чули, як вони гарно співають, але їхні пісні закликають наших дітей до Сігетського українського ліцею. Надіюся, ви не відмовитеся віддати ваших дітей до цієї, нової для нас школи.

Після концерту хористи зайшли до зали, де на них чекала їхня колега Олена Дубович, одна із організаторів свята. Гостей пригощали різними стравами, а опісля вони заспівали ще кілька пісень зі свого репертуару. Зустріч була дуже приємною, але учні мусіли повертатися до Сігету, де на них чекав з нетерпінням професор Митринюк. Попрощавшись з реметянами, покинули село співаючи українську пісню. Приблизно о шостій годині після

обіду дійшли до ліцею, де на них чекав професор Митри-
нюк.

– Поздоровляю вас за сьогоднішні успіхи! – із щирою усмішкою сказав професор. – Я був впевнений у вашому успіху, але іноді... всяке буває. Вітаю вас, ви переможці!

– Пане професоре, ви нас і не запитали про концерт, про удачу чи невдачу, то звідки знаєте про наш успіх? – здивувався Іван.

– Я ж це бачу по ваших обличчях, – посміхнувся професор. – Ви мені завтра детально розкажете все. Признаюся, мені уже розказав один із моїх друзів про ваш успіх, я пишаюся вами!

Після вечері учні задумали трохи потанцювати. А такий момент не обійдеться без Митра Марущака та його акордеона. Іван дивився, як танцюють пари, і, думаючи, що ніхто не зверне на нього увагу, запросив Христину до танцю, але в той час Марущак почав грати вальс, який уже не раз давав Іванові мороки. Танцюючі пари розступилися і почали підбадьорювати його оплесками.

Опісля у спальні старших учнів, велися дискусії відносно згаданої події, де кілька разів був повторений вираз «ви в мене переможці!».

* * *

Другого дня весь колектив професорів дізнався про успіхи шкільного хору. Із цієї нагоди всі професори на своїх уроках хвалили хористів, але не забували підкреслити, що всебічно розвинена людина знає не лише співати, але мусить знати і математику, фізику, географію, історію і т. д. Викладачі підбадьорювали такі події, підкреслюючи, що лиш таким способом можна довести, що українська нація живе і працює.

– Таким способом доведемо, що ми є громадянами цієї держави, але не абиякими, а свідомими. Це можемо довести нашою піснею, танцем, віршами, народною творчістю, – радів професор Худан.

– Нам бракує української п'єси і танцю, а тоді б ми могли влаштувати справжній концерт, тоді ви були б справжніми переможцями! – поміркувала Оріся Хортик.

Слухаючи різні коментарі, різні думки про працю в школі, про уроки, про культурно-художню діяльність, про майбутнє, про період, який минув від початку української гімназії, Іван задумався і почав згадувати початки цієї школи, коли ніхто не хотів признавати її в Сігеті, коли учні терпіли голод, холод і всілякі негаразди, а тепер вони мають свій хор із чудовим диригентом. Тепер вони стали прикладом для багатьох українців. Буде ще краще, лише потрібно мати терпіння.

«Важко було мені в тети Цилі, а в Бердановій хаті?» – загадав Іван, стримуючи сльози, але скоренько передумав і відразу став оптимістом.

«Треба йти сміливо, тільки вперед, боротися з труднощами, і тоді мусить вийти добре!» – переконував себе.

Адже вони мали свій гуртожиток, мали де спати, що їсти, мали світло, тепло, класи, що їще їм було потрібно?

– Про що стільки думаєш, Іване? – запитав його Шандор Мойсюк.

Іван розповів йому свої думки.

Шандор Мойсюк погодився з ним і додав, що у них надзвичайні професори, які допомагають і розуміють їх.

– Бачите, скільки терпіння мають? Скільки різних матеріалів добуто для школи, за короткий час – це нам дає змогу перемогти всі труднощі, які ми до цього часу зустрічали, – додав Іван Крайла.

Професор Митринюк дуже бажав, щоб у школі заснувати музичний кабінет. Він мріяв, що в цій кабінеті відбуватиметься все, що належить художній сфері. Тому керівництво школи дозволило йому навіть вибрати зал, котрий йому здавався найвигіднішим для таких потреб.

— Іване, — звернувся Митринюк до Івана Лібера. — У нас уже є музичний зал, що ти скажеш на це? — радів професор.

— Я дуже радий, але не маю ніякої заслуги в цьому, це тільки завдяки вам, пане професоре, я хіба відтепер можу щось зробити для цього кабінету.

— Нічого, нічого, чи не ти, бува, ходив до директора просити кабінет, добре що він є, не важливо хто його добув.

— Розуміється, тут будуть необхідні музичні інструменти, якби нам вдалося добути їх, але звідки, коли школа не має грошей? — задумався знову Іван.

— Я б поставив у такий зал рояль, але звідки його добути? Може хтось, колись... хто знає... Добре, що маємо зал, буде де проводити репетиції, тримати інструменти та костюми, дасть Бог, колись будемо їх мати, — зітхнув професор.

Через кілька днів, професор Митринюк попросив Івана:

— Іване, йди до мого кабінету і принеси мені книжку, яка лежить на столі.

Іван біжить до кабінету відкриває двері і...

— Д-д-д-е ви його роздобули? — ледве промовив Іван, вказуючи рукою на чорний рояль, який стояв у кабінеті біля стіни.

— Рояль зостається нам, але треба його берегти, як зіницю ока, — посміхнувся професор.

— Пане професоре, я дуже схвилюваний, я, я, я... мені буде снитися рояль! — ледь промовив Іван зі сльозами радості в очах, подаючи професорові ключ від кабінету.

— Віднині ключі від музичного кабінету будуть у Івана Лібера, добре? — наголосив Митринюк. — Ти відповідатимеш за все, що там знаходиться, що додасться і що там буде відбуватися.

Довго користувалися учні та професори музичним залом для різних потреб.

Роки минали на користь переможців. Михайло Митринюк став відомим на всю Мараморощину диригентом. Випускники української школи стали учителями, а Митринюк їздив по всій Мараморощині, допомагаючи їм організовувати художні колективи. І через недовгий час кожна місцевість із українським населенням мала свій художній колектив.

* * *

Життя учнів поліпшувалося з дня на день, умови в гуртожитку ставали все кращими, головне, завдяки Богдану Яричевському, який виконував обов'язки заступника директора школи і завідував шкільною адміністрацією, включаючи гуртожиток.

Викладач природознавства Богдан Яричевський був одним із кращих педагогів школи, людиною широкодушою, чудовим господарем, завдяки йому матеріальний рівень школи значно зріс. Були створені і обладнані лабораторії фізики і хімії, умебльовані класні кімнати. Шкільний город забезпечував велику частину харчів для учнів, що жили в гуртожитку і працювали на ньому під

керівництвом учителів і за вказівками професора Яричевського.

– Дорогі учні! – звертався не раз заступник директора Яричевський. – Наше шкільне подвір'я велике і просторе, на ньому для всіх є місця, але на ньому має панувати чистота і порядок. Тут маємо кошики для сміття, але це сміття не треба кидати поза кошик. Такий же порядок повинен зберігатися і в класах, у коридорах, в умивальні, у туалеті, а особливо в їдальні.

– Пане директоре, а тротуар, що біля нашої школи, хто зобов'язаний підмітати, міська адміністрація, чи наша школа? – запитав Колопенник.

– Дуже добре що ти це питаєш, – відповів професор Яричевський. – Це значить, що тобі не байдужий аспект нашої школи.

– Що то таке аспект? – запитав розгублений Колопенник.

– Хто з вас знає, що таке аспект? – запитав директор учнів, що стояли недалеко.

Ніхто із них не знав.

– Як не знаєте, то ходіть ближче! – покликав їх директор.

Учні наблизилися до директора.

– Коли на дворі повно сміття, болота, бур'яну, то ми кажемо, що подвір'я має поганий аспект, коли ви помиті, чисто одягнені, то кажемо, що ви маєте гарний аспект, розумієте? – запитав директор.

– Я зрозуміла, – відповіла дівчинка із шостого класу. – Аспект – це значить, як виглядає якийсь предмет чи людина.

– Так, браво! – радісно вигукнув директор. – Звідки ти дівчинко?

– З Вишньої Рони, – відповіла дівчинка.

* * *

Зголоднілі від ранку учні з нетерпінням чекали першої години, і коли Дюрі-бачі видзвонював їх із класу, коридори заповнювалися шумом, галасом і дитячим сміхом. Потім всі дисципліновано спускалися вниз до їдальні, сідали на свої місця і чекали, коли Тушер-нені і Йоана принесуть їм їжу. Часто і тут замдиректора Богдан Яричевський не мінавав нагоди виступити перед учнями з повчаннями.

– Послухайте мене одну хвилиночку, діти. Я хочу сказати вам щось дуже корисне.

Діти скоро затихали.

– Мені подобається, як ви дисципліновано зайшли в їдальню, як ви зайняли свої місця, – продовжував Яричевський, – але потрібно не забувати про чистоту. Будьте культурними, не кидайте їжу під стіл, не перевертайте тарілки. Треба гарно поводитися, бо нині-завтра ви вийдете в люди, тож вам треба знати, як сідати за стіл, як і в котрій руці тримати ложку, вилку і ніж. Не забувайте, що їсти треба з закритим ротом, завжди мати хустину при собі... і таке інше.

Такі повчання Яричевський проводив і, зрозуміло, що учні засвоїли їх. Крім своїх адміністративних здібностей, Яричевський був бездоганним вчителем і вів уроки природознавства на високому рівні.

* * *

Уроки математики набували чим раз більше результатів, факт доведений учнями, які брали участь на олімпіадах з математики і приносили грамоти та відзнаки. Це

підтверджувало, що професор Андрій Сливка щиро й успішно працював на уроках математики і через недовгий час отримав добрі результати. Такі учні, як Андрій Кіфа та інші, мали великі заслуги в олімпіадах з математики. Багато випускників Українського ліцею вступили до вищої школи в галузі математики.

* * *

Директор Ліцею Опанас Новосівський скликав професорське засідання.

— Шановні колеги! — звернувся до присутніх, — сьогодні у нас відбудеться чергове засідання, у якому бере участь представник шкільного інспекторату, пан інспектор Мезей. На нинішньому зібранні зробимо аналіз нашої дотеперішньої праці і виявимо недостатки, яких у майбутньому можемо оминати.

Потім директор представив стан навчання за перші два триместри і намір педколективу добре закінчити навчальний рік.

— Може, хтось із вас хоче взяти слово, — сказав директор Новосівський.

— Я хочу сказати, що умови навчання значно поліпшилися у порівнянні з тими, що були. Я маю конкретні приклади, беручи до уваги, що тут працюю із самого початку, — сказав професор Олександр Худан.

— Умови поліпшилися значно, але нам не треба «складати руки», а намагатися покращити результати різними шляхами, — додала Олена Дряб.

Інспектор Мезей був уважним до кожного слова, а насамкінець сказав:

— Я слухав уважно ваші промови і заперітив, що весь час ви повторювали бажання мати все більше і більше.

Більше картин по класах, більше парт, більше стільців та іншого, але нам треба зрозуміти, що наша держава, іще не загоїла всі свої рани, спричинені війною. Незабаром відбудеться прощальний момент перших випускників ліцею, і перший випуск педагогічної школи, значить, випуск перших в історії Румунії учителів, які вчилися рідною українською мовою, – закінчив інспектор Мезей.

* * *

Час минав. І ось настав останній триместр 1950/1951 навчального року. Як учні, так і викладачі розуміли відповідальність моменту, наближалася хвилина розлуки: Український ліцей і Українську педшколу покидали перші випускники. Викладачі посилили роботу на повторення, щоб не пропустити нічогосінько із шкільної програми. Особлива увага приділялася оцінкам так, щоб кожен учень мав відповідну кількість оцінок у класному журналі. Усі письмові роботи необхідно було провести вчасно. Випускники з допомогою керівників класу намагалися здійснити все необхідне для підготовки до хвилюючого моменту. Готувалися випускні фотоальбоми, планувалося проведення випускного прощального вечора. І ось настав останній день навчання, відбувся останній урок, проведений класними керівниками Анатолієм Лозинським і Андрієм Сливкою, які прощаючись із своїми учнями, побажали їм щасливої дороги в життя. Квіти, сльози і море почуттів супроводжували ці хвилюючі моменти. Увечері у шкільному залі відбувся прощальний вечір.

На ньому були присутні викладачі:

1. О.Новосівський – директор ліцею;
2. М.Митринюк – директор педшколи;
3. А.Сливка – керівник класу ліцею;

4. А.Лозинський – керівник класу педшколи;
5. Йон Білцу – викладач румунської мови;
6. Р.Драпака – викладач педагогіки і психології;
7. К.Драпака – викладач конституції;
8. Н.Оленчук – викладач географії;
9. М.Кошман – викладач історії;
10. О.Дряб – викладач румунської мови;
11. П.Дряб – викладач математики і музики;
12. О.Фраціян – викладач української мови;
13. О.Худан – викладач малювання;
14. О.Хортик – викладач української мови;
15. І.Бирці – викладач фізкультури;
16. І. Сінгалевиц – викладач української мови;
17. Б. Яричевський – заступник директора, викладач біології;
18. Д-р.Д.Мелешков – шкільний лікар.

Перші випускники українського ліцею:

1. Іван Боднарюк,
2. Іван Крайла,
3. Ярина Лазарчук,
4. Іван Марущак,
5. Дмитро Марущак,
6. Шандор Мойсюк.

Перші випускники української педшколи:

1. Олекса Ковач,
2. Юра Кімпан,
3. Анна Герлан,
4. Юра Герлан,
5. Іван Лібер,
6. Іван Мойсюк,
7. Федір Попович.

Промова директора Українського ліцею – Опанаса Новосівського:

«Шановні колеги – професори першого в історії нашої батьківщини українського ліцею і першої педшколи, шановні випускники ліцею і педшколи. Діждалися і ми давньої мрії українства Румунії, щоби в нас існувала школа із українською викладовою мовою, мова, якою українці говорять в цих краях уже понад тисячу літ. Конкретним прикладом є нинішні випускники українського ліцею і української педагогічної школи, які на нашу радість і вітху, сьогодні перебувають тут, щоби попрощатися з вами, бо відтепер будуть «літати» своїми власними крилами.

Сьогоднішні випускники, які на початку 1945 року, незважаючи на воєнні роки, вступили до новозаснованого українського ліцею, здійснивши давні мрії українського народу. Їхні початки не були легкими, беручи до уваги жорсткі умови, спричинені холодом і голодом, різними хворобами... але вони йшли вперед. Я впевнений, що вони стануть прикладом для прийдешніх поколінь. Спасибі вам, дорогі випускники, за ваш труд! Бажаю вам зі щирого серця дубового здоров'я, щастя в особистому житті, успіхів у праці і науці! Але вам не треба забувати ваших викладачів, які допомогли вам пройти крізь ці нелегкі роки!

Наш учительський колектив є одним із найкращих колективів, який намагався бути відданим долі українських дітей у новозаснованому ліцеї. Незважаючи на гіркі умови, безупинно працював, щоб прищепити у ваших душах любов до науки та рідної мови і щоб разом з вами підготувати солідну матеріальну та моральну основу для майбутніх поколінь».

Промова професора Михайла Митринюка:

«Шановні колеги!

Дорогі випускники педагогічного училища!

Відсьогодні ви будете носити титул учителя і станете нашими колегами!

Минуло понад шість років. відколи ваші батьки привели за руку і передали нам, щоб ми у продовженні були вашими батьками. Ми намагалися не тільки виховувати вас, а й підготувати до життя, а цього не було б можливо без вашої допомоги, без вашого порозуміння. Ви сюди прийшли дітьми, і ось сьогодні стали дорослими, свідомими молодими людьми!

Не забувайте, що в цій школі ви не навчилися всього, що потрібно людині у житті, ви вивчили тільки алфавіт життя, з якого будете складати слова, речення...

Також не забувайте, що незабаром вам доручать підлітків, яких ви повинні навчати не тільки письма, а і як поводитися у житті. Через короткий час ви одружитесь, у вас будуть власні діти, але ніколи не робіть різницю між ними і вашими учнями. Любіть їх однаково!

Ніколи не забувайте рідну хату, батьків, сестер і братів!

Не забувайте рідну мову й рідне село!

Не забувайте ваших учителів!

Бажаю вам багато успіхів!

* * *

Українська школа в місті Сігеті, заснована на вогнищі Другої світової війни, «народилася» внаслідок давньої мрії українського народу, який від розпаду Австро-Угорської імперії не чув у школах українського слова і не

бачив українського алфавіту. Ця школа виникла завдяки бажанню українського народу мати щось своє, власне.

Нова школа стала джерелом світла для всіх українських сіл Мараморощини, які неперестанно черпали з неї все необхідне для продовження українства.

Сігетська школа стала головним центром, в якому збиралася інтелігенція українських сіл Мараморощини, яка зробила великий внесок у навчально-виховний процес українською мовою. Слід зауважити, що в кожному селі з українським населенням навчання проходило українською мовою, а румунська мова викладалася як державна.

Паралельно з викладанням всіх предметів українською мовою на уроках музики викладалися українські народні та авторські пісні, завдяки цьому учні, повертаючись додому, гуртували навколо себе сільську молодь і вчили її нових пісень, вивчених у школі, або під час різних концертів. Усе це сприяло організації різних музичних ансамблів, які виступали перед широкою масою селян.

Важливим було те, що публіка могла слухати й насолоджуватися українськими піснями та віршами, бачити українські театральні п'єси і танці...

Пізніше багато учнів мали нагоду вчитися в Україні, де, окрім здобуття різних професій, вивчали добре українську мову і, повернувшись додому, розповсюджували її різними шляхами – від розмови зі своїми співбесідниками до написання різних літературних творів. Повернувшись з України, значна частина випускників почала працювати в освітній галузі: в українських школах, на українському відділенні філологічного факультету Бухарестського університету, а пізніше – і Клузького. Багато із них почали друкуватись на сторінках газети «Новий вік», пізніше їхні твори почали виходити у Бухарестському видавництві «Критеріон». Час минав, а число творців української літератури в Румунії зростало, нараховуючи понад тридцять

письменників, які стали членами Спілки письменників Румунії.

Після появи Сігетської української школи було засновано такі самі в містах Серет (Сучавського повіту) і в Тульчі, а після грудневих подій 1989 року українська громада Румунії згуртувалася і заснувала Союз українців Румунії. Окрім періодичного видання «Новий вік», яке було перейменовано на «Вільне слово», з'явилися культурно-просвітницькі часописи «Український вісник» та «Курієрул українця» (румунською мовою), літературний журнал українських письменників Румунії «Наш голос» та дитячий журнал «Дзвоник». Крім цього, українські автори мають можливість видавати свої книги за фінансової допомоги Союзу українців Румунії.

Варто зазначати, що впродовж років кількість літературних, музичних та художніх творів значно зросла, а це значить, що українці Румунії мають свою власну українську культуру.

* * *

Промови директорів Українського ліцею та Української педагогічної школи на прощальному вечорі 1951 року вплинули на аудиторію, яка складалася із викладачів та випускників. Одні навіть повторювали слова Опанаса Новосівського та Михайла Митринюка. Кожен із випускників бажав продовжити розмову про те, як любив школу, викладачів, колег...

Анна Герлан та Ярина Лазарчук були в центрі уваги всіх хлопців.

Іван сидів біля професорки Рахилі Миколаївни Драпаки, яка висловила своє бажання сидіти біля «майбутнього музиколога», і довгий час не закріпив погляди Ярини Лазарчук, які ковзали по ньому, наче промені весняного

сонця, а коли їх запримітив, занепокоївся, бо не міг пересісти біля неї. Пізніше вийшов надвір, щоб подихати свіжим повітрям, а коли хотів повертатися, зустрів Ярину, яка вийшла, мабуть, щоб поговорити з ним на самоті.

— Іванку! — прошепотіла Ярина. — Я вже думала, що не побачу тебе, адже ти маєш іти до війська.

— Ні, Яринко! — лагідно відповів Іван. — Я тільки на військову перевірку, я хочу вчитися далі, а якщо не вийде, то, мабуть, піду до війська, але в цьому немає нічого страшного, війна минула.

— Іванку! Я так переживаю, так переживаю... — тремтячим голосом сказала Ярина, дивлячись весь час Іванові в очі, пробуючи вгадати, чи він жартує, чи говорить правду.

— Там, усередині, кожен має щось сказати, кожен хоче висловити свою думку, — замислився Іван.

— Хай говорять собі здоровенькі, — посміхнулася Ярина. — Вони там про своє, а ми тут про своє.

— Так, кохана моя! — погодився Іван і, обійнявши міцно Ярину, притиснув її до своїх грудей. — Я здавна чекав цього моменту.

— Іване, Іванку, Іванчику... милий мій, коханий мій! Як тебе називати?!

— Зви мене, як нашіптує тобі серденько, якщо відчуваєш те, що вимовляєш...

— Іванку!

— Що таке, Яринко?

— Ходімо звідси, бо тут всі нас бачать.

— Ходімо, Яринко, ти завжди пропонуєш, щось гарне і тихеньке, наче річка Тиса, біля якої ти виросла, — посміхнувся Іван.

— Твоя рушанська річка тихіша за Тису, вона несе тільки дерева з корінням та перекидає коріння.

— Ти права, Яринко, завжди права, а тепер запропонуй, куди нам іти звідси? — запитав Іван.

— А куди ж іще? — здивувалася Ярина. — На наше давнє місце зустрічі.

— Я не проти, але там нема на що сісти, — шепнув їй на вухо Іван.

— Тоді ходім у зал четвертого класу, там завжди свіже повітря, через вибите вікно, — посміхнулася Ярина.

— Ходімо! — погодився Іван.

* * *

У фестивальному залі, де проходив прощальний вечір, тихенько бриніла пісня. Навколо професора Митринюка згромадилися всі, сподіваючись, що цей «соловейко Мараморощини» заспіває разом з ними.

— «Козак від'їжджає, дівчинонька плаче», — розпочав пісню тихим голосом Федір Попович.

Таку провокацію Митринюк не витримав, простяг руку за своєю семиструнною, і через мить пісня залунала на весь зал:

*Козак від'їжджає,
Дівчинонька плаче:
Куди їдеш, козаче?
Козаче-соколю,
Візьми мене із собою
На Вкраїну далеку!*

*Що ж будеш ти їсти
Дівчинонько мила
На Вкраїні далекій?
Сухарі з водою,
Аби, серце, із тобою
На Вкраїні далекій!*

*Що ж будеш робити
Дівчинонько мила
На Вкраїні далекій?
Буду хустки прати,
Зеленого жита жати
На Вкраїні далекій!*

*Де ж будеш ти спати
Дівчинонько мила
На Вкраїні далекій?
В степу під вербою,
Аби, серце, з тобою
На Вкраїні далекій!*

*Козак від їжджає,
Дівчинонька плаче:
Куди їдеш, козаче?
Козаче-соколю,
Візьми мене із собою
На Україну далеку!*

* * *

- Чуєш? Це тобі співають, – зітхнула Ярина.
 - Не журися, Яринко! Нічого лихого не трапиться зі мною! – обійняв її Іван, щоб заспокоїти.
 - Дай Боже, щоб так було, – витерла сльозу Ярина.
 - Яринко!
 - Слухаю тебе, коханий!
 - Давай, заспіваймо веселу пісеньку, бо ти щось засумувала, – запропонував Іван дівчині.
 - Добре, Іванку! – погодилася Ярина.
 - Ну, давай, починай одну із пісень, яких ми навчилися.
 - Починай ти, Іванку.
 - Добре, а ти співай разом зі мною!
 - Давай, а то забудемо, що хотіли співати.
- Іван почав тихо співати, а за ним й Ярина:

*«Так тихо скрізь, удвох ми знову,
Де місяць, мрійно в темі блука,
Шепочуть верби між собою,
В моїй руці, твоя рука.*

*Про що, в вікно моє відкрите
Співають знову солов'ї?
Чому тебе я так кохаю,
Скажи мені, скажи мені?*

– Гарна пісня, чому ти її дотепер не співав? – запитала Ярина.

– Певно, що гарна, але могла її співати і ти, бо знаєш її, чи не так? – посміхнувся Іван.

– Знаю, Іванку, знаю, лиш іще треба її трохи повторити, бо ми вже давно її не співали, – почала оправдовуватися Ярина.

– Гарно ти співаєш, Яринко! Я забув, що ти від мене вивчила цю пісню.

– Як ти міг забути? Пам’ятаєш, коли вчив мене цю пісню, то говорив: «Дивись прямо в мої очі і дай мені свою руку, щоб все було, як в пісні – в моїй руці твоя рука».

– Давай, проспівасмо знову, – посміхнувся Іван, узявши Ярину за руку. – Зараз нам треба вирушати на вокзал.

* * *

Ясні зорі знайшли Івана із Яриною у залі четвертого класу педагогічної школи. Іван обіймав Ярину, пригортав до грудей, цілував...

– Кохана моя, чи довго буду тримати тебе в обіймах і цілувати твої уста? – запитав Іван, пригортаючи дівчину до своїх грудей.

– Усе залежить від тебе, – відповіла Ярина, – якщо будеш мене шукати і поважати, я буду твоєю.

– Так і зроблю! – відповів сміло Іван.

Тоді Ярина взяла Івана за руку і сказала:

– Якщо так, то ходімо, бо поїзд не зачекає нас.

Дорогою до вокзалу Іван розповів Ярині про роки, прожиті у хаті на вулиці, що вела на вокзал, у подвір'ї якої іще й тепер стоять дві смереки. Після того, як дійшли до вокзалу і вибрали квитки, Ярина притулилася до Івана і тихим голосом призналася:

– Мені дуже важко розлучатися із тобою, Іванку. Мені так добре було з тобою, а тепер, як мені жити без тебе? Ти мені привиджаєшся весь час, мені причувається твій голос, ти приходиш до мене в сні, голубиш і цілуєш мене, як тепер я житиму, – ледь не розплакалася Ярина.

– Кохана моя, я теж не знаю, як перебуду без тебе! – поцілував Іван дівчину.

Незабаром до Івана із Яриною долучився і Олекса, якому теж треба було йти на військову перевірку.

– Не журися, Олексю, якось воно мине! – пробував Іван заспокоїти друга.

– Ось і поїзд! – сказала Ярина.

Вони взяли свої невеличкі валізи і увійшли у вагон другого класу. Іван, тримаючи Ярину за руку, знайшов порожнє купе.

– Яринко, якби ти знала, як мені важко розлучатися з тобою, – признався Іван, важко зітхаючи.

– Мені теж, Іванку! – промовила крізь сльози Ярина.

– Не плач, моя кохана, не тривож мою душу! – просив її.

– Не буду, Іванку, не буду!

Але ось і лужанське поле, зараз буде село, а серед нього залізнична зупинка – розлука!

«Ярина!», «Ярина!», «Ярина!»... – калатало Іванове серце.

«Ярина!», «Ярина!», «Ярина!»... – скиміло в його душі.

«Ярина!», «Ярина!», «Ярина!»... – шепотіли його губи.

* * *

Дівчина зійшла з потяга в Лузі над Тисою, а Івана разом з Олексою, потяг повіз далі, до Олтенії, де вони хотіли вступити до воєнної школи. Іван почав думати про минуле. Потяг мчав, пасажири говорили, кожен про свої справи, а коли наблизилися до Вишавської Долини, він почав рахувати, скільки хвилин минуло від розлуки з Яриною. Далі слідували інші села: Бистрий, Петрова, з якої добре видно рушанську Дуброву, а далі Леордіна, де на нього чекала сестра Федора, яка прийшла попрощатися з ним. Разом з Федорою прибули Іванові ровесники: Іван Гарапотько, Габор Дрітар та Іван Логош. Почувся гудок локомотиву, хлопці попрощалися, а Федора заплакала.

– Зіставайтеся здорові! – попрощався Іван.

– Йди здоровий, Іване! – гукнули хором хлопці.

Пізніше Іван дізнався, що Федора принесла йому від матері грошей, але через хвилювання та сльози забула йому подати. Іван весь час мовчав, закривав очі і бачив Ярину – гарну, високу, сірооку, коротко підстрижену. Нарешті Олексю вдалося переконати друга, що він не йде на кінець світу, і що Ярина буде чекати його.

* * *

Військова школа знаходилася у Крайові. Хлопці почали цікавитися про цю школу і, дізнавшись про строгий військовий режим, пошкодували, що вирішили вступити

до неї. Олекса придумав вихід із цієї плутанини: Іван піде першим на медичну перевірку і буде вдавати з себе хворого, а Олекса, як дізнався від військових учнів, не пройде перевірку через свій низький ріст. Вийшло навпаки: Іван високий ростом не пройшов перевірку, а Олекса пройшов успішно, як медичну перевірку, так і спортивні та теоретичні іспити. Що мали робити?! Олекса буде вчитися на офіцера, а Іван буде вчителювати.

* * *

Олекса закінчив військову школу і став офіцером – лейтенантом. Але покинув військову кар'єру і став професором у своєму рідному селі, де працював до виходу на пенсію. Олекса Ковач одружився з учителькою Лівією Ткачук, мали шістьох дітей, які здобули вищу освіту і працюють у різних містах.

Іван Лібер, пройшовши курс вдосконалення разом зі своїм колегою Іваном Мойсюком, після чого вступили до Бухарестського інституту російської мови та літератури імені Максима Горького. Після третього місяця навчання студентів покликав до свого кабінету ректор інституту.

– Чому ви мені збрехали, хлопці, – сердито запитав ректор.

– Ми не... – пробували відповісти студенти.

Але ректор не дозволив їм виправдатися, а продовжував своїй:

– Ви мене обдурили! Не хочу слухати вашого оправдання, забирайте свої речі, і щоб вашого духу тут не залишилося! Пішли на місце роботи, на яке вас було призначено! Але перш зайдіть до Міністерства освіти, де вас чекає пані Педуре!

Що мали робити студенти? Пішли до гуртожитка, зібрали речі, попрощалися зі своїми колегами і направилися до міністерства.

— Добрий день! — вклонилися майбутні вчителі, похиливши голови.

— Чим можу допомогти вам? — запитала пані Педуре.

Хлопці розказали їй про свою біду, а жінка дала їм грошей на дорогу і пояснила:

— Отже, ви будете працювати вчителями у семирічній школі села Копачеле. Рішення було прийняте ще минулого року, коли до вас прибув інспектор з Міністерства освіти. Ви обидва виявили бажання працювати вчителями у Банатах, у школі українського села Копачеле. Після прибуття в місто Карансебеш вам потрібно зайти до міського шкільного інспекторату і подати квитки, що купите на поїзд, інспекторові Пицаку!

* * *

— Пам'ятаєш, як ми їхали вперше трамваєм? — запитав, посміхаючись, Іван Мойсюк.

— Хіба таке забудеш? — посміхнувся Лібер.

Коли вперше добиралися потягом до Бухареста, хлопці розпитували своїх сусідів по купе, як добратися до Інституту, ті пояснили їм, що трамваєм, і вказали, звідки він іде. Коли потяг зупинився в Бухаресті, хлопці побігли на трамвайну зупинку, але поки добралися з валізами, трамвай рушив.

— Нічого страшного, — сказав Мойсюк, ось на тій колії стоїть інший.

Хлопці похапали валізи — і до трамваю, але, коли вже наближалися, він теж рушив і пішов собі.

— Ану дивись, прибув інший на ту саму колію, з якої ми прийшли сюди.

Валізи в руки — і гайда назад! Але, коли добігали, трамвай рушив, зате прибув інший на колію, що на протилежному боці, і так хлопці бігали кілька разів з однієї колії на іншу, поки вирішили зачекати на місці наступний трамвай.

— Як думаєш, ми могли знайти якийсь вихід, щоб залишитися в інституті? — запитав Мойсюк.

— Не вірю, ти не чув, що казала пані Педуре: хто не з'явиться на місце праці, буде платити за навчання в педагогічній школі, — відповів Іван Лібер.

— Воно, мабуть, так ліпше, бо, ади, в якій бідності ми живемо. Заробимо грошей, а потім знайдемо можливість вчитися далі, — додав Мойсюк.

* * *

Їхати з Бухаресту до Карансебешу було нелегко. Пасажирів багато, місць не було, а увійти у вагон було справжньою спортивною пробою. Хлопцям вдалося знайти одне місце, і до Карансебешу сиділи по черзі. Добравшись до Карансебешу, поцікавилися, де шкільний інспекторат, і направилися до нього. Карансебеш — містечко невеличке, і їм вдалося скоро добратися до інспекторату.

— А ви звідки? — запитав інспектор Пицак.

— З Бухареста, ми там були студентами Інституту російської мови та літератури імені Максима Горького, — пояснив Іван Лібер.

— І чому ви покинули Інститут? — запитав здивований інспектор.

— Ми поступили до інституту без дозволу педагогічної школи, а тепер нас вигнали звідти, — додав Іван Мойсюк.

— Ну, вже раз так трапилося, інакше не буде, ви молоді, маєте часу вчитися, — підбадьорив хлопців інспектор.

Далі інспектор пояснив, як їм добратися до села Копачеле. Він був дуже задоволений, що на його території буде мати добрих вчителів.

* * *

Нарешті молоді учителі дісталися до села Копачеле, про яке стільки всякого знали від їхніх колег з педагогічної школи. Тут, у школі, вони знайшли директора Романа Гордійчука та його дружину Ольгу, які дуже зраділи новим учителям. Коли Іван Лібер назвав своє ім'я, директор Гордійчук раптом запитав:

— А де ваша скрипка, пане Лібер?

— Звідки ви, пане директоре, дізналися, про мою скрипку? — запитав усміхаючись Іван Лібер.

— Від наших колишніх учнів, які вчилися у Сігетській українській педагогічній школі, — відповів директор.

— Нам розказували, що ви займаєтеся музикою, — несміло додала пані Ольга.

— Я змалку люблю співати, потім учився у педагогічній школі, з професором Митринюком, але і в школі мистецтв учився два роки. Так що музика у мене на рівні з математикою або іншими предметами. Може, щось зробимо у вашому селі? — сказав задумано Іван Лібер.

— Я впевнений, що воно так буде, але поки що залишім цю тему, бо у нас ні квартири, ні жінок, — сказав жартома Мойсюк.

— Ми все впорядкуємо, а тепер сідайте та відпочиньте трохи, — заспокоїла його дружина директора.

Далі хлопці розповіли директорові про себе, звідки родом та про свої сім'ї.

– Я народився у селі Русково, на Мараморощині, маю двох братів і три сестри, спочатку вчився в рідному селі, в Ужгороді, а потім закінчив Сігетську педагогічну школу, – розповів Іван, коротко про себе.

– А я з Кручунова, де я й закінчив початкову школу, а опісля, як і мій колега, – педагогічну.

– Будете харчуватись в їдальні, а з помешканням розв'яжемо цими днями, може, таки завтра, – повідомила їм пані Ольга Гордійчук.

– Спасибі вам за турботу, бо село – не місто, – подякували хлопці.

Опісля вийшли на вулицю, щоб побачити село.

– Село бідненьке, але гарненьке і чепурне. Береги з обох боків, дров, мабуть, досить, бо видно ліси, коби знайти квартиру і можемо прожити тут до самої пенсії, – промовив серйозним тоном Мойсюк.

– Правда, будемо їсти береги, одягатися у поле та любити ліси, чи не так, Іване? – запитав його жартівливим тоном Лібер.

– Не журися, Іване, якимось воно буде, добре, що є їдальня, – спокійно відповів Мойсюк.

Увечері секретар партії Федор Цюбик прийшов побачити нових учителів. Другого дня знайшли квартиру, поселилися у добрих умовах і взялися за роботу.

– Будемо робити розподіл уроків, – повідомив їм директор. – Пан Мойсюк буде викладати математику.

– Пане директоре! – попросив його Іван Лібер. – Дайте мені математику.

– Тоді пан Мойсюк буде викладати природознавство, фізику та хімію.

Іван Мойсюк тільки посміхнувся хитро, бо на нього ледь сміх не напав, коли почув, що директор хоче, щоб

він викладав математику. Цей предмет він не любив і не розумівся на ньому. Тому цілу дорогу просив Лібера, щоб той врятував його від математики.

Іван Мойсюк працював у копашельській школі два роки, після чого його взяли до війська. А після закінчення військової служби почав працювати у редакції українського часопису «Новий вік».

* * *

Нелегко було викладати Іванові Ліберу математику, наприклад у п'ятому класі було 47 учнів, і щоб якось заохотити дітей, він пообіцяв, що наприкінці кожного уроку розказуватиме казочку.

Крім уроків у класі, учителі розгортали художньо-культурну діяльність. Таким чином Іван Лібер почав збирати молодь і вчити її, так і з'явився хор, який пізніше назвали «Зелена ліщина», за однією з копачельських пісень.

Хор «Зелена ліщина» спочатку виступав у рідному селі з піснями, яких хористи знали від своїх дідів та прадідів, як наприклад: «Ой біла білявина, чому би не біла?», «Ой нагорі ватерка горіла» та інші, які були пов'язані з життям селян.

У ті часи копачельці, будучи лісорубами, часто ходили на заробітки у різні краї – Банату та Ардялу, – звідки приносили різних пісень, які оспівували нелегке життя лісорубів, і завдяки їм хор збагачував свій репертуар. Також пісенний репертуар хору збагатився румунськими піснями.

1952 року засновник мішаного хору Іван Лібер змушений покинути Копачеле і йти до війська, але хор не залишився «сиротою», тому що до копачельської школи прийшов учитель Іван Шмуляк, який продовжував займатися хором.

Правда, спочатку Іван хотів відкласти військову службу на наступний рік, але передумав: «Коли мої бувші колеги будуть кінчати військову службу, я тоді буду починати, то мені припаде важче, ніж тепер».

Коли настав час іти до війська, всі рекрути попрощалися з ріднею і друзями, коханими (у кого були) і направилися до Військового комісаріату, щоб отримати розпорядження. Пізнього вечора прибув спеціальний потяг, і всі рекрути сіли у вагони, в яких на кожних дверях стояло по солдатові для того, щоб рекрути не гуляли по потягу, а сиділи на своїх місцях. Даремно запитували усіх, куди їх везуть, але не відповідав ніхто. «Везуть нас десь на кордон», — подумав Іван, впізнавши форму прикордонників, в яку були вдягнуті солдати.

Наступного дня вранці, на зорі, потяг зупинився на залізничній станції міста Констанца, звідки всіх повели пішки до тринадцятого полку прикордонників. Після того, як відпочили, медична комісія знову перевірила стан здоров'я кожного із них, після чого постригли, помили і вдягнули у військову форму. Рекрути ледь упізнавали один одного.

Перші два дні інструктори пояснювали рекрутам, як і що... як треба поводитися, вдягатися, взуватися і таке інше, а третього дня: страшний суд — інструкція!

* * *

Іван дуже зрадив, коли його було зараховано до військового хору, він навіть і не думав, що зможе у війську продовжувати свою музичну діяльність. Опісля прибув наказ, що всі воєнні кадри мусять навчитися російської мови, а хто ще закінчив курс російської мови, окрім Івана? Ніхто!

До того ж, одні із командирів почали жалітися, що солдати угорської національності не розмовляють румунською мовою, а в Івановій папці писало, що він добре володіє угорською мовою. То, давай, Іване: до обіду бігай полігоном з рушницею в руках, навчайся воєнної справи, а після обіду, коли інші вільні, йди співати у хор, навчати військових кадрів російської мови, а угорців – румунської. Так тобі й треба, коли вчився у педагогічній школі!

* * *

Після трьох місяців командир Іванової роти лейтенант Мігалаке запросив Івана до себе в кабінет і дав йому сім днів відпустки. Другого дня вранці Іван зійшов з потяга біля Леордіни, і не чекаючи автобуса, який би його повіз до Рускови, перейшов міст через річку Вишавку, а потім через поля – прямо додому.

– А що ти за катуна, що так тебе скоро пустили додому? – запитала здивована мати, яка вийшла надвір, бо почула, що хтось відкрив ворота.

– У мене дуже добрий командир, то відпустив мене на кілька днів додому, – відповів Іван.

– Дуже добре, я лиш так звідаю, – стала оправдовуватися

Іванова мати. — Аж хочеш, то можеш іще трішки лягти спати, поки я приготую сніданок.

— Добре, я приляжу трішки, бо в поїзді не міг затулити ока через якихось п'яних дядьків, які весь час то сварилися, то співали.

— Но видиш, а я й кажу, аби ти ляг, я збуджу тебе, коли буде готовий сніданок.

Іван, поклавши голову на подушку, заснув, а через короткий час почав кричати уві сні:

— Стій там, я зараз підійду до тебе! Не йди звідти, бо тя візьме вода! Подай руку! Подай руку!

Мати, почувши, що він кричить, прибігла його будити, але Іван замовк. Коли пробудився, почав роззиратися, бо не второпав, де він є і що з ним трапилося.

— Ти кричав уві сні, щось тобі лихе приснилося? — запитала мати.

— Приснилося, що топлюся, — відповів Іван.

— Господи, що то за сон?! — перехрестилася мати.

Іванові приснилося, що зустрівся з кількома односельцями і пішов разом із ними у Бердий, куди ходили руцани купатися. Нібито зайшов у сутицю біля Бумбука, де вже немає дороги (давно була, бо вела до м'ясарні, а тепер треба йти через левади), а коли дійшов до річки, бачить — там нікого немає, тільки серед ріки на широкій плиті стоїть дівчина і плаче зі страху, що її візьме вода.

«Рятуйте, рятуйте!» — кричала дівчина, піднявши руки.

Іван радив їй, аби стояла на місці, поки він не допливе до неї, але дівчина стрибнула у воду назустріч Іванові, він кричав, щоб вона простягнула до нього руку, але бистра ріка вхопила дівчину і понесла з собою.

— Най йде з ніччю! — махнула рукою Іванова мати, коли він розказав свій сон.

Снідаючи, Іван з батьком почали розмову про військо та воєнні справи.

* * *

По обіді сусіди довідалися, що Іван прийшов на урлап³¹, то вирішили його відвідати.

— Ну, як тобі там у катуньох? — запитав Копші, якого завжди цікавило, що трапляється у світі

— Якби йому було? — відповіла Іванова мати. — Там треба тільки слухати і робити, що накажуть.

— А добре, Іван лиш рекрут, не може собі робити, що хоче, — сказав Копші.

— У катуньох ніхто ніколи не робить, що хоче, — додала мати.

Іван слухав їхню розмову, але думав про своє. Він здавна не був у рідних краях і дуже хотів побачити Ярина.

Одягнувшись у військову форму, вийшов на вулицю якраз, коли проходили прикордонники з возом. Від них дізнався, що йдуть до Яриноного села, і попросив підвезти його.

* * *

Добравшись до хати, в якій жила Ярина, Іван подякував прикордонникам за допомогу і зайшов досередини. Тут зустрів Яриноного брата, свого бывшего колегу Андрія, з яким почали розмовляти про роки, коли були учнями педагогічної школи.

— Де ти служиш? — поцікавився Андрій.

— У Констанці, прикордонником, — відповів Іван.

³¹ Урлап — солдатська відпустка.

– Скоро тобі дали відпустку, інші повертаються зараз після року, мабуть, тебе пестять там?

– Та ні, я багато працюю, і командир вирішив, що я заслужив короткий відпочинок, – пояснив йому Іван.

– А що тебе потягло відразу до нас, у гори, – підморгнув йому Андрій.

– Знаєш добре що, – відповів Іван, після чого запитав: – Вона вдома?

– Мамо, ану подивіться, чи Ярина вдома, – попросив Андрій матір.

Жінка зайшла в іншу кімнату, звідки не виходила довгий час, а коли вийшла, сказала Іванові:

– Заходьте, Ярина чекає вас.

Схвильований Іван погладив рукою коротке волосся на голові і зайшов у кімнату, де просидів довгий час і звідки вийшов зовсім невеселим.

* * *

– Ти, Іванку, кажеш, що все буде гаразд, все буде, як було, що ти кохаєш мене?..

– Повір мені, Яринко! – прошепотів Іван пересохлими губами.

– Тоді скажи мені, коли ти бачив мене в останній раз, скільки часу минуло відтоді?..

– ?..

– Бачу, ти дуже кохав мене і страх скучав за мною?..

– ?..

– Цієї весни минуло два роки з половиною, відколи я не бачила тебе...

– ?..

– Можливо, побачу тебе знову через три, чотири роки, хіба це кохання?!

– ?..

– А ти клявся, що кохаєш мене, пам’ятаєш?.. Ти казав ці слова мені біля вибитого вікна у залі четвертого класу, на березі річки Ізи і на горбі Солован, під черешнею... Я вірила у твої слова, у твою присягу, а ти мені жодного словечка не написав, щоб я знала, бодай, де ти... Тепер міркуй сам, Іванку, як ти кохаєш мене?..

– Яринко!.. – пробував виправдовуватися Іван, але дівчина не хотіла його слухати.

– Я кохаю тебе, але за тебе не вийду, забудь мене!

* * *

Іван повертався, наче п’яний, додому. Увесь час йому причувалося, що Ярина його кличе: «Іване!», «Іванку!», «Іваночку!..» «Ось вона, дівчина, що приснилася мені, попливла долу водою, втопилася, як моє кохання!» – гірко прошепотів Іван.

* * *

Закінчивши строк військової служби, Іван Лібер вирішив повернутися у банатське село Копачеле, яке для нього стало рідним, бо тут знали його всі, не тільки як викладача математики, а також як засновника артистичного колективу. Багато з копачелян запитували його:

– Пане професоре, ще будемо із вами співати?

– Дороженькі мої, надіюсь, що незабаром ми вирушимо справжнім творчим, музичним шляхом, – підбадьорював всіх майбутній композитор, бо і сам відчував потребу співати, виступати, творити...

Щоб не жити самому, не гаяти даремно часу, Іван вирішив шукати собі пару, і незабаром одружився з учителькою Марією Боднею, колишньою його ученицею. Зго-

дом у них народилось троє дітей: син Толя, який працює інженером у місті Решіці, Іван-Володимир, який працює лікарем у Німеччині, та дочка Сімона-Данієла, яка працює викладачем у місті Тімішорі та ведучою українських радіоперач Тімішорського та Решиського радіо, а також кореспондентом сурівських публікації.

Після одруження Іван почав викладати математику і керувати математичним гуртком.

Невдовзі зайняв посаду директора Копачельської школи (на пропозицію колишнього директора Івана Негоїци). Іван Лібер прийняв цю посаду тільки тому, що колишній директор захворів. Інспектори Жуманка, Герга й Вермешел, навіть і секретарки інспекторату Буня Марія та Ніколета Миран, обіцяли підтримувати його у виконанні нових обов'язків.

Нова посада виявилась досить важкою для молодого директора, але охоти до праці та досвіду в нього не бракувало. Дітей було дуже багато, не вистачало кваліфікованих учителів (у початкових класах викладали вчителі-випускники семирічки, а починаючи від п'ятого класу, більш кваліфіковані вчителі), не було підручників, багато дітей через матеріальні недостатки не могли приходити до школи, що змусило нового директора заснувати інтернат, їдальню і потурбуватися про стипендію, завдяки якій учні мали змогу придбати нові шкільні форми, зошити й все інше, необхідне для шкільного навчання.

Коли в Копачельській школі все наладналось, директор Іван Лібер почав працювати з хором, яким за відсутності його засновника та диригента керував майбутній письменник, учитель Іван Шмуляк – великий любитель української пісні. Розгортання музичної та культурної діяльності стало приємним заняттям для всього учительського колективу, більша частина якого загартувалась у Сігетській педагогічній школі.

Отож, у шістдесятих роках минулого століття Копачельська школа перебувала в повному розквіті. Тут діяв мішаний хор, який складався з вісімдесяти членів, хореографічний колектив, який налічував двадцять чотири члени, театральний колектив, трохи пізніше – фольклорний колектив «Копачельське весілля», дитячий хор «Бруньки» та молодіжний колектив «Копечелянка» («Копашелянка»).

Усі ці ансамблі виступали на сценах культурних будинків Караш-северінського повіту (Зоріле, Метніку Маре, Огаба Метнік, Карансебеш, Решіца, Бокша та інших). Під час таких виступів копачелянські колективи познайомились із колективами інших нацменшин Румунії: у Решіці познайомились з хором німецької меншини, у Герніку з ансамблем чеської меншини, у Карашові з артистами хорватської меншини, в Оравіці з ромськими, у Старих Дудештях з болгарськими. Разом з артистичними колективами цих меншин виступали, багато разів на фестивалях та конкурсах. Часто копачельські ансамблі організовували концерти в українських селах.

Беручи до уваги велику відповідальність керування всіма копачельськими художніми колективами, Іван Лібер вступає на *дворічні курси* з підготовки хорових диригентів у місті Лугожі, після яких продовжує навчання на заочному відділенні факультету композиції, музикології та музичної педагогіки в Бухарестській консерваторії, яке закінчує 1972 року і починає готуватись до першого дидактичного ступення.

Протягом 34-ох років, скільки Іван Лібер займав посаду директора, жодна копачелянська дитина не залишилась без шкільної підготовки. За цей час заснувалося багато кабінетів (для кожного предмета, який викладався в Копачельській школі), амфітеатр, а в музичному кабінеті було багато музичних інструментів, навіть новісінький чорний рояль.

Варто згадати покійного викладача фізкультури Івана Фурдьо, який не тільки викладав фізкультуру, а й створив шкільні та сільські футбольні та волейбольні команди, які старались займати перші місця на повітових чемпіонатах.

Копачельська школа дала державі досить багато видатних людей: Іван Ковач, який був послом в ООН, а також послом в Ізраїлі; Юрій Павліш – учитель, поет, член НСПУ та СПР; Іван Ковач – філолог, письменник, журналіст, головний редактор «Нового віку», згодом «Вільного слова», член НСПУ та СПР; Василь Баршай, поет, член СПР, а також у цій школі викладав учитель Іван Шмуляк – член СПР.

Крім вищезгаданих особистостей, ця школа дала багато інтелектулів: лікарів, інженерів, викладачів, учителів та інших фахівців, як Іван Цімбота та Дмитро Ковач – доктори сільськогосподарських наук. Усі ці люди, до яких слід зарахувати й Івана Лібера, робили й роблять честь селу Копачеле, українській громаді й всій Румунії.

ТВОРЧИЙ ШЛЯХ КОМПОЗИТОРА ІВАНА ЛІБЕРА

У цей час молодий композитор починає творити перші свої пісні, дебютуючи з піснею «Ой весело стало жити», на слова Степана Ткачука, а потім продовжує писати музику на слова українських поетів Румунії: Юрія Павліша, Павла Романюка, Михайла Небиляка, Івана Ковача, Івана Шмуляка, Михайла Михайлюка та інших.

Після закінчення консерваторії Бухарестське дидактично-педагогічне видавництво на рекомендацію професора Михайла Бодні, головного редактора часопису «Новий вік», запропонувало Іванові Ліберу у співпраці з видатним викладачем музики, письменником Юрієм Луканом під-

готувати три збірники-посібники українських пісень для дітей дошкільного та шкільного віку для українських шкіл Румунії. Таким чином світ побачили такі видання: «Збірка українських пісень для дітей» (1972); «Збірка українських пісень для I-VIII класів» (1983); «Збірка українських пісень для III-VIII класів» (2000).

Після появи вищезгаданих збірників, Іван Лібер починає збирати пісні по всій території Румунії, а головно – в Банатському краї та селі Копачеле. Результатом його фольклористичної праці у 2000 році стала збірка українських народних пісень із банату «Зелена Ліщина», яка вийшла друком у Видавництві «Критеріон».

Член Спілки композиторів і музикознавців Румунії Ду-мітру Жомпан писав у своєму «Вступному слові» до збірки: «„Зелена Ліщина” є досі унікальним виданням, бо хоча протягом часу вийшли в світ інші збірники літературного й музичного українського фольклору, жоден з їх авторів не поставив собі за мету зібрати між обкладинками книги пісенну творчість українців, що живуть у південно-західній частині Румунії (...) Любитель фольклору знайде майже всі жанри народної пісні, які побутують серед українців Банату. Закарбовані в людській пам’яті, вони дочекались часу, щоби вийти в світ і долучитися до інших самоцвітів української народної пісні. У збірці наявний весь пісенний «репертуар» багатських українців. Тепер упорядник збірника може дозволити собі досліджувати фольклор у порівняльному плані, спостерігаючи можливі асиміляції й взаємовпливи між банатськими піснями й загальною українською народною пісенністю, зміни, які відбулися в них після побутування в іншому людському та географічному середовищі, такому далекому від прадідівського корення».

Насправді, ця дорогоцінна збірка буде довго служити українським фольклористам як документ закарпатських українців – зачинателів українства в Банаті, народна

творчість яких зацікавила українських дослідників: Миколу Павлюка, Івана Ребошапку, Івана Робчука, Йона Ніколу та інших.

Варто зазначити, що українські колективи Караш-Северінського повіту мають у своїх репертуарах багато обробок з цієї збірки, які сьогодні можемо почути під час українських радіопередач Тімішорського та Решіцького радіо («У неділю рано», «Посадив я черешеньку», «Тече вода з-за города» та інші), а сьогоднішній хор «Голос українців» додав до свого репертуару такі пісні, як «З високої полонини», «Дунаю, Дунайчику», «Над Тисою», «Ой на горі ватерка гола», «Доки-м була у мамочки я мамчина була» та інші.

Треба підкреслити інтерес доктора мистецтвознавства, кандидата філологічних наук, заслуженого діяча мистецтв України Івана Хланти, який зібрав український фольклор Банату. Збірник «Іван Хланта. Народні пісні Банату (Румунія)» (742 сторінок), вийшов друком 2009 року в Ужгородському видавництві Ват «Патент». Іван Лібер теж прислужився у цій нелегкій справі. Йому належать музичні ноти, які записав за аудіокасетами.

2003 року у Бухарестському видавництві «Мустанг» за фінансової підтримки Союзу Українців Румунії вийшла друга збірка пісень Івана Лібера «Черешневий цвіт», цього разу на слова українських поетів Румунії. Назву збірки автор запозичив від однойменного вірша Павла Романюка, який, будучи гостем Першого фестивалю української пісні й танцю в Копачеле, написав його як символ своєї любові до безмежних банатських черешневих садів.

Збірка «Черешневий цвіт» з'явилася в результаті співпраці композитора з українськими поетами Румунії.

«Видання цієї збірки, — зізнається композитор Іван Лібер у передмові до неї, — це давня мрія, яка стала можливою завдяки підтримці голови Союзу Українців Румунії Пана

Степана Ткачука, який дбає не лише про організаційну роботу СУРу, а й про поширення української культури на території Румунії та за її межами. (...) Можливо, збірка пісень на слова українських поетів Румунії додасть відваги тим, хто лише робить перші кроки по поетичній ниві, і тим, хто мріє стати композитором, але не відважується рушити в дорогу.»

«Від самого початку притримуючись критеріїв музичної естетики стосовно ритму, мелодики й гармонійності, враховуючи бажання й можливості виконавців і меломанів цього виду музичного мистецтва, композитор пропонує українським дитячим, жіночим, чоловічим, а також мішаним хорам з Румунії багатий і різноманітний матеріал.

Наш добрий друг, викладач і диригент, етномузиколог і композитор Іван Лібер приємно вражає нас несподіваною еволюцією й високим ритмом реалізації в сфері культури повітового й національного масштабів.

Надіємось, що в майбутньому ця антологія вийде друком у двомовному варіанті, бо так, як українці з Банату виконують ряд пісень мовою Дечебала й Траяна, то чому б і румунам, з якими вони співживуть протягом багатьох десятиліть, не співати пісень мовою Тараса Шевченка», – висловив свою думку про збірку «Черешневий цвіт» Ду-мітру Жомпан.

Шоста збірка пісень композитора Івана Лібера «Повій вітре з Буковини» побачила світ 2005 року у Бухарестському видавництві «Мустанг» і містить відносно велику кількість, а саме 50 його музичних творів, 35 з яких написані на слова Степана Ткачука, а решта – обробки українських пісень.

Композитор пише у передмові до збірки: «В одному із номерів газети «Новий вік» за 1960-й рік був надрукований вірш Степана Ткачука «Ой, веселосталожити», прочитавши його, мені здалось, що з цього вірша вийшла б гарна пісня,

я поклав його на музику й вислав до редакції. Побачивши пісню, сьогодні уже, на жаль покійний Микола Чобану, бувший диригент Бухарестського університетського хору, дуже зрадів і пообіцяв підтримувати зі мною в'язок. Він розклав мою пісню на чотири мішані голоси й надрукував у газеті. Це був мій деб'ют, який заохотив мене до подальшої композиторської діяльності.

З тих пір минуло багато років, і ось тепер мені вдалось підготувати збірку пісень на слова Степана Ткачука, з піснюю на слова якого я деб'ютовав. Видання цієї збірки хвилює мене до сліз, бо я вірю, що тим самим внесу свій вклад у піднесення й розвиток української культури взагалі й музичної зокрема.

Складати пісні на слова Степана Ткачука – це велика честь, але й особлива відповідальність. Для того, щоб мій задум увінчався успіхом, спершу потрібно було підібрати відповідні вірші. Це не легка справа, беручи до уваги, що треба було уважно проаналізувати велику кількість віршів, зібраних у численних збірках і друкованих на сторінках газет і журналів. Врешті-решт, внаслідок клопіткої праці мені вдалось підготувати збірку хорових пісень на один, два, три й чотири голоси.

З музикальної точки зору, пісні виражають ті ж почуття, які автор тексту виразив словами. Серед їх тематики можна знайти любов до рідного краю й любов до рідних і близьких людей, радість і печаль закоханих, а також пісні релігійного змісту, в тому числі й колядки.

Пісні, які містяться в даній збірці, можуть виконувати не лише художні колективи, але й окремі особи, які люблять співати при різних нагодах». (Не відав композитор, що через кілька років пісню «Плаче глухо моє серце», на слова Степана Ткачука буде часто виконувати Народний артист України, баритон Чернівецької філоармонії Іван Дерда – М. Г. Т.)

До збірки також увійшли обробки одних із найкращих українських народних пісень Банату та Мараморощини.

«Нам треба зробити все можливе, щоб зберегти народну пісню, бо, на жаль, як у містах, так і в селах вона сильно занепадає, будучи витісненою, не без допомоги радіо й телебачення, сучасними піснями, сумнівними як з літературного, такі з музикального поглядів. Тому святим обов'язком української інтелігенції, а особливо філологів, музиковиконавців і фольклористів є збирання й запис української народної творчості, особливо народної пісні, щоб нащадки в наступних століттях не дорікали нам, що ми втратили цей безцінний скарб нашого народу...» – підкреслив автор збірки.

«Іван Лібер зумів здійснити свій задум звукового матеріалу, опираючись на сугестивність поезій Степана Ткачука, одного з найвідоміших сучасних поетів, члена Спілки письменників Румунії, голови Союзу Українців Румунії, депутата Парламенту Румунії.

Широкий тематичний спектр: любов до природи («Буковина», «Ой, зацвіла ліщинонька», «Вісники весни»), материнська любов («Мамо, ось твій син», «Мамин рушник»), світло любові та сімейного життя («Моя любов») та розчарування («Догана», «Ролука») – дає можливість усім зацікавленим вибрати те, чого бажає душа та вимагають музичні естетичні смаки виконавців чи їхніх керівників і диригентів.

Ритми подеколи спокійні й ніжні, подеколи жваві, хвилюючі мелодії, гармонії, професійно сконструйовані й, безумовно, пов'язані – ось одні з характеристик творів Івана Лібера, не лише в Румунії, а й за її межами. (...) Звичайно, і інші композитори, драматурги, художники творять і надалі творитимуть, натхнені ідеями, думками, уявою й почуттями, сконцертованими в прекрасних поезіях Степана Ткачука, надрукованих у понад 30 збірках.

Дуже вдалим є поєднання творів двох українських митців – поезій Степана Ткачука й мелодій, ритмів та гармоній Івана Лібера а в їхній подальшій співпраці на-роджуватимуться нові твори. І так триватиме до тих пір, поки «цвістиме ліщина» – всесвітній символ вічності життя і мистецтва», – написав у своїй передмові до збірки Думітру Жомпан.

Про сьому збірку Івана Лібера «Ой у полі три кри-ниченьки» (До 100-річчя перших українських по-селень у Банаті), яка побачила світло друку 2006 року у Бухарестському видавництві «RCR Print», той самий Думітру Жомпан писав: «Ось як, шановні читачі, музи-колог Іван Лібер періодично проникає у Ваші оселі й душі, видаючи щороку нову збірку пісень і тим самим намагаючись переконати нас, що народна пісенна твор-чість – це справжній «ріг достатку».

Цього разу антологія «Ой у полі три криниченьки» – друга збірка народних пісень українців Румунії, упоряд-кована Іваном Лібером, – пропонує нам багатий автен-тичний і в той же час свіжий репертуар, кропітливо зібраний у трьох етнічно-фольклорних зонах Румунії, Ба-наті, Мараморощині та Добруджі.

До збірки увійшло 150 народних творів, яких можна було б погрупувати на дві категорії: балади й пісні, остання включаючи в собі сімейно-побутові, соціально-побутові, рекрутські, содатські та жартівливі пісні.

У порівнянні з народною пісенністю всього румунського простору, яка на сьогоднішній день характеризується те-матичною бідністю, спричиненою прагненням збагачен-ня, заздрістю, іморальністю і т. д. дана збірка демонструє різноманітність тематики, яка джерелиться з життя й діяльності українського населення Румунії, – це пісні про кохання й природу, про опришків і рекрутів, про працю й соціальну нерівність.

Доповнивши збірку 15-а музичними обробками й гармонізаціями, Іван Лібер, таким чином, не обмежився роллю звичайного збирача й скарбника українських народних перлин, а вийшов за її рамки й уже втретє зробив свій внесок у збагачення пісенної культури...»

У передмові до збірки, автор пише:

«У порівнянні з українцями, що проживають на півночі Румунії і є автохтонним населенням цих країв, і з добруджанськими українцями – нащадками запорізьких козаків, – які заселяють цю територію понад 200 років, банатські українці в цьому році відмічатимуть століття від переселення їх предків на південно-західні терени Румунії.

Українське населення Румунії бере активну участь у соціально-економічному й політичному житті держави, разом з тим зберігаючи свої національні риси, серед яких одною з найважливіших є народна творчість, у тому числі й українська народна пісня.

Українська пісня не лише зачаровує своєю мелодійністю й вражає тематичною різноманітністю. Вона відображає життя народу: людські переживання й почуття, соціальні й родинні стосунки, оточуюче середовище і т. д.

Українська пісня в Румунії дуже поширена, але в кожній місцевості, де проживають українці, вона має свою специфіку не тільки з музичного погляду, а й з текстової точки зору. У даній збірці максимально точно передані не лише мелодії, але й тексти пісень, зберігаючи мову їх носіїв, що в неабиякій мірі підсилює колоритність і барвистість української народної пісенної творчості в Румунії. Треба відмітити, що всім місцевостям притаманні певні спільні риси, тобто домінація пісень про любов, – любов до коханого, коханої, до родини, до рідного краю, – а також до балад і баладних пісень».

2008 року, у Бухарестському видавництві «RCR EDITORIAL», з'явилась восьма збірка композитора Івана

Лібера «Дзінь-дзелень – пісні для дітей», яка містить сто нових пісень, охоплюючи широку тематичну площину – це пісні про пори року, природу, родину, щоденні заняття й, звичайно ігрові. Пісні, які увійшли до збірки, дуже легкі для виконання, доступні дітям. У них легка й проста структура з найпростішими тональностями й розмірами.

38 найскладніших для виконання пісень було записано на компакт-диск, який додається до кожного примірника збірки. Це було зроблено з метою полегшення роботи педагогів і кращого засвоєння пісень дітьми.

За цю нелегку роботу взялося вокальне тріо «Надія» із села Копачеле Карашсеверінського повіту. Треба обов'язково зазначити, що члени тріо працювали місяцями, вивчаючи тексти, мелодії, інтонації – усе необхідне для вдалого запису.

До складу тріо «Надія» входять:

Василина Кимп'яну – вчителька-пенсіонерка, яка все своє життя навчала дітей людяності, доброти, безперервно проводила з ними музичне виховання;

Оля Мочан – вчителька Копачельської школи, де всіма силами підтримує викладання української мови та української пісні, член мішаного хору «Зелена ліщина»;

Віолета-Марія Яремчук – вихователька дитячого садочка з викладанням української мови в селі Зоріле, член мішаного хору «Зелена ліщина».

«Сьогодні в Румунії діє чимало українських музичних колективів, багато з них – з досить високим рівнем виконання. Та особливу увагу нам потрібно звернути на підрастаюче покоління, особливо на маленьких дітей.

Про важливу роль пісні у виховнні дитини зайвий раз говорити не потрібно, це відомо кожному педагогу. Але, незважаючи на це, у Румунії відчувається сильний брак української музичної літератури для дітей, досі немає жодної збірки українських авторських пісень для

дошкільнят чи школярів. Саме через це й виник задум видати таку книжку, який вдалося здійснити завдяки підтримці Союзу українців Румунії. (...)

Вихователі й вчителі, яким, — щиро сподіваюся, — стане в пригоді ця збірка, можуть, не змінюючи мелодії, надати їй іншого колориту, підвищити, чи знизити темп виконання, розкласти її на голоси. Але найважливіше й чи не найскладніше їх завдання полягає в тому, щоб не просто навчити дітей співати, а привити їм любов до пісні так, щоб їм хотілось співати, й, головню, щоб вони відчували бажання співати на рідній мові.» — зазначає автор у післямові до збірки, а його щирий друг Думітру Жомпан, дивуючись з таланту та невтомності Івна Лібера пише у передмові до збірки:

«Хто ж такий Іван Лібер? Ніхто інший, як Джордже Брязул чи Тімотей Попович наших днів, бо, подібно їм, наш колега турбується про збагачення репертуару пісень для дітей.

Дана збірка, у порівнянні з іншими, подібними до неї, містить вражаюче число творів, на різноманітні теми — це й пісні про пори року, про природу з усім її багатством рослинного й тваринного світу, пісні про рідні краї, про безтурботність дитинства під охороною матері, яка щовечора вкладає свою дитину спати під лагідну й чарівну мелодію колискової.

Таким чином, перед нами знаходиться авторська збірка пісень композитора, який у зрілому віці знаходить час і терпіння, щоб творити музичну літературу для дошкільнят і дітей шкільного віку...»

Дев'ята збірка пісень Івана Лібера «Стоїть явір над водою» — це антологія пісень на слова українських поетів та обробки українських народних пісень, про яку автор пише:

«Пісні, які увійшли до цієї збірки, виникли на основі досвіду й спостережень, переживань і почуттів. Тому

надіюсь, що не лише тексти, а й їх мелодії проникнуть в душі виконавців і слухачів, бо хіба ж можна не хвилюватися від таких рядків, як «Там моя рідненька Чуга то радіє, то ридає...» (Івана Ковача), коли автор такими пестливими словами згадує своє дитинство в рідному селі? Чи «Рідний край, рідний край, навіть у сні тебе я бачу...» (Юрій Павліш), коли поет пише про зустріч із батьками в рідному селі, а чи сентиментальні слова «чому тебе я так кохаю, скажи мені, скажи мені...» (Василь Баршай), породжені почуттями щирого кохання? Або «У задумі сиджу я вночі і думок сную чорну ткань...» (Іван Франко) – сумні слова, які передають глибокі переживання автора з приводу становища свого народу. І таких прикладів із даної збірки можна навести ще дуже-дуже багато.

Пісні, які увійшли в цю збірку, складені таким чином, щоб їх можна легко сприйняти й засвоювати, більшість з них не переходять в інші тональності, зберігаючи саме ту тональність, якою починається пісня.

Безперечно, на такі прекрасні тексти можна скласти й інші мелодії. І таке досить часто трапляється в українській пісенній творчості, існує велике число пісень з тими же текстом й різними варіантами мелодій.

У даній збірці пропонуємо любителям пісні свій варіант. Сподіваємось, що вона відповість нашому загалу любителів рідної авторської української пісні...

Десята книжка Івана Лібера «Дивная новина» з'явилася 2017 року у Бухарестському видавництві «RCR EDITORIAL», вона містить у собі величальні календарно-обрядові релігійні й світські пісні зимового циклу українців Румунії.

«Наукова цінність збірки Івана Лібера полягає й в тому, що в більшості вміщених у ній релігійних зразків наявне властиве всім колядкам відтворювання подій в теперішньому часі... (...) Цінність даної збірки, по-друге, полягає в тому,

що Ліберові пощастило знайти в сьогоднішньому живому побутуванні колядки, які були друковані сто років тому... (...) По-третє, велика цінність Ліберової збірки колядок полягає і в музичній їх складові, яку становлять складені автором мелодії, обробки ним народних мелодій на два, три й чотири голоси, й розшифровки нот усіх записів. Музична сторона колядок посприяла передачі на письмі правильної словесно-поетичної структури. Обі сторони зразково служать непошкодженому поверненню в народ з-поміж нього же зібраного багатства — для душевного збагачення й облагородження немеркнучою красою культурно-релігійною обрядовою поезією теперішніх і прийдешніх поколінь», — зазначає в своїй передмові «Немеркнуча цінність культово-релігійної колядкової поезії» Іван Ребошанка.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРЕМОЖЦІВ

ПЕРШІ ВИПУСКНИКИ СІГЕТСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ

ІВАН ЛІБЕР

Народився 5 лютого 1932 року в селі Рускова Мармороського повіту в багатодітній родині Василя та Анни Ліберів.

Початкову школу закінчив у рідному селі, а в 1943-1944 рр. навчався в Ужгородській руській гімназії, після закінчення 1-го класу, продовжив навчання в Українському ліцеї та педагогічній школі міста Сігету Мармацією (1944-1945), де навчався музики у відомого викладача й диригента Михайла Митринюка.

У 1972 році закінчив факультет композиції, диригенства й вокалу Бухарестської консерваторії ім. Чіпріана Порумбеску, здобувши спеціальність викладача музики.

З 1958 й аж до 1989 року працював викладачем музики й директором Копачельської восьмирічної школи Карашсеверінського повіту.

Як композитор, дебютував 1960 року із піснею «Ой весело стало жити» на слова Степана Ткачука.

Видання автора:

«Збірка українських пісень для дітей» (у співавторстві з Ю. Луканом), Дидактично-педагогічне видавництво, Бухарест, 1972 року;

«Збірка українських пісень для I-VIII класів» (у співавторстві з Ю. Луканом), Дидактично-педагогічне видавництво, Бухарест, 1983 року;

«Збірка українських пісень для III-VIII класів» (у співавторстві з Ю. Луканом), Дидактично-педагогічне видавництво, Бухарест, 2000 року;

«Зелена ліщина» (Збірка українських народних пісень Банату), видавництво Критеріон, Бухарест, 2000;

«Черешневий цвіт» (Антологія українських пісень на слова українських поетів Румунії), Видавництво «Мустанг», Бухарест, 2003;

«Повій вітре з Буковини» (Збірка українських пісень на слова Степана Ткачука), видавництво «Мустанг», Бухарест, 2003;

«Ой у полі три криниченьки» (Збірка українських народних пісень Румунії), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2006;

«Дзінь-дзелень» (Збірка українських пісень для дітей), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2008;

«Стоїть явір над водою» (Антологія пісень на слова українських поетів та обробки українських народних пісень), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2015;

«Дивная новина» (Величальні календарно-обрядові релігійні й світські пісні зимового циклу українців Румунії), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2018;

Іван Лібер є засновником Союзу українців Румунії, головою Карашсеверінської повітової філії, першим за-

ступником голови СУР та членом Комісії з питань книговидання.

У сурівській періодиці часто виступав із статтями про художньо-культурну діяльність української громади Румунії. Пісні із його композиторського доробку друкувались на сторінках «Вільного слова», «Нашого голосу» і «Дзвоника».

Ще в 1951 році в селі Копачеле заснував мішаний хор «Зелена ліщина», у 1922 році – вокальний гурт «Копашиланка», у 1993 році – мішаний хор «Шовкова трава» в місті Лугожі, а також мішаний хор Карашсеверінської філії СУР «Голос українців».

Був ініціатором і організатором важливих подій: п'ятидесятиріччя Копачельської школи (1976), Міжнародний фестиваль української пісні й танцю (1991), «100-річчя від переселення українців із Закарпаття до Банату» (2006), «60-річчя від заснування хору „Зелена ліщина“».

ЮРА КІМПАН

Юра Кімпан (за паспортом Кимпан, не правильно, бо його уся сім'я носить ім'я Кімпан), народився у селі Рускова, на Мараморощині 22 лютого 1931 року. Окрім нього, в його батьків Василя та Мотрі Кімпанів, були ще й дві дочки.

Початкову школу Юра закінчив у рідному селі, у вишньому краю Облазі, звідки часто приходив до центру села. Опісля разом із Олексою

Ковачем та Іваном Лібером вчився в місті Сігеті.

Коли батько Юри Кімпана захворів, залишившись без грошової допомоги, хлопець мусів покинути закінчення десятого класу ліцею і продовжувати навчання в педагогічній школі, щоб якнайскоріше мати змогу заробляти на утримування своїх сестер.

Здобувши диплом учителя, Юра Кімпан працював кілька місяців у школі, а потім пішов служити у військо.

Після війська Юра Кімпан почав свою учительську працю у школі села Вишня Рівна, де було йому довірено керівництво школи. Одружився з учителькою Марусею Піщура, з якою виховали трьох синів.

Школа, керована новим директором, разом із усім учительським колективом отримувала гарні результати, хоча частина колективу складалася з некваліфікованих викладачів.

Для розгортання культурної діяльності були використані і студенти різних університетських центрів, як студент Радянського Союзу, Іван Семенюк чи студент Клузького університету Юра Федько та інші.

Конкретні факти говорять, що в ті часи студенти організували концерти української пісні, ставили вистави: «Наталка Полтавка», «Пошилися в дурні», «Украдене щастя», «У степах України» та інші.

Ось праця одного із випускників Сігетської української педагогічної школи Юри Кімпана, який може служити добрим прикладом майбутнім поколінням не лише на Мараморощині. Юра Кімпан помер 14 липня 2012 року, але залишається одним із переможців!

*(Інформацію подали:
учителька-пенсіонерка Маруся Кімпан
та викладачка-пенсіонерка Марія Опрішан-Крамар).*

ЮРА ГЕРЛАН

Іншим переможцем став випускник Української педагогічної школи міста Сігета Юра Герлан, який народився 3 травня 1929 року у селі Кричунів.

Після закінчення початкової школи у рідному селі вступає до Великобичківської Горожанки, а після закриття румуно-радянського кордону, продовжує своє навчання в Українському ліцеї у Сігеті. Тут він долучається до групи, яка після десятого класу вступає до педагогічної школи.

Після закінчення педагогічної школи Юра Герлан починає учителювати у початковій школі села Нижня Рівна, звідки через недовгий час переходить працювати у початкову школу рідного села Кричунів. Тут займає посаду директора впродовж семи років і викладає фізкультуру.

Будучи дуже хворим, Юра Герлан помер 1 лютого 2007 року, залишивши дружину і двох дочок.

*(Інформацію подала
учителька-пенсіонерка Маруся Кімпан).*

АННА ГЕРЛАН

Анна Герлан є також однією із семи випускників першої в історії Румунії Української педагогічної школи, тобто однією зі семи переможців. Народилася 1 січня 1931 року в українській сім'ї села Кричунів.

Тут, у рідному селі, закінчила початкову школу, після якої вступила до середньої школи містечка Великий Бичків, але через політичний хід між державами змушена покинути Бичківську школу і вступати до новозаснованого Сігетського українського ліцею, а 1951 року закінчила Українську педагогічну школу, після чого працювала один рік активісткою у Бухарестському Російсько-Українському Комітеті.

Від 1 березня 1952 року до 1 вересня 1952 року працювала вчителькою у школі села Вишня Рівна. У 1952-1953 роки займала посаду директора школи у рідному селі Кричунів. Від 1 вересня 1953 року до 31 серпня 1957 року працювала викладачем російської мови у школі села Ремети. 1956 року вийшла заміж за викладача Чурка Барна Гедеона – директора школи із Малого Тячева. 22 листопада 1956 року народилася їхня дочка Сільвія-Мирослава. Від 1 вересня 1957 року до 31 серпня 1965 року Анна Герлан-Чурка працювала учителькою, а потім, аж до виходу на пенсію, працювала у школі села Довге Поле. Їхня дочка

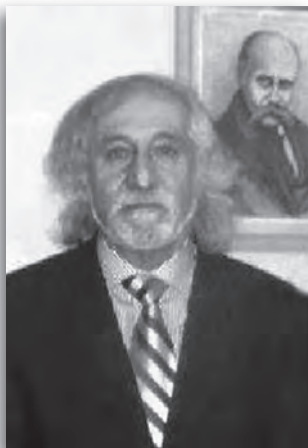

Сільвія-Мирослава закінчила Медичний інститут у місті Тиргу Муреш і працює лікарем у місті Сату Маре. Після смерті чоловіка 1988 року Анна захворіла і через рік померла (1989 року).

*(Інформацію подали:
Сільвія та Міхай Гава із Сату Маре).*

ФЕДІР ПОПОВИЧ

Переможець Федір Попович народився 25 лютого 1931 року у селі Кричунів. Закінчив чотири класи початкової школи, після якої вступив до Великобичківської горожанки у 5 клас, яку змушений був покинути і далі навчатися в Українському ліцеї міста Сігета.

Після отримання учительського диплому та військової служби у військовій авіаційній школі міста Сібіу працював у шкільному інспектораті, у районі Вішеу, аж до 1968 року, а згодом перейшов працювати вчителем до школи № 10 міста Сігета.

1990 року Федір Попович вийшов на пенсію. Працюючи інспектором, учителем, викладачем, чи директором Українського ліцею ім. «Тараса Шевченка», старанно підвищував свою кваліфікацію, не лише читаючи педагогічну «літературу», а й готуючи різні дидактичні праці: «Методи розвивання логічного думання учнів у процесі розв'язання арифметичних задач у I-IV класах».

*(Інформацію подала
Анна Попович, дружина Федора Поповича).*

ІВАН МОЙСЮК

Іван Мойсюк народився 1932 року у селі Кричунів, де закінчив початкову школу, після чого вступив до українського ліцею взимку 1945 року, в якому вчився до десятого класу, коли вирішив перейти у IV клас педагогічної школи і отримати диплом вчителя.

Після закінчення педагогічної школи та курсу вдосконалення разом зі своїм колегою

Іваном Лібером вступили до Інституту російської мови та літератури ім. Максима Горького, який покинули після короткого часу і стали вчителями семирічної школи села Копачеле, Караш-Северінського повіту.

Після закінчення військової служби Іван Мойсюк вирішив працювати у редакції української газети «Новий вік». Одружився і виховав сина Олександра – відомого баритона Тімішорської Опери, який виступає по всій Румунії і за кордоном. Більше даних про переможця Івана Мойсюка автору цієї книги не вдалося зібрати.

* * *

29 березня 2007-го року на відкритті пам'ятника-погруддя Тараса Шевченка у бухарестському парку Херестреу я зустрів незнайому пані, яка розповіла мені про баритона Тімішорської опери Олександра Мойсюка, який дуже часто виступає за кордоном. Виявилось, що це син Івана Мойсюка.

ОЛЕКСА КОВАЧ

Переможець Олекса Ковач народився 31 липня 1931 року у селі Рускова. Тут він навчався у початковій школі (перший клас румунською, а від другого до четвертого – мадярською мовами), після чого вступив разом із Іваном Лібером до Ужгородської Руської Гімназії, опісля із Іваном Лібером та Юрою Кімпаном вступають до українського ліцею, а опісля – до педагогічної школи.

Опісля закінчив військову офіцерську школу і став офіцером – лейтенантом. Але покинув військову кар'єру і працював викладачем у своєму рідному селі до виходу на пенсію. Олекса Ковач одружився з учителькою Лівією Ткачук, мали шістьох дітей, які сьогодні працюють у різних містах і всі здобули вищу освіту.

Навіть будучи пенсіонером, Олекса Ковач не покинув інтелектуальну працю, допомагаючи своїм односельчанам. На превеликий жаль, покинув занадто рано свою гарну сім'ю.

*(Інформацію подала Лівія Ковач,
дружина Олексі Ковача).*

ПЕРШІ ВИПУСКНИКИ СИГІТСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛІЦЕЮ

ІВАН БОДНАРЮК

Народився Іван Боднарюк у селі Верхня Рівна. Після закінчення ліцею 1951 року почав працювати викладачем у рідному селі.

1952 року вступив на економічний факультет Харківського університету, який закінчив 1957 року, коли почав працювати в Тімішорському політехнічному інституті, але через брак житла повертається до Сігету, де протягом чотирьох

місяців працює чиновником у Державному фінансовому контролі, після чого його призначено комерційним директором Сигітського та Вишавського районів.

1959 року Івана Боднарюка було призначено викладачем і директором Сигітського українського ліцею.

Починаючи від 1962 року до 1987 року, коли виходить на пенсію, Іван Боднарюк працює економістом у Міністерстві внутрішніх справ, досягнувши чину полковника.

ІВАН КРАЙЛА

Сім'я Івана Крайли переселилася з Ясіня до Сігету наприкінці Другої світової війни. Тут його батько працював залізничником, а хлопці Іван і Микола стали учнями Сігетського українського ліцею.

Після закінчення ліцею Іван Крайла працював директором школи в селі Верхня Рівна, де одружився з учителькою Яриною Фетько, вона народила йому двох синів, які скоро залишились сиротами.

ЯРИНА ЛАЗАРЧУК-КРАЙЛА

Ярина Крайла народилася у селі Луг над Тисою 1931 року. Закінчила чотири класи початкової школи, після якої вступила до Великобичківської горожанки в 5 клас, яку змушена була покинути й далі вчитися в Українському ліцеї міста Сігета.

Після закінчення ліцею працювала вчителькою в Полянах (Руська Поляна), Рускові та вихователькою в одному зі сігетських дитсадків, звідки вийшла на пенсію.

Одружилася з М. Крайлою, мають одну дочку.

(Ярина Лазарчук завжди вчилась добре, як і її брати Микола Лазарчук, який в 1946 році був префектом Мараморського повіту, та Петро Лазарчук – священник).

ДМИТРО МАРУЩАК

Дмитро Марущак народився 10-го вересня 1930 року в селі Кричунів. Закінчив чотири класи початкової школи, після якої вступив до Великобичківської горожанки в 5 клас, яку змушений був покинути й далі навчатися в Українському ліцеї міста Сігет.

Після закінчення ліцею, 1951 року, вступив до військової офіцерської школи міста Сібіу, але закінчивши її, відмовляється від військової кар'єри й вступає на будівельний факультет Ясського політехнічного інституту, а опісля переходить до Клузького політехнічного інституту, який закінчує 1958 року.

Один рік працює в Клузькому будівельному тресті, після чого, починаючи з 1959 року, викладає на кафедрі цивільного будівництва.

Клузький професор, публіцист, доктор філософських наук Іван Семенюк пише в одній зі своїх статей:

«Дмитро Марущак впродовж 37 років педагогічної кар'єри й близько 50 років дослідницької праці, пройшов славний шлях вченого (університетський асистент, викладач, доктор наук, доцент, професор, завідувач кафедри, член Ради факультету, науковий керівник). Автор навчальних посібників: «Будівлі із дерева», «Будівлі в транспорті» та інших дослідницьких робіт, всього десять книг. Про його дослідницьку працю свідчать вісім науково-

технічних відкриттів і понад десять новаторських патентів. Член Співки інженерів-будівельників та проектувальників, технічний експерт.

14 грудня 2007 року Дмитро Марущак став почесним професором Орадійського університету».

Помер Дмитро Марущак у березні 2017 року.

ІВАН МАНУЩАК

Іван Манушак народився 27 березня, 1925 року в селі Кричунів, де закінчив початкову школу, після чого вступив до українського ліцею. Покидає навчання й працює залізничником, після чого закінчує ліцей заочно й вступає на математичний факультет Клузького університету ім. Бабеша-Бойяї, який закінчує 1954 року і в якому залишається працювати та проходить всі етапи до здобуття ступеня професора.

Займає посаду голови колективу теоретичної оптимізації та посаду наукового секретаря Професорської ради факультету. 1961 року стає доктором математичних наук. Автор трьох високооцінених робіт і понад 80 статей, опублікованих у різних математичних журналах (в Угорщині, Польщі, Німеччині, США).

1973 року за одну зі своїх праць Іван Манушак отримує Премію Академії наук Румунії, а з 1979 року стає науковим керівником, членом Американського колективу математики та офіційним рецензентом двох найбільших міжнародних математичних журналів «Mathematical Reviews» (США) та «Zentralblatt für mathematic» (Федеральна Республіка Німеччина).

Помер Іван Манушак 3 травня 1987 року.

ШАНДОР МОЙСЮК

На превеликий жаль, не існує багато даних про Шандора Мойсюка.

Знаємо, що народився в селі Кричунів, вступив до українського ліцею, після закінчення якого здобув вищу освіту й працював викладачем у Сігетському ліцеї «Драгош воде», де загинув трагічною смертю (його було знайдено вбитого в підвалі ліцею).

ДОБРИМ, ГАРНИМ СЛОВОМ ПРО ІВАНА ЛІБЕРА

ІВАН ЛІБЕР

Іван Лібер є сином історичної Мараморощини, але чудотворний Банат його усиновив назавжди, а він залишився йому довіку відданим і вірним, та якому тільки честь і славу приносить.

Іван Лібер, закінчивши українську Сігетську педагогічну школу, подався до села Капачеле, Карашсеверінського повіту, старе українське вогнище на румунській землі, щоб навчати українських витязів і красунь рідної мови Тараса Шевченка та прищепити до їхніх юнацьких душ солов'їну українську пісню, найбільшу духовну скарбницю доброї та постійної відкритої великої української душі.

В особі Івана Лібера одухотворився досконалий гармонійний тріолет, немов Роза вітрів, три божі таланти: композитор, диригент і викладач. Музика, мовляв, знайшла в особі Івана Лібера ідеального партнера, яка для нього – це велика й пожираюча любов до життя, це таки пісня життя без початку й кінця, життя цілковито присвячене музиці та вихованню молодих українських поколінь. Іван Лібер, протягом багатьох років, склав безліч прекрасних пісень, одні з них уже давно стали добре відомими шлягерями, на слова українських поетів з Румунії: Юрія Павліша, Івана Ковача, Степана Ткачука, Павла Романюка та інших.

Треба кожного разу тричі підкреслювати, що музика складена Іваном Лібером є оригінальною, милозвучною, пісенною, тобто музика, яка кидає будь-чье серце на жарину та перекидає очі, немов у казці, у іскроменті сльозограї.

Композиторська діяльність Івана Лібера є багатогранною й диверсифікованою, він практикує всі музичні жанри з однаковою віртуозністю й майстерністю. В селі Копачеле, місце благословенне долею й часом, Іван Лібер заснував солідну українську родину поруч своєї нареченої, Марусі Бодні, дівчини з руськими косами, за якою охали та охали багато прекрасних легінів, які кінчали разом з нею Сігетський український ліцей, – вона закінчила ліцей, здається 1955 року, рік після мене.

Особисто я зацікавився з нею набагато скоріше, ніж з Іваном Лібером та нав'язав з ним тісну, тривалу й безкорисну дружбу.

Увінчанням їхнього щасливого подружжя є троє дітей, два хлопці й дівчина, усі вихавані в українському дусі, усі троє здобули вищу освіту, та подарували їм пречудових внуків.

Завдяки великій любові до рідної пісні й своєму копіткому організаційному хисту, Іван Лібер заснував музикальний ансамбль «Зелена Ліщина», ансамбль уже відомий в Румунії та далеко за її рубежами.

Виступи «Зеленої ліщини», дириговані маестром Іваном Лібером, приваблюють багато любителів української пісні, а на закінчення слухачі обдаровують талановитих хористів щедрими «Браво», «Біс», тривалими оплесками.

Роками тому, Іван Лібер разом з письменником і диригентом Юрієм Луканом склали підручник музики для українських шкіл Румунії, який і нині зберігає свою виховну вартість.

Невзабарі, на основі фінансової підтримки Союзу українців Румунії, побачить світ обширний том пісень, складених Іваном Лібером протягом усього свого трудолюбного життя. І поява цього тому буде не лишень щасливим підсумом діяльності композитора Івана Лібера, а й великим національним святом української музики з Румунії.

Іван Лібер 1997 р. за його довголітню діяльність у галузі музики та шкільного виховання, був удостоєний Похвальної Грамоти Союзу українців Румунії, яка присуджується тільки видатним українцям, які своє життя і свої здібності присвятили відданому служінню українству з Румунії та усіх-усюд.

Іван Лібер – це справжній культурний діяч, великий та оригінальний композитор, незрівнянний вихователь молодих поколінь, людина бездоганної моралі й честі, українець-модель, якого дуже потребують українці Румунії. Якби ми мали бодай кілька Іванів Ліберів, то наша доля була б зовсім інакшою, а наша музична скарбниця пишалася б незліченними шедеврами.

Іван Лібер знаходиться в полудень своїх творчих досягнень, а його ім'я уже давно сяє жагучою та невсипущою зорею на сумирному небі української культури з Румунії. Таким я його знаю й таким він залишиться навіки в сузір'ї українства в Румунії, яке, наперекір всяким та неоднаким пророкуванням лжепророків та Касандр, зазнає великого та непомерлого майбуття.

Іван Лібер, хоч невблаганний час обчовгав йому скроні, не постарівся, а залишився надалі молодим та гарним, неначе Зевс на Олімпі, а його чарівні скрипка та рояль, надалі чарують солов'їними піснями, складеними не ним, а таки його серцем-жайворонком.

Ми українці з Румунії, маючи серед нас Івана Лібера та його музичний світ, вважаємося духовними богатирями,

а наше злободенне життя, з його світлотінями, являється постійною й ніколи не закінченою Піснею пісень і новою Одою свободи українського задуму-життя.

Іван Лібер народився для музики та виховання українських дітей, а це найбільший Божий дар.

Таж, дорогий друже Лібер, почувайся великим щасливцем!

**(Степан Ткачук, *Слово про побратимів. Есе і карби*,
Видаництво Мустанг, Бухарест, 2000, сс. 492-495)**

ІВАН ЛІБЕР

Якщо про багатьох творців можна писати всіляко та неоднаково, то про композитора й диригента Івана Лібера можна писати тільки похвально. Пишу ці слова з рукою на серці та безбережним переконанням.

Іван Лібер вірить у магію звуків, у силу музикальних нот, як ніхто інший, тому його музичні твори характеризуються милозвучністю, вишуканою ритмічністю, самобутньою чарівною силою.

Добрий музичний твір, – наче валюта: подеколи росте, а подеколи паде в чуйний душах. І композитор Іван Лібер нескитно вірить у незаперечену вартість своїх пісень, у їх здатність хвилювати до сліз людей. Протягом літ вони залишилися такими, якими їх написав композитор. Мінялися тільки інтерпретації.

Пісні Лібера милують та ущасливають усі покоління, наче «Кобзар» Тараса Шевченка.

У моїх зустрічах у Києві з видатним українським композитором Платоном Майбородою, він мені розказував як написав «Пісню про рушник» на слова Андрія Малишка, просто прочитав поезію. Також він мені признався, що багато своїх пісень, нині класичних, написав розмовляючи з поетами на різні теми, іноді навіть сперечався з ними.

Платон Майборода любив повторювати: «Степане, усі творці мають більше чи менше натхнення, але божий імпульс, час від часу, накликаний та не очікуваний, гостює тільки в одних творців, а саме в тих, яких чоло помазане божим миром усіх богинь і грацій...»

Іван Лібер є одним з творців, про яких так влучно висловлювався Платон Майборода, «гетьман гетьманів української пісні» як назвав його композитор Олександр Білаш. (...)

Музикальна діяльність Івана Лібера надзвичайно плідна і розмашиста: збирання фольклору, оброблення різних пісень і виконання їх під своїм диригуванням з різними хорами й вокальними групами: склав понад 100 пісень на слова українських поетів з Румунії та України; керує копачельським, корнуцельським та лугожським музикальними ансамблями.

Ще з дитинства Іван Лібер мріяв стати культурним діячем, організуючи з своїми друзями безліч виступів, виконуючи різні українські пісні, класичні чи народні.

В Сігетській педшколі любов до музики Іванові Ліберу підкріпив відомий викладач, композитор і диригент Михайло Митринюк, одна з найсвітліших постатей українського шкільництва з Румунії

Невсипущим джерелом музикальної творчості Івана Лібера являється народна творчість, село й селяни, між якими він живе й творить.

Іван Лібер розгортає й обширну діяльність у галузі журналістики, друкуючи на сторінках україномовних і румуномовних публікацій статті на різні теми нашої злободенності, а постійна й непримирима боротьба за рідну мову й культуру – головні його сюжети. Статті Івана Лібера є стислі, конкретні й повчальні. Одні з них мають навіть полемічне забарвлення.

Іван Лібер – наш мастак, наш майстер на всі руки. Наш видатний композитор, його пісні усміхають не одну заплакану людину, ущасливають не одного обездоленого. Наш великий педагог виховав безліч поколінь у патріотичному українському дусі. Наш відомий журналіст доносить до читачів слово правди, любові до ближнього й

турботи про нашу українську національність.

Пісні складені та зібраний фольклор Іваном Лібером залишаються для прийдешніх поколінь дорогоцінним доробком часу та відгомонів віків.

Іван Лібер є для українців з Румунії тим, чим є діамант для золотого перстня.

Бухарест, 23 січня 2000

**(Степан Ткачук, Зелена Ліщина,
Видавництво «Критеріон»,
Бухарест, 2000, сс. 122-123)**

НАРОДНА ПІСНЯ Й МУЗИКА – ЙОГО ЖИТТЯ, АБО ІВАНУ ЛІБЕРУ – 75

Іван Лібер належить до талановитих представників української інтелігенції Румунії. У його діяльності важко виділити якийсь один напрямок. Він успішно працює як учитель музики, композитор, організатор і керівник художньої самодіяльності і збирач фольклору. У кожній ділянці роботи трудиться з великим захопленням, з повною віддачею сил, намагаючись піднятися до вершин майстерності.

Закарпатці, що покинули на початку ХХ століття рідну землю й поселилися на території Банату в Румунії, взяли з собою в чужий край народнопоетичну творчість, зокрема пісні, зберегли їх у душі і в пам'яті передають їх, як дорогоцінний скарб від покоління до покоління. Вони звучать як з уст сільських співаків, так і учасників художньої самодіяльності.

Відрадным є те, що останнім часом ми щоразу від-
роджуємо імена тих митців (композиторів, співаків,
поетів), які в силу різних обставин довгий час були відірвані
від своєї рідної матері України, але не зважаючи на те,
вони весь свій талант віддавали на вівтар українського
мистецтва, пропагували українські народні пісні і своєю
творчістю збагачували нашу українську культуру. До таких
імен у Румунії належать викладач музики, композитор,
збирач народної пісенності, керівник хорів Іван Лібер. Він

з любов'ю й тонким знанням справи зумів організувати прекрасний різновіковий колектив, який з особливим запалом виконував пісні, принесені до Банату їх батьками й дідами. Вміло підібраний пісенний репертуар надавав їх виступам незвичайного піднесено-урочистого звучання, колоритного забарвлення і неповторності.

Іван Лібер народився 5 лютого 1932 р. в с. Русково на Мараморощині в селянській сім'ї. Чотири класи закінчив у рідному селі. Потім у 1943-1944 рр. навчався в Руській гімназії в Ужгороді. Як гімназію перетворили на лікарню, достроково на два місяці завершив тут навчання. Після війни навчання продовжує в м. Сігеті (Румунія), де в той час була відкрита українська гімназія, яку згодом закрили (1965). У 1950 р. у Сігеті відкривається педагогічна школа, де І.Лібер завершує навчання, отримавши диплом учителя початкових класів. За направленням працює в с. Копачеле Караш-Северинського повіту провінції Банату, де проживає й нині. Тут викладав у школі музику й математику у 5-7 класах, оскільки не було спеціалістів. З 1952 по 1957 рр. служив у армії у містах Констанці та Бухаресті. З 1958 по 1989 рр. займає посаду директора школи й викладача музики в с. Копачеле. У 1972 р. заочно закінчив Бухарестську консерваторію ім. Ч.Порумбеску, зокрема факультет композиції, диригенства й викладання музики.

І. Лібер пригадує, що коли навчався в Ужгородській гімназії, там була вчителька, котра дуже суворо вимагала знати ноти. Але в той час це йому не подобалося. І лише в Сігетській гімназії він отримав смак до нот, до музичної грамоти. Щоб їх добре засвоїти, записався в школу мистецтв, де проходили заняття після обіду. Музику вчив взірцевий фахівець своєї справи М. Митринюк, що був родом з Бессарабії. Він любив свою професію й цю любов умів прищепити й дітям. Саме йому завдячує І. Лібер, що назавжди полюбив музику й віддався їй сповна.

Працюючи в с. Копачеле, І.Лібера приваблювала музика, незгасна любов до якої зародилася в його серці ще в отчій хаті, де всі співали: батько, мати, брати, сестри. Він виростав серед пісенної стихії. Оті прекрасні пісні односельчан та чарівні звуки сопілки, невгамовний пташиний спів, оте, за словами І.Лібера, бекання-мекання овець і кіз, трава в срібlistій росі, оті чисті весняні ранки з дитинства виробляли в нього вразливість до краси, розвивали фантазію. Та перші чисті пориви дитячих почувань на тлі безрадісного дитинства перетворилися в щире та палке полум'я, що не покидає його серце все життя.

Прибувши в с. Копачеле, І.Лібер спробував наслідувати свого вчителя М.Митринюка, який майстерно керував художніми музичними колективами в педагогічній школі м. Сігета. Недовго думаючи, І.Лібер заснував мішаний хор, який пізніше був названий «Зелена ліщина». Відомо, що з плином часу все менше життєві умови стають придатними й сприятливими для виявлення й створення т.зв. фольклорних ситуацій для активного побутування пісень. Тому поява хорового колективу, очолюваного талановитим керівником, була спрямована для пропаганди традицій локально регіонального виконавства, зокрема на природність, безпосередність, на специфічний народний професіоналізм й одночасно творче його переосмислення з максимальним збереженням духу оригіналу. Разом з тим хор сприяв росту творчої активності мас. З цим хором І. Лібер із задоволенням і натхненням плідно й наполегливо займався понад 50 років. Він є частиною його життя. У складі хору були виконавці різних соціальних груп: селяни, робітники, інтелігенція, службовці, які з великою любов'ю ставилися до народної пісні, що засвідчує зростання соціальної значимості фольклору у житті людини, для яких звернення до джерел народної пісенності

стає невід'ємною частиною їх життєдіяльності. У різні періоди в хорі нараховувалося від 40 до 80 чол.

Репертуар мішаного хору складали пісні українських та румунських композиторів, а також народні пісні. Так, особливо гарно виконували пісні в обробці М.Леонтовича «Із-за гори кам'яної», «За городом качки пливуть», «Діду мій, дударіку» («Дударик»), Л. Яценка «Ішло дівча лучками». Часто з уст хористів лунала пісня М.Машкіна «Верховино, мати моя». Широку популярність в хорі мали весільні пісні с. Копачеле, а також українські народні пісні в обробці І.Лібера на чотири голоси «Тече вода з-за города», «Ой Дунаю, Дунаєчку» (соло П.Кімпана), «Ой зацвіла ліщинонька» (нині вдало виконує її мішаний хор «Червона калина» с. Вишня Рівна, що на Мараморощині). Належне місце в хорі займали пісні, складені І.Лібером на слова українських поетів Румунії І. Ковача «До моря», С. Ткачука «Ой весело стало жити», М.Корсюка «Труд» та ін.

Безмежна любов до мистецтва й України, до пісні, жагуче й щире бажання показати її в усій красі та багатстві якнайбільшій кількості слухачів додали І.Ліберу сил і наснаги цілеспрямовано й впевнено працювати над удосконаленням майстерності виконавців.

Із хором «Зелена ліщина» об'їздили чимало сіл Банату, а в 1991 р. побували в Югославії в м. Кула, де живе понад 2 тис. українців. Брали участь у Святі української культури в Свиднику (Словаччина, 1991). Завітали також і в Україну на міжнародний фестиваль «Доля» (1992-1994), що проходив у Чернівцях, виступали у с. Сокирниця Хустського району. Одна з постійних учасниць хору Марія Пилипець сказала: «Приємно, коли бачиш жінок і чоловіків у вишиваних сорочках, коли лунають душевні мелодії й зігрівають теплотою рідного слова, коли в хаті вишивані рушники, бо це все наше національне, святе,

найрідніше в світі, дороге серцю кожного українця, де б він не жив.»

В останні роки, на жаль, хор не працює, що пояснюється аж ніяк не зниженням популярності народної пісенності. Причиною стало те, що в пошуках роботи чимало учасників хору виїхало з села. Однак із тих, хто залишився, І. Лібер у 1994 р. створив вокальний ансамбль «Копашелянка», у якому бере участь 8-10 учасників. Ансамбль приваблює високою якістю виконання пісень. Він з успіхом виступав у селах та містах Банату, на Мараморощині в с. Верхня Рівна, у містах Клуж, Бухарест (1997) з приводу національного свята Незалежності України, організованого українським посольством. Побували також і в Україні, зокрема, у Чернівцях. В основному, ансамбль «Копашелянка» виконує українські народні пісні «Сусідка», «Посилала мене мати», «Тече вода каламутна» та ін., а також авторські пісні «Червона рута» В. Івасюка, «Смерекова хата» П. Дворського. Репертуар ансамблю І. Лібер збагатив також своїми авторськими піснями, а саме: «Черешневий цвіт», «Маки серця» – сл. П. Романюка, «Ой кукують зозулі» – сл. Ю. Павліша, «Велике спасибі» – сл. І. Шмуляка та українськими народними піснями в його ж обробці: «В саду, садочку», «Ой кувала сива зозуленька», «Копав, копав керниченьку» та ін.

У 1951 р. одночасно з мішаним хором «Зелена ліщина» І. Лібер організував у школі с. Копачеле учнівський хор 5-8 класів, у якому брали участь від 70 до 120 дітей. Протягом кількох десятиліть хор успішно виступав у селах та містах Карашсеверінського повіту, у м. Тімішорі. Його виступи відігравали значну роль в естетичному вихованні молоді, сприяли ознайомленню з багатствами народної культури. Діти охоче співали й отримували великий заряд позитивних емоцій. Керівник хору переконаний, що найбільшого впливу на формування особистості мистецтво має в

дитячому віці й через нього можна виховувати національно свідому молодь. Крім цього, І. Лібер ставив перед собою мету довести, що українська культура аж ніяк не нижча від культури інших народів. У репертуарі дитячого хору були пісні українських та румунських композиторів і народні пісні. Майже щороку юні хористи брали участь у хоровому фестивалі ім. Т. Поповича. На жаль, у останні роки хор не працює, бо зменшилася кількість учнів у школі.

Доречно згадати, що в Будинку культури с. Копачеле протягом останніх десятиліть активно працювали й такі художні колективи, як танцювальний і театральний. Вони мали гарні успіхи й разом з музичними колективами давали чимало концертів не лише в рідному селі, а й далеко за його межами.

Композиторська діяльність І.Лібера заслуговує окремої розмови. Ми лише нагадаємо, що він написав понад 90 пісень на слова українських поетів Румунії С.Ткачука, П. Романюка, Ю. Павліша, І. Ковача, М. Корсюка, І. Шмуляка, О. Мельничук, М. Коцаря та ін. Майже всі його авторські пісні виконував хор. Щоб ними могли користуватися й інші, композитор підготував їх до друку й здав у видавництво «Критеріон», що в Бухаресті. Крім цього, має понад десять текстів обробок народних пісень. Більшість із них покладено на чотири голоси. Автор обробок переслідує ту тему, щоб пісні жили якнайдовше, щоб вони були популярними щоб їх можна виконувати на кілька голосів.

Обіймаючи посаду директора школи, І. Лібер організував чудовий музичний клас, придбав піаніно, що все разом сприяло покращенню роботи художньої самодіяльності.

Варто нагадати, що в Банаті українські народні пісні записували І. Ребошакка, І. Робчук, М. Павлюк. Однак на сьогодні опублікована лише незначна частина текстів, записаних І. Ребошаккою.

Чимало часу віддає І. Лібер збиранню народної пісенності українських сіл Банату — Копачеле, Зоріле, Корнуцел, Кричево, Падурень. Серед записаних ним текстів є колядки, балади, пісні про кохання, родинно-побутові пісні, рекрутські та вояцькі, жартівливі, коломийки та ін. Зібрані пісні різних жанрів становлять велику цінність як для самого керівника, так й учасників художньої самодіяльності, бо переважна більшість із них перебуває в їхньому репертуарі. Вони дають змогу молоді краще пізнати долю отчого краю та полюбити народне мистецтво. Особливо корисним є те, що він із власних магнітофонних записів розшифрував мелодії й поклав їх на ноти, систематизував за жанрово-тематичним принципом і опублікував у збірнику «Зелена ліщина» (Бухарест: Критеріон, 2000.126 с.). У передмові подає коротку історію поселення українців у провінції Банату, характеризує пісенні жанри, аналізує структуру пісень, їх тональність, експресивність. Звертає увагу на побутування пісень серед українців згаданих поселень. Це видання пісень донині було найповнішим. Воно виплекане любов'ю митця до народу, до його духовних надбань, виявляє відповідальне ставлення його до фольклористичної роботи, турботу про збереження скарбів народнопісенної творчості.

...В один із червневих днів 1999 р. ми разом з І. Лібером вийшли за с. Копачеле. Зупинилися. Милуємося природою, бо з обох боків село оточують невеликі підвищення, вкриті зеленими лісами, а ближче — сади, ниви. Мовчимо. Тільки пташки не можуть утриматись. Цікаво, про що ж їх пісні? Мені здавалося, що то був спів на честь цього звичайного, але обдарованого й невсипущого працелюба, на честь його змістовного життя, відданого, односельчанам, рідному мистецтву, Україні.

(Іван Хланта, «Трибуна» 06 березня 2007)

СЛАВНЕ 85-РІЧЧЯ ІВАНА ЛІБЕРА

Виняткова особистість Івана Лібера, зразкового викладача музики та автора шкільних музичних посібників, засновника й керівника-диригента шкільних музичних формацій та хору «Зелена ліщина» села Копачеле, етно-музиколога та композитора і, не в останню чергу, активного голови Карашсеверінської повітової організації СУР-у сформувалась в його чесній, невтомній, самовідданій і натхненній праці на нивах нашої культури й двомовного шкільництва на протязі більше ніж півстоліття. Пригадати зараз з нагоди 85-річчя шановного Ювіляра віхові координати його всесторонньої плідної діяльності – це слухна нагода порадуватися нами всіма його здобутками, висловити йому щиру нашу вдячність за весь його внесок у наш етнічний розвиток – як приклад, гідний наслідування й усвідомлення молодшими генераціями нездійсненого чи занедбаного нами й задуматись над теперішніми і майбутніми завданнями.

Іван Лібер належить до генерації випускників 50-60-х років української Сігетської педшколи, які, як й їхні побратими із Серетської української педшколи, сповнені молодечим запалом, охоче направлялися в українські школи рідних чи сусідніх сіл, а то й «освоювали» віддаленіші провінції Румунії з повною тоді відсутністю педагогів, як Банат чи Добруджа, і закладали повсюди основи україномовного шкільництва, яке, внаслідок реформи румунської освіти з 1948 року, невдовзі почало давати похвальні результати.

Уродженець Мараморощини (села Рускови), Іван Лібер «спустився» після закінчення педшколи (1951 р.) «на доли», у банатське село Копачеле й «запустив» там, мабуть назавжди, своє тривке «коріння», викладаючи музику в школах села Копачеле та сусідніх сіл, а з 1958 р. по 1989 р. був зразковим директором місцевої копачельської школи.

В ті часи серед учнів Сігетської й Серетської педшкіл, крім багаточого хорошого, явним було особливе захоплення музикою. У цих школах діяли хорові та інструментальні гуртки, які інколи майже рівнялися з професійними. У них плекали уроджені таланти: в Сиготі – славнозвісний Михайло Митринюк, а в Сереті – нині покійні Петрашук і Валер'ян Янош. Деякі з найобдарованіших вихованців, як Іван Лібер, Федір Попович, Юрій Парашинець, Іван Біланюк і ін., чи їхні буковинські побратими Костянтин Смокот, Дмитро Шведуняк, Василь Мамчук й ін. зразково продовжували традицію своїх славних учителів. Особливо примітним є те, що Іван Лібер, як і дехто інший, не задовольнилися здобутим в середній школі, а, не покидаючи працю, здобули й вищу музичну освіту, яка озброїла їх відповідними знаннями та фаховими навиками, відкривши їм необмежені можливості проявлятися не лише у викладанні музики в школі, а й у обробці мелодій для двох, трьох або чотирьох голосів чи в компонуванні власних музичних творів. Іван Лібер і недавно покійний Юрій Парашинець, здається мені, щодо кількості надрукованих мелодій не мають собі рівних серед побратимів. Про культурну діяльність Івана Лібера, як диригента, організатора й учасника дуже багатьох фестивалів (республіканських та закордонних) і найрізноманітніших конкурсів, не берусь судити, а тільки уявляю собі, що вона – надзвичайно багата, а це десь у підсвідомості породжує інше, тривожне для нас всіх запитання: як відомо, у тіні міцних крислатих дубів молоді

деревця, звичайно, не ростуть. Отож, оскільки сам якийсь не запримічаю, ні Вас особисто, пане Лібер, не питаю, а задаю так, ніби від імені нашої громадськості, риторичне питання: хто ж продовжить Вашу й інших ентузіастів діяльність? Бо зараз заходами Міністерства культури, культурними заходами СУР-у можна б подіяти в такому напрямі у всіх місцевостях з українським населенням нашої батьківщини.

Виняткову особистість Івана Лібера визначає й інша складова його фаховості. Зразковий викладач, як правило, може скласти підручник для викладання свого предмета, і такий підручник буде добрим, бо він «виросле» з постійно набутого досвіду. На пропозицію Бухарестського учбово-педагогічного видавництва Іван Лібер та Юрій Лукан склали «Збірник пісень» як додаток до «Підручника музики» для українських шкіл, «Збірник», що зазнав кілька ревізованих перевидань, найкраще з них – це, здається, видання 1997 року, бо воно появилось вже в умовах демократизації нашого суспільства, і в ньому, крім пісень, відповідних шкільній тематиці, наводяться й релігійні пісні («Отче наш, Христос воскрес» та ін.), світські та релігійні колядки («Бог предвічний», «Нова радість стала», «Небо і земля» та ін.), пісні про вчителів, батьків та рідну хату, колискові пісні, чимало пісень про кохання (чому ж би не прищеплювати учням у цьому віці любов до задушевного українського мелосу й слова), ряд чудових сучасних українських пісень і багато чого іншого. «Збірник пісень», таким чином, дозволяє учням по-справжньому усвідомити глибину й різноманітність душевних переживань людини. Як і в попередніх, так і в останньому виданні «Збірника пісень» для III-VIII класів, переважна більшість матеріалів належить Ліберові. Це, поперше, – скомпоновані ним мелодії на слова Ст. Ткачука, І. Шмуляка, Ю. Павліша, П. Романюка, Оксани Мельничук

й інших, по-друге, мелодії на власні же, Ліберові слова, а, по-третє, численні його обробки народних танців і пісень як з Банату, так і з Мараморощини, в чому переконливо виявилась інша складова музичних зацікавлень Лібера, а саме етномузикологічна діяльність, а в нашій українській етномузикології, знову ж таки, перевагу слід надати йому, бо дехто з-поміж інших зайнявся значно менше цим питанням.

В 2000 р. Іван Лібер видав збірник українських народних пісень з Банату «Зелена ліщина», який слід оцінити як наукову (етномузикологічну) і культурну подію, бо записи Лібера як *insider-a* (тобто, місцевого жителя, якому тамтешня пісенність кожної хвилини – на видноті), здійснені, у основному, між 1970-1984 рр., могли б послужити, як це, звичайно, робиться у фольклористиці, доброю нагодою вивчення еволюції місцевої уснопоетичної традиції: її параметри живучості, збагачення чи звуження й ін., що Лібер не мав на меті (він або хтось інший може це надолужити), бо пішов (і добре зробив) по шляху його етномузикологічних зацікавлень, здійснив, здається мені, вичерпне обстеження мелодійного багатства банатського репертуару, навівши в своєму збірникові приблизно 12 баладних мелодій, 34 родинно-побутові, 27 про родинне життя, 9 рекрутських, 2 наймитських, 6 жартівливих, 5 місцевих мелодій, опрацьованих автором для мішаних хорів. Особлива цінність збірника полягає в тому, що, досліджуючи мелодійне багатство, Лібер не раз «падає» й на чимало текстів пісень, не записаних мною (щастя й перевага *insider-a*!), наводить нові цікаві варіанти, що якраз і показує стан збереження й еволюції пісенної традиції, яка в Банаті, тематично, може, не звузилась, а тільки видозмінила виявлення своєї живучості, аспекти збереження й передачі іншим поколінням. Слідуюча етномузикологічна праця Івана Лібера з похвальною

передмовою румунського університетського професора д-ра Думітру Жомпана – це збірка 150 пісень з нотами «Ой у полі три криниченьки. Українські народні пісні в Румунії» (видавництво RCR, Бухарест, 2006). Етномузикологічна діяльність Івана Лібера масштабніше сконкретизувалась у фундаментальному, як на мене, збірникові пісень з нотами «Народні пісні українців Банату (Румунія)» (742 сторінки), що постав внаслідок записів шановного Ювіляра та українського доктора мистецтвознавства, кандидата філологічних наук Івана Хланти, який видав цей збірник 2009 р. в Ужгородському видавництві ВАТ «Патент». Фундаментальним можна вважати даний збірник, бо в ньому головну складову всіх записів – мелодії пісень – розшифрував Іван Лібер, по-друге, з метою всеохопленості в ньому наведені й раніше друковані пісні, чим збірник можна вважати монографічним для Банатського краю. Масштабність етномузикологічної діяльності невтомого Ювіляра значніше доповниться й найновішим його збірником релігійних колядок, який знаходиться зараз на робочому «конвеєрі» СУР-у й який доповнить існуючу прогалину цієї галузі нашої фольклористики.

В етномузикологічному профілі Івана Лібера ще одна важлива риса: його схильність, уміння й бажання писати *етномузикознавчі* праці. Досі шановний наш Ювіляр опублікував в «Обріях» й в «Нашому голосі» кілька *етнологічних* матеріалів про місцеві звичаї, чим може зайнятися фольклорист-словесник, зате на першій *Національній конференції з питань білінгвізму*, організований (16-17 червня 1997 р.) нашим Бухарестським факультетом іноземних мов та літератур, у рамках україністичної секції Лібер чудово виступив з етномузиковознавчою доповіддю про румуно-українські музичні співзвучності й взаємозапозичення в Банаті. В нашій українській етномузиковознавчій галузі, настільки

багатій, надто цікавій і, фактично, ще не «розораній цілині», Іван Лібер, сподіваюся, ще скаже своє слово, яке стане справжнім увінченням його праці.

Композиторську діяльність Івана Лібера мені неспроможно по-справжньому оцінити, бо це не мій фах. Можу лише поздоровити його і висловити свій подив, адже ж Іван Лібер видав кілька гарних збірників власних композицій, як «Черешневий цвіт». Збірка пісень на слова українських поетів Румунії (2003), «Повій, вітре, з Буковини». Збірка пісень на слова Степана Ткачука. Обробки українських народних пісень (2005), «Дзінь-дзелень». Пісні для дітей (2008 р.), «Стоїть явір над водою» (2015) не враховуючи численні композиції, друковані ним у «Нашому голосі» та в решті публікацій СУР-у.

Як видно з досьогоднішніх різноманітних поступів Івана Лібера, незважаючи на дароване йому Богом славне 85-річчя, шановний Ювіляр здається вповні душевно і фізично налаштованим надалі працювати на користь загального добра, за що ми, його однокровні, вповні йому вдячні й бажаємо здійснення мислимих його прагнень.

Міцного Вам, шановний Ювіляре, здоров'я, щоб разом з нами Ви ще прожили багато-багато радісних і щасливих літ!

(Іван Ребошанка, «Наш голос», № 272)

УКРАЇНСЬКОМУ ХОРУ «ЗЕЛЕНА ЛІЩИНА» 60 РОКІВ

Український хор «Зелена ліщина» з села Копачеле Карашсеверінського повіту відзначив своє 60-річчя. З цієї нагоди пропонуємо вашій увазі інтерв'ю диригента хору, вчителя музики, композитора та фольклориста Івана Лібера Всесвітній службі «Радіо Румунія».

Христина Штірбець: Шановний пане Іван Лібер, коли був заснований хор «Зелена ліщина»?

Іван Лібер: Хор був заснований у грудні 1951 року в селі Копачеле. Але треба уточнити, що спочатку він називався просто – «Хором». Через недовгий час, як я прибув до Копачеле працювати вчителем музики, попросив директора школи Романа Горбичука, щоб він закликав учителів допомогти мені зібрати молодь для того, щоб створити хор. Учителі дуже скоренько та радісно зібрали молодих дівчат та хлопців, десь 20-25 осіб на першу репетицію. І так ми почали співати. З самого початку, я поставив у репертуар пісню на чотири голоси. З малими труднощами вони навчилися пісню й через майже три місяці ми вже мали в репертуарі кілька легеньких пісень та одну пісню на чотири голоси. Таким чином 10 березня 1952 року нам вдалося відсвяткувати Шевченківське свято.

Христина Штірбець: Звідки походить назва хору?

Іван Лібер: У селі Копачеле здавна дуже відома пісня під назвою «Зелена ліщина, шовкова трава». І оскільки ми дуже часто виконували цю пісню, то вирішили поставити

нашому хору назву «Зелена ліщина». Отож, назва походить від копашильської пісні з тим же заголовком.

Христина Штірбець: Хто входить до складу хору?

Іван Лібер: До складу хору входять тепер зокрема пенсіонери, оскільки в пошуках роботи чимало людей, зокрема молоді особи виїхали з села. Не можна сказати, що молоді зовсім немає. Це люди, які ще не вийшли на пенсію. Всі члени хору дуже радо приходять на репетиції й стараються вивчати пісні як слід. У нас вже великі претензії, ми хочемо, щоб наші пісні акуратно та гарно звучали, щоб позитивно впливали на слухачів. У різні періоди в хорі нараховувалося від 40 до 80 осіб. До складу хору входили упродовж часу виконавці з різних соціальних категорій: селяни, робітники, інтелігенція, службовці. Всі вони з великою любов'ю ставилися до народної пісні.

Христина Штірбець: Які пісні входять до Вашого репертуару?

Іван Лібер: У наш репертуар входять пісні з України, українські пісні з Румунії й румунські пісні. Отож, ми співаємо пісні складені композиторами з України, як наприклад «Верховино, мати моя» Михайла Машкіна, «Із-за гори кам'яної», «За городом качки пливуть» Миколи Леонтовича, «Йшло дівча лугами» Леопольда Яценка, співаємо й пісні Юрія Парашцинця, а також пісні складені мною на слова українських поетів з Румунії як Івана Ковача «До моря», Степана Ткачука «Ой весело стало жити», Миколи Корсюка «Труд» та інші обробки народних пісень або просто народні пісні. Великим успіхом користувалася сюїта українських народних пісень в обробці на чотири голоси «Тече вода з-за города».

Христина Штірбець: Ви є автором чималої кількості збірок пісень. Розкажіть про композиторську діяльність та про Вас як фольклориста?

Іван Лібер: Перша збірка пісень для школярів була видана у Бухарестському педагогічно-дидактичному видавництві в 1972 році, друга – у 1973 році, а третя – у 2000 році. Вони містять народні пісні та кілька авторських пісень. Після цього слідувала збірка українських пісень Банату «Зелена ліщина», яка вийшла у видавництві Критиріон 2000-го року. Потім вийшла друком «Антологія українських пісень» моїх оригінальних композицій на слова українських поетів з Румунії у видавництві Мустанг 2003 року. А опісля збірка українських пісень на слова Степана Ткачука, видавництво RCR Принт 2006 року. Я зібрав українські пісні зі всієї країни, які склали збірник Українських народних пісень. Кілька років тому, я видав антологію для дітей під назвою «Дзінь-дзелень», у видавництві RCR Editorial 2008 року. Я також співробітничав з Іваном Хлантою із Ужгороду, кандидатом філологічних наук, доктором етнографії. Ми зібрали українські пісні Банату та видали у 2009 році 745 сторінковий збірник «Народні пісні українців Банату». Пан Хланта має заслуги текстових пісень, а я щодо їх розшифрування, тобто поставив пісні на ноти.

Христина Штірбець: Коли Ви складаєте музику як виникають у Вас ідеї? Який настрій повинен бути у Вас?

Іван Лібер: Це дуже цікаво. Ідеї приходять поволі-поволі, а далі скоріше. Мені багато допомогла праця над складенням збірок українських пісень для школярів. Я закінчив Бухарестську консерваторію імені Чіпріана Порумбеску, факультет композиції, диригенства й викладання музики. Там дають вказівки як можна складати пісні, як можна їх обробляти, як можна розкласти на більше голосів. Значить треба знати дуже багато гармонії та контрапункту. Це є база.

Христина Штірбець: Коли у Вас виникла пристрасть до музики? Коли Ви сказали: я стану музикантом, композитором?

Іван Лібер: Я народився в селі Рускова Марамурського повіту. Змалку ходив пасти ягняти, корову, а там було дуже багато дітей, які мали ті самі обов'язки, що й я. Там всі діти співали. Я дуже любив ходити і на весілля, слухати як там скрипка тілінкає, як люди співають. Давно у Рускові, коли працювали, копали, косили або на вечорницях люди дуже багато співали. До цього додається той факт, що у мене в сім'ї Ліберів всі співали, і батько, і мама, і сестри. Всі в нашій хаті співали. А далі я навчився в школі дуже багато пісень. Я знаю багато угорських та румунських і, навіть, російських пісень. Пам'ятаю пісні ще з першого класу. А потім, у Сігеті, у гімназії на перервах ми дуже багато співали. Прибули нові вчителі, які принесли пісні з України, Буковини. Влітку ми, старші учні, збирали молодших та учили їх співати, навчаючи їх співати, ми удосконалювали свої знання.

Христина Штірбець: Хто був для Вас найкращим прикладом?

Іван Лібер: Зрозуміло, мій вчитель Михайло Митринюк, який майстерно керував художніми музичними колективами в педагогічній школі міста Сігет та директор Школи образотворчих мистецтв Петро Дряп. Ці два вчителі дуже багато вплинули на учнів, а на мене ще більше.

Христина Штірбець: Повернімось до хору «Зелена ліщина». Де виступав хор упродовж часу?

Іван Лібер: У першу чергу в нашому селі, у сусідніх селах та численних каршсеверінських місцевостях. Виступав хор і в Тімішорі, Арадї, Тульчі, Бухаресті, на Закарпатті, виступав у селі Сокирниця Хустського району, чотири роки підряд на Міжнародному фестивалі «Доля» в Чернівцях. Взяв участь у Святі української культури в Свиднику (Словаччина). Побував в Югославії в місті Кула. Виступав і в моєму рідному селі Рускова та багато разів на Фестивалі колядок та зимових обрядів українців

Румунії в Сігеті. Наш хор дуже часто виступав і до 1989 року в рамках фестивалю «Оспівування Румунії», коли співав на різних сценах країни серед інших авторитетних хорів.

Христина Штірбець: Які найкращі моменти з життя хору залишилися у Вашій пам'яті?

Іван Лібер: Можливо наша подорож до Тульчі три роки тому. Ми проходилися по Дунаю на пароплаві, увечері виступали на сцені. Взяли участь дуже багато українських хорів з Румунів, а також інструменталісти Одеської Філармонії. Були гарні забави. Було весело та приємно.

Христина Штірбець: Розкажіть, будь-ласка, коротенько про Вашу викладацьку роботу.

Іван Лібер: Я задоволений, що стільки часу, скільки був директором, усі учні успішно завершили восьмирічку. Багато з них стали лікарями, вчителями, науковцями. Кілька обрали вивчати інструменти. Є й робітників. Ми гордимся ними. Я дуже любив працювати з учнями. Я викладав музику та математику. Кожного разу наприкінці уроку, розповідав їм коротеньку казку, з умовою щоб вони були послухняні під час уроку.

Христина Штірбець: Розкажіть про Вашу сім'ю.

Іван Лібер: Мої діти дуже люблять співати. Моя донька Сімона вивчала фортепіано. У мене ще два сини, старший Анатолій працює інженером, директором фірми в Решіці, другий син Іван – лікарем у Німеччині. Сімона працює вчителькою в м. Тімішора. Мабуть вона пішла моїми слідами. Я дуже задоволений, що вона веде передачі українською мовою в Тімішорі та Решіці, які мають великий успіх. Вона була й кореспондентом ВСРР.

Христина Штірбець: Що означає музика для Вас?

Іван Лібер: Для мене, якщо не кажу дуже багато означає життя. Музика зайшла так мені в крові, що я не

можу лягти спати або встати без того щоб співати. У мене виникають всілякі мотиви пісні. Я буду співати може й тиждень одну пісню, щоб бачити де можна щось додати гарне, а де можна щось виключити непотрібне. Я коли встаю, захожу до мене в бюро, там є піаніно, і починаю грати, щоб настроювати мозок цими музичними звуками.

Христина Штірбець: Що б Ви хотіли передати нашим радіослухачам ?

Іван Лібер: Хочу сказати, що ми беремо дуже багато прикладів із життя українців з України. Ми стараємося записувати якомога більше українських народних пісень, щоб вони не пропали. Я бажаю вашим радіослухачам доброго здоров'я, щоби вони слухали нас часто, щоби знали що ми їх любимо й стараємося жити як найбільше в українському дусі та з українською піснею повсюди.

Христина Штірбець: І ми Вам бажаємо міцного здоров'я, успіхів, натхнення. Всього найкращого членам хору «Зелена ліщина», Вам та Вашій сім'ї.

(Христина Штірбець, Всесвітня служба «Радіо Румунія», 10 жовтня 2013)

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛІБЕРА «ПЕРЕМОЖЦІ»

Повість Ігоря Ліщинського «Переможці» належить до жанру автобіографічної прози, у якій вдало поєднано два стилі – художній та документальний. Треба підкреслити, що таких творів в українській літературі Румунії вкрай обмаль. З цього ряду можна назвати хіба що повість Дениса Онищука (1901-1975) «На шляху життя», яка охоплює події другого десятиліття ХХ ст., а також його «Спомини». Обидві книги вийшли вже по смерті автора в 2008 і 2013 рр. Із сучасних українських авторів Румунії жанр мемуарної прози активно розробляє Корнелій Ірод, публікуючи уривки з неї на сторінках «Нашого голосу». Відрадно, що до цього жанру звернувся й Іван Лібер (Ігор Ліщинський), людина надзвичайно авторитетна, глибоко інтелектуальна й інтелігентна, добре знана як композитор, диригент, культурно-освітній і громадський діяч. Зрозуміло, що йому є що згадати як із власного життя, так і з життя держави. Підкреслю, що автобіографічна й мемуарна проза надзвичайного важлива для пізнання сучасними поколіннями окремих віх історії Румунії загалом та історії української громади в ній зокрема. Тому з жанрово-тематичного погляду твір Івана Лібера надзвичайно актуальний для сьогодення. Водночас зауважу, що й художній його рівень доволі високий, і, на мою думку, після публікації окремою книжкою він приверне увагу широкого читацького загалу.

Повість Івана Лібера «Переможці» охоплює порівняно невеликий історичний період (1943-1952 рр.) – мабуть, один з найважчих в історії Румунії, зумовлений воєнним лихоліттям і часом повоєнної відбудови країни. В центрі подій твору – молодь з її прагненнями в умовах неймовірно суворої дійсності, голоду й холоду, здобути освіту й прислужитися рідному народові й державі. Треба передовсім відзначити в цьому контексті назву повісті як цілком виправдану, адже попри життєві негаразди молодь та її наставники вистояли, стали переможцями в грізному двобої. Особливо показовим тут видається епізод, у якому йдеться про перший самостійний виступ учнівського хору під керівництвом тоді ще зовсім юного диригента Івана Лібера. Цей успішний дебют захоплено привітав професор Митринюк, сказавши: «Ви в мене переможці!». Відтак для героїв повісті прийшло чимало інших професійних перемог. Отже, заголовок «Переможці» – це своєрідний мікро-текст, який колоритно розкриває зміст усього макро-тексту. Тому доречним сприймається додаток в кінці твору – короткі біографії про переможців, друзів і колег Івана Лібера.

Основна сюжетна лінія повісті «Переможці» пов'язана із розповіддю про учня Ужгородської та Сігетської гімназій, випускника педшколи, а відтак – початкуючого шкільного професора Івана Лібера. Уже в дванадцять років він нарівні із батьками почав працювати по господарству, а після відходу тата на фронт весь тягар домашньої роботи ліг на його дитячі плечі. Хлопчина не раз опинявся вічна-віч із матеріальними нестатками, різними життєвими труднощами, але завше із цього протистояння він виходив переможцем завдяки працьовитості й цілеспрямованості.

Твір приваблює багатьма хвилюючими епізодами, в яких сповна розкривається людський характер, психологія наполегливої особистості, яка долає неймовірні труднощі

і добивається бажаного результату, демонструючи при цьому власні найкращі якості — працелюбність, повагу до батьків і старших, порядність і гідність. Відзначу тільки один з них — очевидно, найбільш захоплюючий і хвилюючий. Гімназистові, гнаному голодом і безгрошів'ям, доводиться пішки пройти п'ятдесяtkілометрову дорогу із Сігета до рідного села. Завершальну частину шляху він мусить подолати вночі, під час грози. Йому лячно, боязко перед можливим нападом розбійників, але перед ним — конкретна ціль, і він добивається її. Правда, не обійшлося без допомоги доброзичливого односельчанина. Крім того, у повісті чимало й інших повчальних історій.

Інтригує у творі й любовна лінія. Йдеться про історію кохання Яринки й Іванка, яка несподівано завершується нещасливо — дівчина, щиро кохаючи хлопця, відмовляється вийти за нього заміж. Мабуть, читачеві захочеться дізнатися більше про цей випадок, довідатися про те, як склалися подальші життєві долі закоханих.

(Володимир Антофійчук,

Рецензія на повість «Переможці», 12 січня 2019 р.)

ВИДАВНИЧИЙ УЖИНОК ІВАНА ЛІБЕРА

*Збірник українських пісень
для III-VIII класів* (у співавторстві з Ю. Луканом), Дидактично-педагогічне видавництво, Бухарест, 2000.

Зелена ліщина (Збірка українських народних пісень Банату), видавництво Критеріон, Бухарест, 2000.

Черешневий цвіт (Антологія українських пісень на слова українських поетів Румунії), видавництво «Мустанг», Бухарест, 2003.

Повій вітре з Буковини (Збірка українських пісень на слова Степана Ткачука), видавництво «Мустанг», Бухарест, 2003.

Ой у полі три криниченьки (Збірка українських народних пісень Румунії), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2006.

Дзінь-дзелень (Збірка українських пісень для дітей), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2008.

Стоїть явір над водою (Антологія пісень на слова українських поетів та обробки українських народних пісень), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2015.

Дивная новина (Величальні календарно-обрядові релігійні й світські пісні зимового циклу українців Румунії), видавництво RCR-Editorial, Бухарест, 2018

*Народні пісні українців
Банату* (Запис текстів і мелодій, упорядкування Івана Хланти; нотація мелодій Івана Лібера), видавництво ВАТ «Патент», Ужгород, 2009.

СПОГАДИ У СВІТЛИНАХ

Рідна хата Івана Лібера в с. Рускова, Марамуреш

Руська державна гімназія в Ужгороді

*Випускники VIII класу Копачельської школи з учителями
(сидять зліва направо): Марія Лібер, Анна Дорка, Іван
Губаль, Сільвія Кимп'яну, Іван Лібер, Родіка Шімоня,
Петро Кимп'яну, Родіка Діну, Феліція Губаль. 1985 рік*

*Випускники Зорільської школи з учителями
(сидять зліва направо): Іван Лібер, Василь Тюк, Іван
Карабін, Василь Гречин, Василь Шімоня, Іван Шнютка.
1985 рік*

Випускники восьмирічної школи с. Копачеле із своїми педагогами (сидять зліва направо): Іван Лібер, Феліція Губаль, Іван Губаль, Анна Дорка, Петро Кимпяну, Ольга Малан, Йон Поснару. 1991 рік

*«Копашильське весілля» на сцені у Свиднику (Словаччина).
1992 р.*

*Самодіяльні театральний гурток на сцені Копачельського
будинку культури із п'єсою «Чотири свати і один юнак»,
1975 р.*

*П'єса «Чотири свати і
один юнак»,
(На сцені зліва направо:
П. Кимпяну, М. Лібер,
А. Дорка)*

Гурт «Копашиллянка» на репетиції. 1992 р.

Копашильський дитячий хор на сцені в с. Огабі. 1972 р.

Дитячий хор «Бруньки» перед школою села Марга, 1985 р.

Дитячий хор «Бруньки» в м. Оцелу Рошу по дорозі на фестиваль ім. Тімотея Поповича в с. Марга, 1985 р.

Мішаний хор будинку культури села Копачеле на I-му випуску хорового фестивалю ім. Йосифа Велчану в с. Велуг, 1972 р.

Дитячий хор «Бруньки» на сцені будинку культури с. Марга, 1985 р.

*«Зелена ліщина» і «Копашелянка» на Копачельській сцені,
1993 р.*

*Концерт української
музики в с. Копачеле,
ведучі Мігасла
Міклянич та Іляна
Росоха, 1992 р.*

*«Зелена ліщина» перед будинком культури в Оцелу Рошу,
1986 р.*

*На копачельській
сцені гості з
України, що
прибули на І-й
Міжнародний
фестиваль
української пісні і
танцю в Банаті,
8 червня 1993 р.*

*Святкування 50-річчя від заснування «Зеленої ліщини».
На сцені вокальний гурт «Барвінок» із с. Корнуцел, 2001 р.*

*На святкуванні 50-річчя «Зеленої ліщини, зліна направо:
Іван Ковач, Анатолій Лібер, Іван Лібер, Степан Ткачук,
Степан Бучута, Василь Баняньський, Юрій Глеба, 2001 р.*

*Круглий стіл, приурочений 50-річчю «Зеленої Ліщини»,
2001 р.*

*Дні української культури в Карансебеші.
За столом зліва направо: Степан Ткачук, Юрій Семенюк,
Василь Федурця. Виступає Іван Лібер, 1999 р.*

*«Зелена ліщина» на святкуванні 60-річного ювілею хору
«Ронянські голоси» в с. Верхня Рона, 2009 р.*

У моменти натхнення, 1998 р.

Іван Лібер з дочкою Сімоною і дружиною Марією

*На дружній розмові за горнятком кави.
Іван Лібер і Думітру Жомпан, 2018 р.*

*Груша, біля якої Іван Лібер у дитинстві випасав Лачану,
фото 2018 р.*

*Пікнік з друзями на Чузі (зліва направо): Анна Дорка, Йон
Докія, Мігай Биделіце, Іван Лібер. 1977 р.*

Зміст

<i>Одна пісня на дві доли</i>	5
Переможці (повість)	13
Кілька слів про переможців	165
Добрим, гарним словом про Івана Лібера	183
Видавничий ужинок Івана Лібера	213
Спогади у світлинах	217

